

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİMDALI

MADDE BAĞIMLILARINA YÖNELİK ETİKETLEME OLGUSUNUN
YARDIM ETME DAVRANIŞI ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ:
Ankara Ulus ve Etik Örneklemleri

Yüksek Lisans Tezi

Zeynep BOZDAĞ

Danışman

Dr. Öğrt. Üyesi. Neval KARANFİL

Nevşehir

Nisan 2022

**Madde Bağımlılarına Yönelik Etiketleme Olgusunun Yardım Etme Davranışı
Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Ankara Ulus Ve Etlik Örnekleme**

Zeynep Bozdağ

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans, Nisan, 2021
Danışman: Dr. Öğrt. Üyesi.Neval Karanfil**

ÖZET

Çalışmada madde bağımlılarına yönelik etiketleme olgusunun, yardım etme davranışına etkileri; empati, ön yargı ve sosyal kontrol kavramları bağlamında değerlendirilmiştir. Bireylerin temas ve fark etme sonucunda tanımlamalarıyla etiketledikleri madde bağımlısı bireylere yönelik yargıları ve bu yargılar sonucunda onlara yönelik davranış inşaları, bu inşaların yardım etme çerçevesinde değerlendirilmesi araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Konu ele alınırken Becker'in etiketleme ve Goffman'ın damgalama kuramlarından yararlanılmıştır. Madde bağımlılığı toplumsal normlara aykırı bir davranış olarak nitelendirilmektedir ve toplum içerisinde madde bağımlılığı sapma davranışı olarak değerlendirilmekte ayrıca etiketlenmektedir. Toplumda beraber yaşamın getirisiyle toplumsal normlar süregelmektedir. Birey toplumsal normlara uyum sağlarken, normların oluşumunda da inşacı bir roldedir. Normlara uygunluğu denetleyen mekanizma sosyal kontroldür. Çalışma açısından sosyal kontrol iki farklı perspektiften değerlendirilmiştir. Öncelikle bağımlılara yardım etme sürecinde çevredeki bireylerin fikirlerinin belirleyiciliği değerlendirilirken sonrasında katılımcıların yardım etme sürecinde çevresine yönelik fikirleri değerlendirilmiştir. Çalışmanın yöntemini nitel araştırma yöntemi oluşturmaktadır. Örneklem belirleme tekniği olarak amaçsal örneklem seçilmiştir. Ankara'nın iki kalabalık semti olan Ulus ve Etlik de esnafılık yapan bireyler örneklem olarak tercih edilmiştir. Öncelikle Ulus ve Etlik semtleri heterojen ve nüfus yoğunluğu fazla olan semtlerdir. Burada çalışan esnaflar gün içerisinde birçok kişi ile karşılaşmaktadırlar. Bundan dolayı madde bağımlıları ile temas etme ihtimalleri daha yüksek olduğundan örneklem olarak seçilmiştir. Örneklem grubu ile veri toplama tekniği olarak derinlemesine yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, kişilerin jest ve mimiklerini gözlemleme, not alma, (izinleri dâhilinde) ses kaydetme tekniklerinden yararlanılmıştır. Toplanan veriler

tematik kodlamalar ile analiz edilmiştir. Çalışmada uyuşturucu madde bağımlılarının toplum içerisinde, saldırgan, suçlu, hırsız, güvenilmez gibi etiklendiği sonucuna varılmıştır. Etiketleme olgusu çerçevesinde katılımcıların, bağımlılara yönelik tavırları değerlendirilmiştir. Örneğin etikledikleri bağımlılarla iletişim kurmama, ticaret yapmama gibi davranışlar sergileyeceklerini belirtirken bağımlılara yönelik sosyal sınır söz konusudur. Bu noktada katılımcıların etiketleme olgusu dâhilinde, bağımlılara yönelik yardım etme istenci değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yardım etme, Etiketleme, Damgalama

Evaluation of Labeling of Substance Addicts in the Framework of Helping Behavior: Ankara Ulus and Etlik Sample

Zeynep Bozdağ

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences
Department of Sociology, Master's Thesis, April 2021
Supervisor Asst. Prof. Neval Karanfil**

ABSTRACT

In the study, the effects of labeling for substance abusers on helping behavior; evaluated in the context of empathy, prejudice and social control concepts. The subject of the research is the judgments of individuals about substance addicts that they label with their definitions as a result of contact and awareness, and the constructs of behavior towards them as a result of these judgments, and the evaluation of these constructs within the framework of helping. While discussing the subject, Becker's labeling and Goffman's stigmatization theories were used. Substance addiction is described as a behavior contrary to social norms, and substance addiction in society is considered as deviant behavior and is also labeled. Social norms continue with the return of living together in society. While the individual adapts to social norms, he also plays a constructive role in the formation of norms. The mechanism that controls compliance with norms is social control. In terms of the study, social control was evaluated from two different perspectives. First of all, while the determination of the opinions of the individuals in the environment in the process of helping the addicts was evaluated, then the opinions of the participants about the environment in the helping process were evaluated. The method of the study is the qualitative research method. Purposive sampling was chosen as the sampling technique. Individuals engaged in tradesmanship in Ulus and Etlik, two crowded districts of Ankara, were chosen as samples. First of all, Ulus and Etlik districts are heterogeneous and have a high population density. The shopkeepers working here encounter many people during the day. Therefore, they were chosen as a sample because they are more likely to come into contact with substance addicts. In-depth face-to-face interviews were conducted with the sample group as a data collection technique. In the study, the techniques of observing the gestures and mimics of the people, taking notes and recording voices

gestures and mimics of the people, taking notes and recording voices (within their permission) were used. The collected data were analyzed with thematic coding. In the study, it was concluded that drug addicts are labeled as aggressive, criminal, thief, and unreliable in the society. In the framework of the labeling phenomenon, the attitudes of the participants towards the addicts were evaluated. For example, while they state that they will exhibit behaviors such as not communicating or trading with the addicts they label, there is a social limit for addicts. At this point, participants' willingness to help addicts was evaluated within the context of labeling.

Key Words: Helping, Labeling, Stamping

TEŞEKÜR

Bu alıőmanın gerekleőtirilmesinde baőtta bilgilerini bizlerle paylaőtan, emeklerini esirgemeyen, daima deneyimleriyle beni aydınlatan saygıdeğer danıőtmanım Dr. Öğrt. Üyesi Neval KARANFİL'e, sosyolojik bakıőt açısı kazanmama yardımcı olan değerli bölüm hocalarıma, yönlendirmeleri ve katkılarıyla yardımlarını esirgemeyen değerli jüri üyelerime ve bu zamana kadar hep yanımda olan aileme ve alıőtma arkadaşlarıma sonsuz teőkükürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	ii
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK.....	iii
KABUL VE ONAY	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
TEŞEKÜR.....	ix
İÇİNDEKİLER	x
GİRİŞ.....	1
1.BÖLÜM.....	3
1.1. Araştırmanın Konusu	3
1.2. Araştırmanın Amacı	4
1.3.Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları	5
1.4.Araştırmanın Yöntemi.....	6
1.4.1. Veri Toplama Tekniği	9
1.4.2. Veri Analizi	11
1.4.3. Araştırmanın Problem Cümleleri	12
1.4.4. Araştırma Örnekleminin Özellikleri	14
1.4.4.2.1. Örneklem Tablosu	16
1.5. Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi.....	18
1.6. Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi	20
1.7. Literatür Tanıtımı	22
1.7.1 Sapma, Etiketleme, Damgalama İle İlgili Literatürün Tanıtımı	22

1.7.2.Uyuşturucu Madde ve Bağımlılık ile İlgili Literatürün Tanıtımı	28
1.7.3. Sosyal Destek ile İlgili Literatürün Tanıtımı	31
1.7.4. Yardım Etme Davranışı ile İlgili Literatürün Tanıtımı	32
1.7.5. Empati ile İlgili Literatürün Tanıtımı.....	33
1.7.6. Sosyal Kontrol ile İlgili Literatürün Tanıtımı	34
1.7.7. Toplumsal Onay ile İlgili Literatürün Tanıtımı	34
1.7.8. Ön yargı ile İlgili Literatürün Tanıtımı	35
2.BÖLÜM.....	36
2.1. Toplum Birey İlişkisi	36
2.1.1.Sosyal Kontrol.....	40
2.1.2. Toplumsal Sapma ve Sapkınlık.....	43
2.1.3. Uyuşturucu Madde Bağımlılığıve Toplumsal Etkileşim.....	47
2.1.4. Sosyal Dışlanma (Damgalama ve Etiketleme).....	51
2.1.5.Empati ve Önyargı	58
2.1.6. Yardım Etme	62
3.BÖLÜM.....	65
ARAşTIRMANIN BULGULARI	65
3.1. Bağımlılarla Sosyal Temas	73
3.2. Bağımlı Bireyleri Diğer Bireylerden Ayırt Etme/Fark Etme.....	78
3.3. Bağımlı Bireyleri Tanımlama	83
3.3.1. Bağımlılığın Topluma ve Bireye Yönelik Zararları Üzerine Algılar.....	85
3.3.2. Bağımlıların Dış Görünüşüne Yönelik Algılar	88
3.3.3. Bağımlıların Davranışları üzerine Algılar.....	94
3.4. Bağımlıları Yargılama.....	98
3.4.1. Bağımlıları Dış Görünüş üzerinden Yargılama.....	99
3.4.2. Bağımlıları Zararlı Bulma	100

3.4.3. Bağımlıları Saldırgan olarak etiketleme.....	100
3.4.4. Bağımlıları Hırsız olarak etiketleme	102
3.4.5. Bağımlıları Güvenilir Bulmamak.....	104
3.4.6. Normal ve Sapkın Birey Ayrımı	105
3.4.7. Bağımlılar ile İletişim Kurmama	106
3.4.8. Bağımlıları Toplumdan Dışlama.....	109
3.5. Bağımlılara Yönelik Yardım Etme Davranışı.....	113
3.5.1. Manevi Yardım	114
3.5.2. Maddi Yardım	115
3.5.3. Yiyecek Yardımı	118
3.5.4. Yardım Etmemek	120
3.5. 5. Kriz Esnasında Yardım	123
3.6. Empati	129
3.7. Sosyal Kontrol ve Toplumsal Baskı.....	134
KAYNAKÇA	149
EKLER.....	155
ÖZ GEÇMİŞ.....	159

GİRİŞ

Çalışmada, madde bağımlısı olmayan bireylerden oluşan katılımcıların madde bağımlılarına yönelik etiketleme olgusunun, empati ve sosyal kontrol unsurları dikkate alınarak katılımcıların yardım etme davranışına itaphen tutumları değerlendirilmiştir. Bireyler toplum içerisinde beraber yaşarken, davranışlarıyla toplumsal normlara uyum sağlar, bir taraftan da normları inşa eder. Bireyler sosyalizasyon süreci ile beraber topluma entegre olurken aynı zamanda toplumsal normları öğrenmeye ve davranışlarını normlara yönelik inşa etmeye başlar. Toplumun kabul ettiği normların dışında kalan bireyler toplumsal olarak sapma eylemini gerçekleştirmiş olur. Sapma eylemini gerçekleştiren kişi sapkın olarak etiketlenmektedir. Toplum içerisinde sapkın olarak nitelendirilen bireylere ayıplama, kınama, damgalama, etiketleme gibi toplumsal tepkiler verilmektedir. Uyuşturucu madde kullanımı toplumsal olarak onaylanmayan ve normların dışında kalan bir durumdur. Bağımlılar toplum içerisinde normlardan sapmış kişiler olarak değerlendirilmektedir.

Sapkın olarak değerlendirilen madde bağımlılarına yönelik etiketleme olgusunun, yardım etme bağlamında değerlendirildiği bu çalışma Ankara'nın Ulus ve Etlik semtlerinde gerçekleştirilmiştir. Heterojen yapıya sahip olan bu semtlerde esnafılık yapan kişilerin bağımlılar ile gün içerisinde karşılaşılıyor olması kişilerle görüşmeler yaparken fikir sahibi olmaları açısından önemlidir. Konu ve amaç dâhilinde, çalışma nitel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcılarla derinlemesine yüz yüze görüşme yapıldıktan sonra veriler tematik kodlama ile analiz edilmiştir. Görüşmeler gerçekleştirilirken, toplumsal normların ihlali ve etiketlenme arasındaki ilişki ortaya koymak adına veriler toplanmıştır. Ayrıca etiketleme olgusu ve yardım etme davranışı arasındaki ilişki empati, sosyal kontrol ve toplumsal onay unsurlarına yer vererek değerlendirilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde çalışmanın amacı, konusu, örnekleme, kapsam ve sınırlılıkları, kavramsal çerçevesi, veri toplama ve analiz etme yöntemi, problem cümleleri ortaya konulduktan sonra konuyla ilgili literatüre yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde öncelikle toplum ve birey ilişkisine yer verilmiş sonrasında konu ve amacın temeli olan sapma, sapkınlık kavramlarına ve uyuşturucu madde bağımlılığına yer verilmiştir. Bireylerin sapkın olarak etiketledikleri madde

bağımlılarına yönelik dışlama, empati kurma veya yardım etme istençlerinin anlaşılmaya çalışılmasından dolayı bu kavramlar detaylı olarak açıklanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, sahadan toplanan verilerin kodlanması ile elde edilen temalara yönelik katılımcıların görüşlerine yer verilmiştir. Burada katılımcıların bağımlılarıyla teması sonucu onları fark etmesi ve bunun sonucunda onları tanımlamaları anlatılmıştır. Tanımlama süreci ile beraber katılımcıların etiketlenen bağımlılara yönelik algıları, tutum ve davranışlarını içeren etiketleme süreci değerlendirilmiştir. Etiketleme süreci ile beraber katılımcıların bağımlılara yardım etme istenci ve davranış inşaları ele alınmıştır.

1.BÖLÜM

1.1. Araştırmanın Konusu

Toplum bireylerin sosyalizasyon süreci ile birbirine entegre edildiği yapılandırmadır. Başka bir perspektiften toplum bireylerin düzen ve normlara uyum içerisinde yaşadığı ilişkiler ağıdır. Bireyler toplum içerisinde ortak inanç, değerler, kültür ve doktrinlerden yola çıkarak üzerine uzlaştıkları normlar ile yaşamaktadır. Toplumsal normlara uyum sağlayan bireyler normal olarak adlandırılırken, toplumsal normların dışında kalan bireyler sapkın olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu normları sosyalizasyon süreciyle içselleştiren bireyler topluma entegre oldukları gibi aynı zamanda normlar dışında kalan bireyleri de doğrudan veyahut dolaylı olarak çeşitli biçimlerde denetleyebilmektedirler. Toplumsal normları ihlal eden bireyler toplumda sapkın veya marjinal, sıra dışı, uç olarak tanımlanmakta ve bu durum etiketleme olgusunu ortaya çıkarabilmektedir.

Sapkın bireyler normal ve olağan dışı olarak nitelendirilirken birtakım etiketleme, damgalama, normal olandan ayrıştırılma durumlarına maruz kalırlar. Toplumda etiketlenen marjinal gruplardan birisi madde bağımlıdır. Madde bağımlılığı toplumsal olarak aykırı kabul edilen bir olgudur. Çalışmada madde bağımlılığı nedeniyle etiketlenme ve dışlanma sürecinin bu kişilere toplum tarafından yöneltilen yardım etme davranışına olan etkileri ele alınmıştır. Yardım etme davranışının şekillenmesinde etkili olan ön yargı, empati ve sosyal kontrol olguları konu dahilinde değerlendirilmiştir.

Toplumda madde bağımlısı bireylere yönelik yardım etme davranışının hangi faktörlere göre şekillendiği ve hangi yönde geliştiği çalışma açısından önemlidir. Bu çalışmada yardım etme davranışı ile etiketleme süreci arasındaki olumlu veya olumsuz etkileşim unsurlarına yer verilmiştir. Bu unsurlar ele alınırken etiketleme sürecini etkileyen ön yargı, empati ve sosyal kontrol kavramları açısından süreç değerlendirilmiştir. Değerlendirme süreci içerisinde yer alan önemli kriterlerden birisi normal olarak nitelendirilen bireylerin, madde bağımlısı bireyler ile kamusal alanlarda buldukları

etkileşimleri, sosyal temaslarıdır. Çalışma açısından sapkınların ve normallerin birbiriyle yakınlık bağı değil, kamusal alanlardaki iletişimleri, etkileşimleri önemlidir. Bağımlılarıyla temas eden bireylerin toplum içerisinde onların bağımlı olma durumunu fark etmesi bağımlıların tanımlanması için gereklidir. Bireylerin temas edip, fark ettikleri bağımlıların tanımlarken burada ön yargı ortaya çıkmaktadır. Tanımlama süreci ile beraber etiketleme olgusu başlamaktadır. Bireylerin etiketledikleri bağımlılara yönelik yardım etme istençleri değerlendirilmektedir. Bu noktada sosyal kontrol ve empati kavramları yardım etme süreciyle beraber değerlendirilmiştir. Bireylerin temas ve fark etme sonucunda tanımlamalarıyla etiketledikleri madde bağımlısı bireylere yönelik yargıları ve bu yargılar sonucunda onlara yönelik davranış inşaları, bu inşaların yardım etme çerçevesinde değerlendirilmesi araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Toplumsal düzenin sağlanması için toplumu oluşturan bireylerin birtakım normlar dâhilinde yaşaması gerekmektedir. Toplumun normlarını benimseyerek, toplumsal düzene entegre olan ve davranışlarını toplumsal normlara göre şekillendiren bireyler normal kişiler olarak adlandırılmaktadırlar(Onat, 2011, s.1). Çalışmada normal kişiler tanımlaması, madde bağımlılarını toplumun genelinden ayırt etmek ve marjinalleşmiş etiketlenen bir grup olarak tanımlamak için kullanılmıştır.

Normal kişiler kendilerinde toplumsal onaya uzak bir davranış sezdiklerinde, davranışlarını düşünce süzgecinden geçirerek tekrardan düzene uygun hale getirmektedirler. Diğer yandan genel kabul görülen tüm toplumsal normların dışarısında kalan bireyler, toplumsal normları zedeleyerek, toplumsal onaydan mahrum kalmaktadırlar. Yani toplumumuzda sosyal normlardan sapsak normalin dışında değerlendirilen bir durumdur. Devletin yasakladığı eylemleri gerçekleştirmek suç olarak nitelendirilmektedir. Aynı zamanda toplum içerisinde de suç sayılan eylemleri gerçekleştirmek normların dışına sapsak olarak değerlendirilmektedir. Madde bağımlılığı ise sosyal normları ihlal eden bir eylem olarak kabul edilmektedir (Macit,2003, s.7). Toplum içerisinde normlara aykırı davranan bireyleri sapkın olarak nitelendirilirken birtakım etiketleme ve damgalama davranışları gerçekleşmektedir. Etiketleme ve damgalama süreci birçok farklı unsuru barındırdığı gibi etiketlenen veya damgalanan bireyin bu konumu işgal etmesinin de birçok nedeni vardır. Bu çalışmanın amacı toplumun madde bağımlısı olarak etiketlediği bireylere yardım etme davranışının

damgalama sürecinden hangi ölçüde etkilendiğini ortaya koymaktır. Bu etki neticesinde ortaya çıkan tutumun sebep ve biçimlerini ele almak araştırmmanın bir diğer amacıdır.

Çalışmada, bireylerin toplum içerisinde etiketlenmesi durumunda, diğer bireylerin onlara karşı ön yargı dereceleri, empati yapabilme durumları ve tüm bunların yardım etme davranışına olan etkilerini ortaya koymak hedeflenmiştir.

Toplumun bireyi sapkın olarak nitelemesi süreci iki boyutludur. Birinci boyutunda birey etiketlenirken diğer boyutunda sapkın bireyler de damgasını ve etiketini benimseyerek sapkın olmayan bireyleri, diğer bir söyleyişle, ait olduğu grubun dışında bulunan bireyleri kendilerinden soyutlayabilmektedir. Ayrıca bu bireyler etiketlerini benimseyerek, etiketlerine uygun davranma eğilimine gidebilmektedirler. Bu etiketleme süreci sonrası, toplumda yeni bir konum kazanan sapkın bireye yönelik diğer bireyler tarafından oluşturulan tutumların yardım etme davranışına etkileri bu çalışma içerisinde değerlendirilmektedir. Değerlendirmeler yapılırken, amaç doğrultusunda veriler elde edebilmek adına örneklem, Ankara'da esnaflık yapan 24 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Ankara'nın Ulus semtinden 14 esnaf, Etlik semtinden 10 esnaf ile görüşmeler yapılmıştır. Kişilerin dükkânlarına giderek birebir yüz yüze görüşme tercih edilmiştir. Bu kişilerin, madde bağımlılarının etiketlenmesiyle beraber onlara yönelik davranış inşaları değerlendirilmiştir. Bu davranış inşalarında etiketlenmenin yardım etme sürecinde ki rolü anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu nokta da etiketleyen ve etiketlenen bireylerin ilişkisel yakınlık bağı olmasından ziyade, kamusal alanlarda birbiriyle rastlantısal şekilde etkileşimlerde bulunması önemlidir. Dolayısıyla bireyin ailesinde, yakın çevresinde bulunan madde bağımlılarından ziyade kamusal alanlarda bulunan madde bağımlılarına yönelik bakış açıları ele alınmıştır.

1.3.Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Çalışma, normal olarak değerlendirilen bireylerin, sapkınlara yönelik etiketleme süreçlerini ve bu süreçte empati, önyargı gibi olguların yardım etme davranışına olan etkilerini kapsamaktadır. Çalışmanın kapsamında normal olarak değerlendirilen bireyler, Ankara'nın Ulus ve Etlik semtindeki esnaflar olarak belirlenmiştir. Bunun sebebi Ulus ve Etlik semtlerinin daha heterojen bir yapıya sahip olmasıdır. İçerisinde farklı kültürleri barındıran bu semtlerde birçok farklı insan kişiliğine rastlamak mümkündür. Seçilen semtlerde yaşayan nüfus sürekli sirkülasyon halinde olmakta ve farklılıkları barındırmaktadır. Bu iki semtte yaşayan bireylerin bağımlılarla temas etme

ihtimalleri daha yüksektir. Etiketlenen bireyler Ulus ve Etlik semtindeki esnafların kamusal alanda karşılaştıkları madde bağımlılarından seçilmiştir. Ulus ve Etlik semtinde bulunan esnafların, madde bağımlılarını etiketleme süreçleri sonunda, bağımlılara maddi veya manevi yardım etme davranışlarının değerlendirilmesi bu araştırmanın kapsamıdır. Örneklemin yalnızca Ankara ulus ve Etlik semtlerinde ve bu semtlerde çalışan esnaflardan seçilmesi ise araştırmanın sınırlılığıdır. Çalışmada hedeflenen 32 kişi ile yapılan görüşmelerin kaydedilmesiydi fakat saha da yaşanan problemlerden dolayı 24 kişi ile yapılan görüşmeler kayıt edilebilmiştir bu durum ise araştırmanın sınırlılıklarından bir diğeridir.

1.4.Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın konusu etiketleme sürecinin, madde bağımlılarına yardım etme sürecine olan etkilerini ele almaktır. Çalışmanın amacı ve konusu dâhilinde araştırmanın yöntemi olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bunun sebebi konuyu anlam örüntüsü kurarak bütüncül bir şekilde ortaya koymanın hedeflenmesidir. Nitel araştırmalar keşfetme, ortaya çıkarma ve tümevarımsal mantık çerçevesinde ilerlemektedir (Patton, 2014, s.56). Özellikle bireylerin madde bağımlısı bireylere karşı tutumları ele alındığından bu süreç madde bağımlılarının madde bağımlısı olmayan bireyler tarafından anlamlandırma biçimlerini içermektedir. Katılımcıların madde bağımlılarına yönelik düşüncelerinin değerlendirilmesi anlam inşasına dayanmaktadır. Ayrıca önyargı, empati olguları soyut ve anlam inşasına yönelik kavramlardır. Çalışmada da katılımcıların bu kavramları nasıl anlamlandırdıkları ele alınmaktadır. Nitel araştırma yöntemi konuyu anlamsal bütünlük ilişkisi içerisinde ortaya koymaktadır. Bundan dolayı bu çalışmada nitel araştırma yönteminden faydalanılmıştır. Anlam inşası sosyal gerçekliğe dayanması sebebiyle toplumsal bir nitelik taşımaktadır. Fakat bunun yanı sıra anlam inşası bireysel olarak kurulmakta ve bazen bireysel farklılıklar göstermektedir. Anlam inşaları incelenirken nitel araştırma yönteminin bütünsellik özelliğinden yararlanılmaktadır. Nitel araştırma yöntemi olayların doğal ve gerçek ortamlarında gözlemlene ve bütüncül bir biçimde ortaya konulmasına olanak sağlamaktadır. Çalışmada katılımcılar Ankara'nın Ulus ve Etlik semtindeki esnaflardan oluşmaktadır. Bu çalışma gerçekleştirilirken esnafların dükkânlarına gidilerek ve onlarla birebir görüşmeler sağlanmıştır. Görüşmeler sırasında elde edilen veriler analiz edilirken, nitel araştırmanın bütünsellik özelliğinden yararlanılmıştır. Anlam inşaları kategoriler

vasıtasıyla ayrıştırılmış, bütüne yönelik tematik çıkarımlar gerçekleştirilmiştir. Bu sayede esnafların bağımlılara yönelik düşünceleri ve bunun yardım etme sürecine olan etkileri anlam inşasından ve nitel araştırmanın bütünsellik özelliğinden faydalanılarak değerlendirilmiştir.

Nitel araştırmalarda gerçeklik karmaşıktır. Yani değişkenlik, çeşitlilik ve karşılıklı eylemsel ilişkiler olguların doğal özelliğinden kaynaklanmaktadır. Nitel araştırmalarda karşılıklı nedensellik söz konusudur (Yıldırım, Şimşek, 1999, s.11). Bundan dolayı etkileşimler daha objektif bakış açısıyla ortaya konulmaktadır. Nitel araştırmalar sosyal olayları birbiriyle geniş çerçevede ilişkilendirerek, kuram oluşturmayı sağlamaktadır. Nitel araştırmaların kuram oluşturma ve bilinmeyen gerçekleri yorumlama sürecine dayalı olarak ortaya koyabilme özelliğini taşıması araştırmacının toplanan verilere göre süreçleri yeniden değerlendirmesini ve mantıklı çıkarımlar yapmasını, tümevarımcı bir izlek işlemlerini gerektirmektedir (Yıldırım, Şimşek, 1999, s.19). Böylece araştırmacı olayları karşılıklı nedensellik içerisinde analiz edebilmekte ve daha çok gerçekliğe yaklaşmaktadır. Bu çalışmanın nitel yöntem ile gerçekleşmesinin sebeplerinden birisi nitel araştırma yönteminin verilerin nedenselliği ile ilişki kurarak araştırmacının analizlerini mantıklı çıkarımlarla yorumlamayı amaçlamaktadır. Normal bireylerin, sapkınları etiketleme süreci, etiketleme süreci sonucunda oluşan soyut durum ve tüm bunların yardım etme sürecine olan etkisi, karşılıklı bağlantılar kurularak tümevarımcı olarak ve nedenselliği ön planda tutarak nitel araştırma yönteminin veri analiz teknikleri kullanılarak analiz edilmiştir.

Sosyal gerçekler stabil olgular değildir. Sosyal gerçeklik toplum tarafından daima yeniden inşa edilmektedir. Sosyal gerçeklik bireyin inşasının somutlaşmış hali olarak karşımıza çıkar (Güloğlu, 2009, s.322). Nitel araştırmalarda gerçeklik nesnel olarak kabul edilmemekte, gerçeklik olay ve olgulara bağlı olarak yeniden oluşturulmaktadır. Nitel araştırmalar, bu gerçekliğin bireyler tarafından anlamlandırma süreçleri etrafında nasıl inşa edildiğini ele almaya olanak sağladığı için araştırmada, inşa sürecini dinamik olarak ele almak ve yorumlamak adına nitel araştırma yönteminden faydalanılmıştır.

Sosyal bilimlerin araştırma nesnesi insandır ve insan değişken bir varlıktır. İnsan ilişkileri karmaşıktır ve sürekli değişim içerisindedir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda nitel yöntemin tümevarımcı bir yaklaşım sergilemesinin sebebi açıklanabilmektedir. Nitel araştırma yöntemleri problemi teşkil eden değişkenleri

birbirinden bağımsız unsurlar olarak ele almaz ve değişkenlerin birlikteliğini ortaya çıkarmaya çalışır (Yıldırım, Şimşek, 1999, s.23-24). Nitel araştırmalarda, değişkenler birbirleriyle bağlantılı olarak yorumlanmakta ve bir bütünlük içerisinde ortaya konulmaktadır. Bu çalışmada ise normal bireylerin, sapkınları etiketlemesi, bu süreçte sosyal uyum, toplumsal onay, ön yargı, empatinin etkilerinin saptanması ve tüm bunların yardım etme davranışına etkileri birbirleriyle bağlantılı olarak değerlendirilmiş, nedensellik ve etkileşimler yorumlanmıştır. Yorumlama sürecinin nitel araştırmalarda daha yoğun olmasının sebeplerinden birisi gerçekliğin inşa edilmesi olduğu gibi diğeri ise araştırmacının ve araştırmanın düşünömsel olmasıdır.

Nitel araştırmalarda araştırmacı, araştırma sürecinin bir parçasıdır. Araştırmacının sahadaki davranışları, gözlemleri ve gözlemler hakkındaki fikirleri, kendi içerisinde verilerin oluşturulmasında göz önüne alınan değişkenler olarak kullanılabilir. Bu çalışmada sapkınları etiketleyen bireylerin duygu durumları incelenirken, esnafların görüşme esnasında duygu durumları, jest ve mimikleri, beden dili gözlemlenmiştir. Bu süreç içerisinde onların fikirlerini etkileyecek herhangi bir yanlılık söz konusu olmamaktadır. Bu çalışmada araştırmacı görüşmeler sırasında, tarafsız ve yalındır.

Nitel araştırmanın derinlemesine fikirleri ise çalışmanın kapsamını ve verilerin netliğini artıran bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitel araştırmacılar değerlendirmekten ziyade durumları ilişkisellik içerisinde ortaya koymayı hedeflemektedir (Seggie, Bayyurt, 2015, s.17-19). Bu durum ise araştırmacının üretken olmasını sağlamaktadır. Araştırma yapılırken, katılımcıların fikirleri ilişkiler kurularak temalaştırılmıştır. Bu süreçte anlamlar üretilerek ilişkisellik sağlanmıştır.

Nitel araştırmalarda araştırmacının yanı sıra katılımcıların eylem alanı da genişlemektedir. Nitel araştırmalardaki katılımcılar, doğrudan fikirlerini beyan etme, düşündüklerini seçim yapmak ve kısıtlanmak zorunda kalmadan aktarma, araştırmacıyla doğrudan iletişime geçme, belirli bir metine bağlı kalmadan daha uzun sürede kendisini anlatmaktadır. Çalışmanın konusu dâhilinde yöneltilen görüşme soruları katılımcılara yol belirlemektedir. Bu yol içerisinde konuyu detaylandırmaktadırlar. Burada esnaflar fikirlerini anlatırken, sohbet havasında herhangi bir sınırlandırma olmadan, düşüncelerini belirtmişlerdir. Bu durum ise verileri analiz ederken daha fazla bilgiye ulaşabilme imkânı tanımaktadır (Seggie, Bayyurt, 2015, s.18). Normal bireylerin, madde bağımlılarına yönelik tutumlarını değerlendirirken, çalışma katılımcılarını

sınırlamadan, daha fazla bilgiye ulaşmanın hedeflenmesi çalışmada, nitel araştırma yönteminin seçilmesinin nedenidir.

1.4.1. Veri Toplama Tekniği

Bu çalışmanın veri toplama tekniği derinlemesine yüz yüze görüşme tekniğidir. Görüşme tekniğinde yapılandırılmış, yapılandırılmamış ve yarı yapılandırılmış olarak üç şekilde yürütölmektedir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılandırılmış görüşmelerden biraz daha esnektir. Şöyle ki yapılandırılmış görüşmeler önceden belirlenmiş soru ve yanıtları kapsamaktadır. Buradaki amaç katılımcılardan elde edilen bilgilerin farklılıklarını ve paralelliklerini belirleyerek, karşılaştırmalar yapmak ve yorumlar elde etmektir. Yapılandırılmamış görüşmelerde ise açık uçlu sorular hâkimdir ve yapılandırılmamış görüşmelerdeki amaç görüşme esnasında katılımcının konuyla ilgili düşüncelerini keşfetmektir (Yıldırım & Şimşek, 1999, s.93).

Yarı yapılandırılmış görüşmelerde araştırmacı önceden hazırladığı soruları katılımcılara yöneltmektedir. Fakat araştırmacı görüşmenin seyrine bağlı olarak alt sorular ile görüşmenin seyrini etkileyebilir veya kişinin cevaplarının ayrıntılı olmasına katkı sağlayabilmektedir. Yarı yapılandırılmış görüşmelerin bir başka avantajı ise katılımcılar bir başka sorunun cevabını başka bir sorunun içerisinde verdiyse araştırmacı soruyu tekrardan sormayabilir (Tümöklü, 2000, s.547). Böylece araştırmacı katılımcıyı daha rahat hissettirmekte ve esnek olarak sorularını yöneltmektedir. Bu durum güvenilirliği ve samimiyeti arttırdığından dolayı görüşme hem belirli sınırlar çerçevesinde hem de sohbet havasında ilerleyebilmektedir. Böylece katılımcı kendisini rahat hissettiğinden düşündüklerini çekinmeden dile getirebilme ve gerçeğe en yakın yanıtları uzun uzun sunabilme imkânına sahiptir. Bu durum ise verilerin çalışma için ayna tutacak nitelikte elde edilmesine yardımcı olur.

Görüşmeler telefon üzerinden, web üzerinden, posta üzerinden yapılabildiği gibi yüz yüze de yapılabilmektedir. Yüz yüze görüşmelerde iletişim birebir olacağından, araştırmacının gözlem yapabilme şansı daha fazla artmaktadır. Böylece araştırmacı sözlü olmayan iletişim ve görsel yardımcılardan faydalanabilecektir üstelik araştırmacı sondaj sorularla konuyu detaylandırabilecektir (Neuman, 2008, s.89). Yüz yüze görüşmelerde, sözlü iletişimin yanı sıra gözlem yapabilme, katılımcının vücut hareketlerinden çıkarım yapabilme, jest ve mimiklerini fark edebilme, yüz ifadesinden çıkarım yapabilme, davranışlar ile söyledikleri arasında analogi kurabilme, bağlamın

konforunu kontrol edebilme, yanlış anlama durumlarını engelleyebilme gibi avantajlar bulunduğundan bu çalışmada yüz yüze görüşme tekniği kullanılmıştır. 24 esnafın dükkânı ziyaret edilerek yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Burada sorulara verilen yanıtlar katılımcılardan izin alınarak ses kayıt cihazlarına kayıt edilmiştir. Fakat en önemlisi ise kişilerin jest, mimikleri ve beden dili göz önünde bulundurulmuş yanıtları ile bu unsurlar beraber değerlendirilmiştir. Burada yüz yüze görüşmenin sağladığı katkılardan faydalanılmıştır.

Bu görüşme türünün seçilmesinin diğer bir sebebi yüz yüze görüşmelere araştırmacı verileri araştırmaya ve görüşmelere birebir katılarak toplayacağından verilerin zarar görmesi, eksik veya yanlış anlaşılması gibi problemler en aza indirgenmektedir. Yani derinlemesine yüz yüze görüşmelerde etkileşim daha güçlüdür ve bilgi veren katılımcının bakış açısı daha net anlaşılabilir, bunlar sayesinde ise katılımcı ve araştırmacı arasındaki uyum artar (Çoluk, 2011, s.170). Artan uyum verilerin daha açık elde edilebilmesini sağlamaktadır. Böylece veriler açık, net, güvenilir ve geçerli bir şekilde elde edilmektedir. Yüz yüze sağlanan görüşmelerde esnafın konu ile ilgili belirttiği görüşlerinde herhangi bir yanlış anlaşılmaya sebebiyet verilme ihtimalini en aza indirmek hedeflenmiştir.

Derinlemesine yüz yüze görüşme tekniğinde sosyal dünyada görünen olgular, görünen kısmına ek olarak ayrıntıları ile gerçekleri anlamaya olanak tanıyan veri toplama tekniğidir (Tekin H, Tekin H, 2006, s.108). Yaşanan bir olaya bakışın arka planını saptamak için yüz yüze görüşmeler gerçeğe en yakın bilgilere ulaşmaya olanak sağlamaktadır. Madde bağımlılarına yönelik etiketleme algısının değerlendirildiği bu çalışmada yüz yüze görüşmeler sağlıklı verilere ulaşmak için katkı sağlamıştır. Görüşmeler yapılırken giriş ile başlanıp aşama aşama devam edilmelidir (Neuman, 2008, s.96). Bu çalışmada görüşme için öncelikle veri toplama teknikleri hazırlanmış, bağlam kontrol edilmiş, konuya uygun sade kıyafetler tercih edilmiştir. Somut şartlar sağlandıktan sonra Ulus ve Etlik semtindeki esnafın dükkânlarına gidilerek, görüşme başlamadan önce katılımcıya bilgi verilmiştir. Daha sonra görüşme esnasında yargılayıcı olmadan bilgiler derinlemesine incelenerek toplanmıştır. Katılımcılara yönelik dikkat dağıtıcı veya yönlendirici olunmadan, yalnızca onların düşünceleri değerlendirilerek görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Esnafın sorulan sorulara yanıt verilirken, herhangi bir yönlendirme yapılmamıştır.

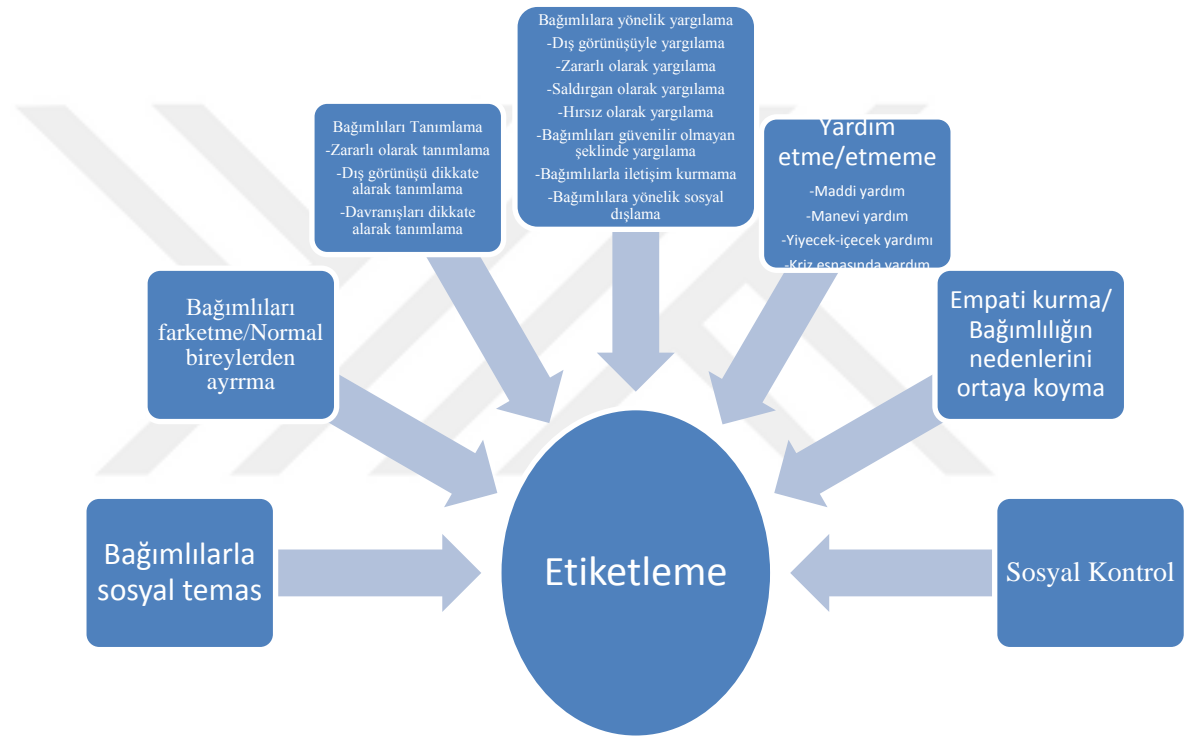
24 kişi ile yapılan görüşmeler esnasında not alma, (izin alınarak) ses kaydı alma tekniğinden faydalanılmıştır. Toplanan veriler anlam örüntüsü dhiline yorumlanmıştır.

1.4.2. Veri Analizi

Yüz yüze derinlemesine görüşmelerin sonucunda, not alma, ses kayıt etme tekniğinden faydalanılarak toplanan veriler, nitel araştırma yöntemi dhiline tematik kodlamalar ile analiz edilmiştir. Kodlama yapmaya başlamadan önce 24 kişilik örneklem sonucu elde edilen veriler bir araya getirilerek çözümlenmiştir. Ulus esnafı ile yapılan 14 görüşme, Etlik esnafı ile yapılan 10 görüşme ses kayıt cihazına kaydedilmiştir. Sonrasında ise kayıt edilen sesler araştırma soruları dhiline deşifre edilmiştir. Sonrasında ise araştırma problem cümleleri dhiline kodlamalar yapılmıştır. Birinci kodlamalarda katılımcıların her soruya verdiği yanıtlar değerlendirilmiş, kelimeler anlamlı bir bütünü teşkil edecek şekilde aynı kategoriler altında ayrıştırılmıştır. Ayrıştırılan her bir anlam dizisine kod ismi verilmiştir. Birinci kodlamalarda oluşturulan kategoriler tekrar kontrollü bir okuma sonucunda tablo haline getirilmiştir. Birinci kodlama aşamasında, araştırma problem cümleleri çerçevesinde açık kodlar oluşturulmuştur. Toplam 20 tablo üzerinde birinci kodlamalar değerlendirilmiştir. İkinci kodlamalarda ise kategoriler üzerinden parçalanan veriler anlamlarına göre bütüncül olarak yeniden kodlanmıştır. İkinci kodlamalarda öncelikle birinci kodlamalar okunmuş ve anlamlarına göre kategorilere ayrılan verilen bütüncül bir göz ile yeniden değerlendirilmiştir. Değerlendirmeler sonucu yeni kodlara ulaşılmıştır. Eksen kodlamalar ise 20 tablo olarak yeni okumalara göre düzenlenmiştir. nc kodlama sürecinde seçici kodlara ulaşılmış ve temalar oluşturmak adına bütüne yönelik değerlendirmeler yapılmıştır. Birinci ve ikinci kodlamalardan yararlanarak oluşturulan üçüncü kodlamalarda bütüne yönelik anlamlar değerlendirilmiş, tek bir tabloda birleştirilmiştir.

nc kodlamalarda yapılan değerlendirmeler sonrasında temalar elde edilmiştir. Temalarda ilk önce katılımcıların bağımlılırla teması söz konusudur. Temas sonucu bağımlılırla iletişim kuran veya kurmayan katılımcıların bağımlılırları fark etmesi sonucu onlara yönelik verdiği tepkiler analiz sonucu ortaya çıkan ilk temadır. Sonrasında katılımcılar fark ettikleri bireyleri davranışlarına, hal ve tavırlarına, dış görünüşüne yönelik tanımlamaktadır. Tanımlama süreci ile etiketleme başlamaktadır. Tanımlama süreci sonrası katılımcılar birtakım yargılamalarla bağımlılırla yönelik davranış inşa

etmektedirler. Örneğin yargıladıkları bağımlılardan uzak durmak istediklerini belirtmektedirler. Buna yönelik katılımcılar, bağımlılara korku ve güvensizliğe yönelik etiketlemeleri sonucunda, önlem alma, sosyal dışlanma, gibi tepkiler geliştirmiştir. Diğer bir temada katılımcıların empati olgusu ve bağımlıların nedenlerini ortaya koymaları, yardım etme süreci doğrultusunda değerlendirilmiştir. Katılımcıların yardım etme istenci değerlendirirken maddi yardım, manevi yardım, yiyecek-içecek yardımı, kriz esnasında yardım olarak kategorilere ayrılmıştır. Bir diğer taraftan yardım etmeyeceklerini belirten katılımcılar değerlendirilmiştir.

Şekil.1.1

1.4.3.Araştırmanın Problem Cümleleri

1- Toplumsal normları ihlal etme ile etiketlenme arasında nasıl bir ilişki vardır?

1.1.Toplumsal normları ihlal eden bireyler sapkın olarak etiketlenir mi?

2-Etiketleme ve yardım etme davranışı arasında nasıl bir ilişki vardır?

2.1. Etiketleme olgusu yardım etme davranışını etkiler mi?

2.2.Yardım etme davranışı üzerinde empati, toplumsal onay ve önyargıların etkisi var mıdır?

1.4.4. Araştırmanın Örnekleme ve Örneklem Belirleme Tekniği

Öncelikle nitel araştırmalarda evren holografiktir. Yani “Evren, birleşenlerinin ayrıştırılıp tekrar tersi bir süreçle yerlerine yerleştirildiği şeklinde mekanik bir biçimde anlaşılabilir. Her şey birbiri ile ilintilidir, her parça bütünü bilmesini taşır” (Yıldırım, Şimşek, 1999, s.11). Nitel çalışmalarda örneklem evreni indirgemek için değil, evren hakkında geniş bilgiye sahip olmak için kullanılmaktadır. Yani nitel araştırmalarda seçilen örneklemin temel hedefi evreni genellemek değil, bütüncül bir örüntü ağı ortaya koyabilmeye yardımcı olur (Yıldırım, Şimşek, 1999, s.68). Evrenin sayısının bilinmediği ve evrenin tanımlanamadığı durumlarda olasılık dışı örnekleme desenleri kullanılmaktadır (Çoluk, 2011, s.218). Daha çok nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan olasılık dışı örnekleme desenleri, kota örnekleme, gelişigüzel örnekleme, yargısal örnekleme, uzman örnekleme ve kartopu örneklemedir.

Bu araştırmada, çalışmanın amacı ve konusu dâhilinde amaca yönelik ya da yargıya dayalı olarak adlandırılan örneklem tipi kullanılmıştır. Etiketleme olgusunun yardım etme davranışına etkilerinin ele alındığı bu çalışmada, ulaşılması güç olan bir nüfusa yönelik fikirleri ortaya çıkarırken amaçsal örneklem tipi verilerin kolayca elde edilmesine yardımcı olmuştur (Neuman, 2006, s.322). Örneklem grubu olarak Ankara'nın Ulus ve Etilik semtlerindeki esnaflar örneklem olarak belirlenmiştir. (ulus ve etlikte merkezi bir konumda iş yerinin olması, en az 6 aydır orada çalışıyor olması, 18 yaşından büyük olması, gibi özellikler belirlenmiştir amaçsal dâhilinde belirlediğim şeyler. Amaçsal örneklem tipinden yararlanarak çalışma gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın örneklemini Ulus ve Etilikteki esnaflar oluşturmaktadır. Esnaf Osmanlıcadan Türkçeye çevrildiğinde etimolojik köken olarak ‘bir sanat veya dükkâncılık ile geçinen kimse’ olarak tanımlanmaktadır. ‘Nevi, çeşit, kategori, cins, zümre’ olarak tanımlanmaktadır. Esnaflar gündelik hayatta görünür olan, kamusal hayatın inşasında aktif rol oynayanlardır. ‘Sosyolojik, sosyal antropolojik ve tarihsel bir kategori olarak modernliği sarsan gündelik yaşam içerisinde geleneksel olan kişidir ve esnaflık tamamıyla bir yaşam biçimini temsil eden olgudur (Gündüz, 2017, s.33).

Bu çalışmada esnafların seçilme nedeni, gündelik yaşamın içerisinde aktif olarak varlığını sürdüren bir olgu olduğundan çalışma için tercih edilmiştir. Esnafların gündelik hayat içerisinde birden fazla kişiyle muhataplığı söz konusudur. Bir esnaf

dükkânında, kişiler gün içerisinde birden çok kişiyle temas halindedir. Esnaflar genellikle caddelerin, işlek sokakların üzerinde bulunmaktadır. Bu durum ise onların birçok kişiyi gözlemlene ve temas etme şansını yükseltmektedir. Özellikle madde bağımlılarına yönelik etiketleme olgusunun yardım etme davranışına etkilerinin değerlendirildiği bu çalışmada örneklemin esnaflardan seçilmesi, esnafların bağımlılar ile daha fazla karşılaşmalarıdır. Çalışma bulgularına göre esnaflar madde bağımlılarıyla temas etmekte ve onların hakkında çeşitli tanımlamalarda bulunmuşlar ve temaslar sonucu tecrübelerini aktarmışlardır.

Çalışma açısından Ankara'nın Ulus semtinde esnaf olarak görev yapan ve Ulus caddesindeki uyuşturucu bağımlıları ile çeşitli nedenlerle karşılaşan bireylerin, madde bağımlısı bireylerin yaşadıkları problemlerde yardım etme davranışını gerçekleştirip gerçekleştirmedikleri ele alınmıştır. Bundan dolayı örneklem seçilirken esnafların uzun süredir bu cadde üzerinde çalışıyor olması göz önünde bulundurulmaktadır. Ulus semtinde çalışan esnaf gruplarını incelerken bir esnafın diğer esnaflara yönlendirme yapması örnekleme ulaşmamızı kolaylaştırmaktadır. Çalışmada 14 esnaf ulus semtinden seçilmiştir.

Diğer taraftan Ankara'nın Etlik semti de hem kozmopolitik hem de kalabalıktır. Ana caddelerin yoğunluğu açısından heterojendir. Etlik Semtindeki esnaflarda uzun süredir aynı cadde üzerinde çalışmaktadır. Bağımlılarla karşılaşma ihtimalleri değerlendirilerek Etlik semtindeki esnaflar da örneklem içerisine dâhil edilmiştir. 10 esnaf Ankara'nın Etlik Semtinden seçilmiştir.

1.4.4.2.Araştırma Örnekleminin Özellikleri

Etiketlemenin madde bağımlılarına karşı yardım etme davranışını ele alan araştırmanın örneklemini olarak Ankara ilinin Ulus ve Etlik semtinde çalışan esnaflar belirlenmiştir. Ankara'nın semtleri arasından Ulus ve Etlik semtinin belirlenmesinin sebebi bu semtlerin merkezi ve kalabalık olmasıdır. Heterojen yapıda olan bu semtler, içerisinde karmaşık kişilikleri bulundurmaktadır. Böylece madde bağımlılarına rastlama ihtimali daha yüksektir. Madde bağımlılarına yönelik algıların değerlendirildiği bu çalışma yapılırken, katılımcıların bağımlılar ile temas etmiş olması önemli bir faktördür çünkü katılımcıların konu ile ilgili fikirlerini belirtmeleri için bağımlılar hakkında bilgilerinin olması gerekmektedir.

Esnafların seçilmesinin sebebi ise daha fazla kamusal alanda geçirdikleri çalışma süreleri uzun olmasından dolayı daha çok gözlem yapabilmeleridir. Ulus semti, nüfusunun heterojen yapısının yanı sıra şehrin ortasında yer almaktadır. Bu semt içerisinde ise görev yapan esnaflar insanları gözleme, olaylarla iç içe olabilme imkânına sahiptirler. Etlik semti ise konum açısından şehrin ortasında yer alması dahi nüfus olarak kalabalık ve her kesimden insanı barındırması üzerine seçilmiştir. Konu dâhilinde çalışmanın amaçlarını ortaya koyabilecek, evreni temsil edebilecek örneklem Ankara'nın Ulus ve Etlik semtindeki esnaflar olarak belirlenmiştir.

Ulus semti Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Ankara'nın başkent olduğu dönemlerde gözde semtlerden birisiydi. Aydınlar, politikacılar ve sanatçılar bu dönemlerde ulusu merkez olarak kullanmaktaydı. Ulusun meclisi barındırması, semte daha güçlü anlamlar yüklemekteydi. 1937 yılında dönemin devletçilik ilkelerine bağlı kalarak ulusa Sümerbank'ın açılması semti politik ve bürokratik olarak daha önemli kılmıştır (Bayraktar, 2013, s.22-25). Sinemalar, alışveriş yapılabilecek dükkânlar, bahçeler gibi yapılanmaları bünyesinde barındıran Ulus kültürel ve ticari bir merkez haline gelmiştir. Fakat ilerleyen dönemlerde sanayileşme sürecinin başlamasından kaynaklı olarak köyler boşalmaya başlamıştır. Köylerini bırakanlar kentlere doğru göç buhranına katılmışlardır. Bu dönemde Ankara ve Ulus semti tercih edilen göç merkezleri olmuşlardır. Bundan kaynaklı olarak çarpık kentleşme yaşanmaya başlamıştır. Ankara'ya göç edenler Ulus da ki kalenin civarında gecekondualarda yaşamaya başlamışlardır (Bayraktar, 2013, s.27). Böylece şehir gelir dağılımının homojen ve üst düzey olduğu atmosferden farklılaşarak daha heterojen olmaya başlamıştır. Günümüze kadar geldiğinde kentleşmenin ve sanayileşmenin etkileriyle beraber hem Ulus hem de Etlik semtinde her gelir grubundan, her kesimden, her bölgeden, her meslekten insanı bir arada görmek mümkündür. Ulus günümüzde hala Ankara'nın merkezlerinden birisidir. Bundan dolayı Ulus ve Etlik semtlerinde bulunan ve orada çalışan esnafların gözlemleri ve belirttikleri fikirleri bu çalışmada önemlidir. Ulus ve Etlik semtlerinde uzun yıllar boyunca esnaflık yapan ve bu değişimlere, heterojen yapılara ve farklılıklara tanıklık etmiş kişilere ulaşabilmek çalışma açısından önemlidir.

Ulus semtinden seçilen 14 örneklem cinsiyetleri itibariyle, 4 kadın ve 10 erkekten oluşmaktadır. Etlik semtinden seçilen 10 örneklem de cinsiyetleri itibariyle 4 kadın, 6 erkekten oluşmaktadır. Çalışmaya katılan en küçük yaş grubu 22 olup, tüm katılımcılar

18 yaşından büyüktür. Mağaza, terzi dükkânı, tütün ürünleri dükkânı, elektrikkükkânı, çantacı, telefoncu, perdecı, tuhafiyeci, tespihçi, avizeci, eczacı, kırtasiyecı, kuaför, kozmetikçi, tatlıcı gibi meslek gruplarından kişiler çalışmaya katılım göstermiştir. Çalışmanın örneklemini ulus ve etlik semtlerinde çalışmaktadır fakat yaşadıkları bölgelerde Altındağ, Keçiören, Çankaya, Yenimahalle, Sincan, Mamak, Yıldız gibi yaşadıkları yer ve çalıştıkları yer farklı olan katılımcılar mevcuttur. Kişilerin belirtilen dükkânlarda çalışma süresi en az 5-6 ay olmaktadır. Aşağıdaki iki tabloda araştırmanın örneklemini yer almaktadır.

1.4.4.2.1. Örneklem Tablosu

Tablo 1.1.

Semt	Cinsiyet	Yaş	İşyeri	Yaşadığı İlçe	Çalışma Süresi
Ulus	Kadın	46	Butik Orhan	Keçiören	13 yıl
Ulus	Erkek	65	Cam Dünyası	Çankaya	7 yıl
Ulus	Erkek	54	Detay Elektrik	Çankaya	16 yıl
Ulus	Kadın	65	Erhan Terzihanesi	Keçiören	18 yıl
Ulus	Erkek	46	Hakan Çanta	Keçiören	22 yıl
Ulus	Erkek	48	İmaj Avize	Yenimahalle	6 yıl
Ulus	Erkek	30	(KÇA) Telefon	Altındağ	5 yıl
Ulus	Kadın	34	Mersa Perdecı	Sincan	15 yıl
Ulus	Kadın	36	Tuhafiye	Mamak	6,5 yıl
Ulus	Erkek	47	Serhan Giyim	Keçiören	29 yıl
Ulus	Erkek	22	Tekbir-Haç Pazarı	Keçiören	5-6 ay
Ulus	Erkek	48	Tespihçi	Etlik	18 yıl

			Kadir		
Ulus	Erkek	28	Uluk İletişim	Altındağ	4 yıl
Ulus	Erkek	65	Yeni Hayat Eczanesi	Çankaya-Yıldız	37 yıl

Tablo 1.2.

Semt	Cinsiyet	Yaş	İşyeri	Yaşadığı İlçe	Çalışma Süresi
Etlik	Kadın	47	Ayakkabı-Çantacı	Etlik	6 yıl
Etlik	Erkek	48	Beyaz Kırtasiye	Yenimahalle	3,5 yıl
Etlik	Kadın	38	Çamaşırçı	Etlik	6 ay
Etlik	Kadın	30	Elif&Ersin Kuaför	Etlik	3 yıl
Etlik	Erkek	42	Hakan Kırtasiye	Etlik	5 yıl
Etlik	Erkek	50	İlker/ Giyim Mağza	Etlik	15 yıl
Etlik	Erkek	48	Kozmetik	Etlik	22 yıl
Etlik	Kadın	41	Baklavacı	Etlik	15 yıl
Etlik	Erkek	47	Tekel Bayi	Etlik	10 yıl
Etlik	Erkek	25	Telefoncu	Yenimahalle	5-6 ay

Görüşmeler gerçekleştirilirken toplamda 32 esnafın dükkânları ziyaret edilerek yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler esnasında 32 kişinin sesleri kayıt altına alınmıştır. Fakat bazı aksaklıklardan dolayı elde edilen verilerin tamamı kullanılamamıştır. Öncelikle bazı katılımcıların düşüncelerini yeteri kadar ifade edememesi, ulaşılan verilerin eksikliği, ortam koşullarından dolayı konunun bölünmesi ve tekrar toparlanamaması gibi sebeplerden dolayı 8 katılımcı ile gerçekleştirilen görüşme örneklem ve analiz dışında bırakılmıştır. Ulus semtinde 14, Etlik semtinde 10 esnaf ile derinlemesine yapılan yüz yüze görüşmelerden elde edilen veriler analiz edilmiştir.

1.5.Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi

Uyuşturucu Madde: Sakinleştirici ve uyarıcı etkileri olan, giderek daha fazla kullanma isteği uyandıran ve kullanılmadığında yoksunluk belirtileri doğuran kimyasal maddelere uyuşturucu madde adı verilir (Ulusoy, 2017, s.386). Bir başka tanıma göre “Kullanım halinde kişileri kısa sürede bağımlı yapan, beyin ve sinir sistemine etki ederek zihinsel zararlara ve ölüme sebebiyet veren, her alım döneminde önüne geçilmez bir ihtiyaç ve arzu uyandıran kullanıldığı miktarın artırılması eğilimini beraberinde getiren zehirdir” (Derdiman, 2006, s.103).

Bağımlılık: Bağımlılık fiziksel ve ruhsal olarak ikiye ayrılmaktadır. Fiziksel bağımlılık vücudun maddeye alışmasıyla beraber kullanılmadığında veya eksik dozlar ile alındığında vücudun yoksunluk belirtileri göstermesidir. Ruhsal bağımlılık ise bireyin maddeyi kullandıktan sonra yaşadığı hazzı tekrar yaşamak istemesidir (Akıncı,2017, s.8). Bu çalışmada madde bağımlısı olarak nitelendirilen bireyler fiziksel ve psikolojik olarak herhangi bir uyuşturucu veya uyarıcı maddeye bağımlı olan bireyler olacaktır.

Sosyal Destek ve Toplumsal Onay: Sosyal destek, bireyin toplum tarafından takdir görmesi yani toplum içerisinde onaylanmasıdır (Olçay, 2016, s.32). Toplumsal onay bireylerin toplum içerisinde kabul görülen davranışları gerçekleştirmesi ve böylece toplumsal normlara uygun bir fert olmasından dolayı toplumda kabul görülmesidir.

Sosyal Kontrol: Uyum ve düzeni sağlamaya dönük resmi veya resmi olmayan içsel, dışsal kontrol mekanizmalarının bütünüdür. Parsons’a göre sosyal kontrol, bireylerin sosyalizasyon sürecinde öğrendiği kurallar ve değerler aracılığıyla toplumun beklentilerini yerine getirmesi, uyumlu davranmasıdır. Sosyal kontrol yalnızca baskı araçlarıyla değil, sosyalizasyon sürecinde normları içselleştirme ile gerçekleşir. Bireyler iyi bir insan olma yolunda ilerlerken aslında sosyal kontrol kendisini göstermektedir (Giddens, Sutton, 2016, s.354-355).

Normal Kişi: “Kendisinde sapkın bir itki keşfettiği zaman, bu itkiye göre hareket ettiği takdirde ortaya çıkabilecek çeşitli sonuçları düşünerek, bu itkiyi kontrol altına alabilen kişidir” (Becker, 2017, s.49). Normal kişi, kendisini sapkın davranışlarda bulunmaktan alıkoyabilen, toplumda belirlenen yasal ve yasal olmayan kurallara yönelik hareket eden kişidir. Normal kişiler suç ve sapma eylemlerini gerçekleştirmemektedirler. Çalışma da normal kişi kavramı etiketlenmeyen veya etiketleyen olarak ele alınacaktır. Yani normal

kişiler madde bağımlısı olmayan, madde bağımlılarına yönelik tutum ve davranışları incelenen grup olarak ele alınacaktır.

Sapma: Bireyin sapkın davranışlarının eyleme dönüştüğü duruma sapma denilmektedir. Suç ve suçluluk, sapma davranışı olarak değerlendirilmektedir (Özaslan Çalışkan, Akça, 2017, s.360). Sapma, toplum genelinde kabul görülen norm ve değerlere uymayan eylemler gerçekleştirme halidir. Yani sapma toplumda ki bireylerin çoğu tarafından kabul görülmüş kurallara uymama halidir (Giddens, Sutton, 2016, s.331-332).

Sapkın: Toplumun kabul ettiği temel kurumlara karşı, süreklilik ilkesi çerçevesinde, asi ve hırçın tutumları benimseyenler marjinal, sapmış kişilerdir (Goffman, 2014, s.200). Toplum tarafından nesnel olarak belirlenmiş normların ve normalliğin dışında kalan bireyler anormal olarak nitelendirilmektedir. Sınırlanmış kuralların dışarısında eylemlerde bulunan bireyler sapmış olarak etiketlenmektedir (Özaslan, Çalışkan, Akça, 2017, s.360). Becker'e göre sapkın başarılı bir şekilde etiketlenen kişidir (Giddens Sutton, 2016, s.338).

Harici: Toplumsal normları ihlal eden kişidir (Becker,2017, s.22). Becker kuramında etiketlenen kişileri harici (outsiders) olarak adlandırmaktadır.

Etiketleme: Toplumda ki bazı insanların ve sosyal grupların, kendilerini etiketleyecek diğer bireyler tarafından, belirli özelliklere sahip olanlar şeklinde belirlendikleri süreçtir. Sapma davranışı gösterenler ile göstermeyenler arasında yaşanan bir süreçtir (Giddens, Sutton, 2016, s.337).

Yardım Etme: Yardım etme prososyal bir davranıştır. Özgecilik ve diğerkâmlılığı içeren gönüllülük esasına dayanan, ekstra rol davranışı kapsamında değerlendirilmektedir (Alparslan, Can, Oktar, 2014, s.118). Yardım etme davranışı olumlu bir sosyal davranıştır. Yardım etme davranışı dört süreç kapsamında meydana gelmektedir. Birincisi, yardım gereken durumu fark etmek. İkincisi, durumu yardım gerektiği yönünde yorumlamak. Üçüncüsü, yardım etme sorumluluğunun bilincine varmak ve yardım etme sorumluluğu hissetmek. Dördüncüsü, yardım edip etmeyeceğine veya nasıl yardım edeceğine karar vermek şeklinde gerçekleşmektedir (Durak M. Durak E. Kocatepe, 2016, s.357).

Empati: Empati, başkalarının duygusal durumu ile ortaya çıkan ve ona uygun olarak yansıtılan bir duygusal tepki olarak tanımlanmaktadır (Eisenberg, Hoffman, Lorkwood'dan aktaran Ancion, Harin, Pattipeilohij, Saijkerbaijk, 2015, s.4). "Empati temelli davranışlar prososyal davranışlar olarak karşımıza çıkmaktadır" (Ancion, Harin, Pattipeilohij, Saijkerbaijk, 2015, s.4). Empati diğer bir bireyi anlayabilmek için o bireyin kişiliği içerisinde, kendi kişiliğini görme yeteneğidir. Empatide asıl gaye insanların tutum ve duygusal gelişimini sezebilmektir (Bilen, 2004, s.215).

Stereotip: Bir grup veya grubun üyelerine yönelik genellenmiş inanç veya beklentiler. Stereotipler pozitif veya negatif olabilmektedirler ve birçok bilgiyi kategorize etmeye yardımcı olurlar. Stereotipler ön yargıya sebep olur (Durak M. Durak E. Kocatepe, 2016, s.347).

Önyargı: Önyargı, bir grup ve üyelerine yönelik negatif veya pozitif değerlendirmelerdir (Durak M. Durak E. Kocatepe, 2016, s.347).

Ayrımcılık: Ayrımcılık ön yargıların davranışa dönüşmüş halidir (Göregenli, 2011, s.6). Ayrımcılık negatif stereotiplere dayanarak hareket etme olarak da açıklanabilmektedir. Ayrımcılık negatif veya pozitif olabilir (Durak M. Durak E. Kocatepe, 2016, s.347). Ayrımcılık soyut ve zihinsel bir sürecin yanı sıra gözlemlenebilir davranışlar bütünüdür (Paker, 2012, s.2).

Kalıp Yargılar: Bir gruba veya bireylere yönelik bilgi boşluklarını dolduran, böylece onlar hakkında karar vermeyi kolaylaştıran önceden oluşturulmuş izlenimler bütünüdür (Göregenli, 2011, s.7). Başka bir tanıma göre kalıp yargı, önyargının bir bileşenidir. Kalıp yargılar ile duygulanım birleşirse, bir tutum olarak önyargı meydana gelmektedir (Paker, 2012, s.2).

1.6.Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi

Çalışmanın, amacı ve konusu göz önünde bulundurularak belirlenen kuramsal çerçevesini Becker'in (2017) Etiketleme teorisi ile Erving Goffman'ın(2014) Damgalama teorisi oluşturmaktadır. Bu çalışma sapkın ve normal bireyler arasındaki etkileşimin, yardım etme davranışına etkilerini ortaya koymaktadır. Sosyolojide Sapkın ve normal olan bireyler arasındaki etkileşim sürecini kavramsallaştıran teoriler arasından damgalama ve etiketleme teorileri seçilmiştir. Damgalama ve etiketleme teorileri, normal ve sapkın arasındaki etkileşim sürecini somutlaştırarak ortaya

koymaktadır. Normal bireyler, toplumsal onaydan uzaklaşmış, toplum normlarını ihlal etmiş bireylere yönelik birtakım tutumlar gerçekleştirmektedirler. Bu noktada normları ihlal ederek, normalin dışına çıkan bireyler toplum içerisinde birtakım etiketlere ve damgalara maruz kalmaktadır.

Toplumsal kuralları ihlal eden bireyler toplum içerisinde, diğerlerinden ayırt edilecek etiketlerle, damgalanır. Bu ortaya koyma sürecini ise normal olarak nitelendirilen, toplumsal normlara uyum sağlayan bireyler yapmaktadır. Bu çalışma açısından, normal bireylerin, sapkın bireylere yönelik tutumları ele alındığı için Goffman'ın (2014) damgalama ve Becker'in (2017) etiketleme kuramından yararlanılmıştır.

Damgalama teorisi ABD'de 1960'lı yıllarda taraftar bulmaya başlamıştır. Bu teoriyi ortaya atan Frank Tannenbaum olsa da teorinin gelişmesine Goffman'ın fikirleri önemlidir. Damga terimini ilk kez Yunanlılar kullanmışlardır. Kullanım amaçları kişilerin ahlaki statüsünü vurgulamaktır. Yunanlılar olağandan farklı ve kötü statülü olarak nitelendirdikleri bireyleri damgalamaktadırlar. Yunanlılar biyolojik olarak somut bir şekilde bireylerin bedenlerine belirlenen işaretleri yakma veya kazıma yoluyla işlemişlerdir. Bu durumda ise suçlu, sapkın olarak nitelendirdikleri bireyleri toplumda kolayca ayırt edebilmişlerdir. Günümüzde damgalama süreci fiziksel ve somut niteliklerden ziyade toplumsal, manevi ve soyut özellikler taşımaktadır. Somut damgalar insanların vücuduna kazınmasa da manevi olarak sözlerle, davranışlarla, bakışlarla, jest ve mimiklerle, kamunun sunduğu haklardan men ederek, toplumsallaşmaya zarar vererek damgalama süreci gerçekleşmektedir. Goffman kuramında suç olgusundan ziyade, suç işleyen sapkın kişiye verilen tepkileri ele almaktadır. Sapkın bireyler toplumsal onaydan uzaklaşmış, toplumsal kurallara aykırı olan bireylerdir. Goffman'ın tanımına göre sapkın "Toplumun kabul ettiği temel kurumlara karşı, süreklilik ilkesi çerçevesinde, asi ve hırçın tutumları benimseyenler marjinal, sapmış kişilerdir" (Goffman, 2014, s.200).

Bu çalışma tıpkı Goffman'ın kuramında değindiği gibi sapma olgusuna değil bireylerin sapma davranışına karşı verdiği tepkileri ve bakış açılarını ele almaktadır. Goffman üç farklı damgadan bahsetmektedir. Fiziki deformasyonlarla damgalananlar, sapkın, katı inançlar ve ahlaksızlık olarak algılanan bireysel karakter bozuklukları yüzünden damgalananlar, ırk ulus, din gibi etnolojik açıdan damgalananları ele almaktadır(Goffman, 2014, s.33). Bu çalışmada madde bağımlılarının damgalanması

değerlendirildiğinden, Goffman'ın sapkın, katı inançlar ve ahlaksızlık olarak algılanan bireysel karakter bozuklukları yüzünden damgalananlar kategorisinden faydalanılmaktadır. Ayrıca damgalama sürecinde damgalayan bireylerin, empati, ön yargı, toplumsal onay unsurlarının yardım etme davranışına olan etkilerini ortaya konulmaktadır. Goffman'ın söylemlerinden yola çıkarak bu çalışmada kollektif olarak damgalanmış bireylere yönelik tutumların yardım etme davranışına etkisi ele alınmaktadır. Damgalanmış bireyle damgalayan arasında toplumsal etkileşimden kaynaklı olarak, tarafların birbirlerini kişisel olarak tanımaması önemlidir.

Araştırmanın kuramsal çerçevesinde Goffman'ın Damgalama (2014) teorisinin yanı sıra Becker'in Etiketleme (2017) teorisinden de faydalanılmıştır. Becker toplumsal denetimlerin, güç kullanımı aracılığıyla yaptırımlar uygulayarak kişinin davranışını etkilediğinden bahsetmektedir (Becker, 2017, s.88). Bu denetim hem etiketlenen hem de etiketleyen bireyler için güç kullanımını belirlemektedir. Becker'e göre bireyler genellikle konumlarını meşrulaştırmak ve insanların saygılarını kazanmak için kuralları uygular ve toplumsal onay almak isterler (Becker, 2017, s.190). Etiketlenen birey toplumsal onaydan uzak kaldığı için birtakım yaptırımlara tabi tutulmaktadır. Bir diğer perspektiften ise toplumsal denetim etiketlenen bireylere yönelik yardım etme davranışına etkilerde bulunabilmektedir. Becker etiketlenen bireyleri, toplum belirler düşüncesini ortaya atmaktadır. Yani belirli bir davranışın etiketlenmesi veya sapkınlığının tartışılması o davranışın niteliğine ve başka insanların bu davranışa yönelik tutumlarına bağlıdır. Madde bağımlılığı tam olarak bu düşünce ile günümüzde sapkınlık olarak değerlendirilmektedir. Bireyler, sapkınlık olarak nitelendirilen madde bağımlılığına yönelik birtakım önyargı, stereotip oluşturmakta ve empati davranışına başvurmamaktadırlar. Bu durumun bireylerin etiketli bireylere yönelik yardım etme davranışına etkileri damgalama ve etiketleme teorisinden yola çıkarak çalışmada ele alınmıştır.

1.7.Literatür Tanıtımı

1.7.1 Sapma, Etiketleme, Damgalama İle İlgili Literatürün Tanıtımı

Mutlu (1998), Sapma Kuramlarına Bir bakış adlı çalışmasında, sapma kuramlarının ayırımına gidilmiş, kuramlar karşılaştırılmış ve genel ölçüde sapma kuramları tanımlanmıştır. Karşılaştırılan kuramlar, fonksiyonalist ve sembolik etkileşimcilik kuramlarıdır. Makalede fonksiyonalizmin sapmayı objektif bir olgu olarak, sembolik

etkileşimciliğin ise sapmayı subjektif bir sorunsal olarak gördüğü belirtilmiştir. Sembolik etkileşimci yaklaşımlar, bireylerin birbirleriyle ortak semboller yoluyla etkileştiklerini, bu sayede birbirlerini kategorize ettiklerini ve eylemlerini bu bağlamda planladıklarını belirtir. Buradan kaynaklı olarak sapkın olan ve olmayan arasında bir sembolleştirme yaşandığını belirtmektedir. Ayrıca bireylerin, diğerlerine yönelik etiketleme ve damgalama temelinde davrandıklarını böylece etiketlenmiş bireyler ile diğer bireyler arasındaki farklılığın ortaya çıktığını savunmaktadırlar.

Göksu ve Karakaya'nın (2009), Polisin Sapma Davranışlarının Etiketleme Kuramı Açısından Değerlendirilmesi adlı çalışmasında sapmayı ele alan etiketleme kuramından faydalanılmıştır. Polisin sapma davranışları etiketleme ve yoksulluk kuramlarından yola çıkarak değerlendirilmiştir. Çalışmada toplumsal normları ihmal eden bireylere, toplumun sapkın damgası vurduğundan ve damgalanmış veya etiketlenmiş bireye toplumun bakış açısının değiştiğinden söz edilmektedir. Etiketlenen kişinin ise sapkın etiketini benimsediği ve bu etikete yönelik yaşam tarzı oluşturduğu vurgulanmaktadır. Etiketlin bireylere yapıştığını ve böylece diğer bireylerin etiketlenmiş bireylere bakış açılarının etiketler üzerinden seyrettiğinden bahsedilmektedir. Bu noktada etiketleme teorisinin suça subjektif bir bakış açısıyla yaklaştığı vurgulanmaktadır. Çalışmada Lemert, Becker ve Goffman'ın fikirlerinden faydalanılmıştır. Çalışmanın devamında polisler için etiketlerden bahsederken yanı sıra polislerin etiketleme süreçlerini değerlendirmektedirler. Burkay (2008), Teorik Çerçeve ve Suç adlı makalesinde suç olgusunun tanımını yaparak, suç olgusuna yönelik oluşturulmuş teorileri ele almaktadır. Suç olgusuna yönelik yaklaşımlar ortaya konulmaktadır. Çalışma da suç olgusunun zamana ve mekâna göre değişiklik gösterdiğinden ve bundan dolayı suçun tanımını yapmanın aslında zor olduğundan bahsetmektedir. Bu durumdan yola çıkarak suç üzerine birtakım yaklaşımların geliştiğini vurgulamaktadırlar. Çalışma bu yaklaşımları bireysel, biyolojik, psikolojik ve sosyolojik olarak teoriler üzerinden değerlendirmiştir. Bireysel ve psikolojik teorilerin genel olarak suç davranışını, kalıtsal sebeplere, akıl hastalığı gibi fiziksel semptomlara, genetik anormalliklere dayandığı belirtilirken, psikolojik ve sosyolojik teorilerin suç olgusunu birden çok değişkenle açıkladığı belirtilmektedir. Sosyolojik teoriler suçu irdelerken kendi arasında, sosyal yapı teorileri, sosyal süreç teorileri, sosyal çatışma teorileri olarak ele alınmıştır. Sosyal süreç

teorilerinin kendi içerisinde sosyal öğrenme teorisi, kontrol teorileri ve etiketleme teorileri olarak ayrıldığı vurgulanmaktadır.

Altuner ve Akyay (2009), Madde Kullanımı ve Suç İlişkisi: Kesitsel bir Araştırma adlı çalışmalarında madde bağımlılığı ile suç olgusunun ilişkisi istatistiksel olarak incelenmiştir. İstanbul'un Bağcılar ilçesinde 10. sınıf öğrencileri arasından tesadüfi örneklem çeşidi kullanılarak seçilen 2627 kişiye anket uygulanmıştır. Tanımlayıcı istatistikleri ki-kare, Mann-Withney U, regresyon ve korelasyon testleri uygulanmıştır. Çalışmada madde kullanımının yaygınlığı, hangi maddelerin hangi oranlarda kullanıldığı, madde kullanımı ile suç ve şiddet arasındaki bağlantılar ortaya konulmuştur. Çalışmanın sonucunda madde kullanımı üzerinde arkadaş çevresinin etkili olduğu belirtilmiştir. Bu çalışma ayrıca madde kullanımının suçu arttırdığı veya suçun madde bağımlılığını arttırdığı üzerinde bir ayrıma varmıştır. Öncelikle uyuşturucu maddenin tanımını ve etkilerini belirtmişlerdir. Uyuşturucu maddelerin etkilerinin bireyin davranışını yönlendirmesi, böylece bireylerin toplumda suç sayılabilecek normal olmayan sapkın davranışlarda bulunmasına sebep olduğu sonucuna varılmıştır. Madde bağımlısı bireylerin toplumda etiketlenmesinin sebeplerinden biri, maddelerin bağımlı bireylerin düşünce ve davranışlarını ele geçirerek toplumun zararına yönelik eylemleri kapsamasıdır. Bazen bu durum yasaya göre suç olarak nitelendirilirken, bazen de suç olmasa dair toplumdaki diğer bireylerin endişelenmesine yol açmaktadır.

Dursun (1997), Damgalama Teorisi ve suç, adlı çalışmasında damgalama teorisinin kökeninden bahsedilmiştir. Damgalama teorisinin ABD'de 1960'lı yıllardan sonra yayıldığını, kurucusunun Frank Tannenbaum olduğunu ve kuruculuğunun kabul edilmesinin, Kötülüğün Tiyatrosu (Dramatization of Evil) adlı makalesine dayandığı vurgulanmaktadır. Çalışmanın devamında damgalama teorisinin odaklandığı meselenin suçlu değil, suçluya yönelik toplumsal tepkiler olduğundan bahsedilmektedir. Çalışmada Edwin Lemert'in suç ve sapma üzerine belirttiği görüşler vurgulanmaktadır. Çalışma da Goffman'ın ve Becker'in fikirlerine de yer verilmektedir. Daha sonra damgalama teorisine yönelik eleştiriler kaleme alınmıştır. Damgalama teorisinin eleştirilere verdiği cevaplar ile eleştiriler törpülenmiştir.

İçli(1984), Uyuşturucu Madde Bağımlıları ile Sosyolojik Bir Çalışma adlı makale de uyuşturucu madde bağımlılığının ülkemizde suç olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca

madde bağımlılığının diğer suçları doğurduğunu belirtmektedir. Çalışmanın bu düşüncesinden yola çıkarsak madde bağımlılarının etiketlenmesinin sebeplerinden birisi toplumsal normları ihmal etmesi ve toplumsal onaydan mahrum kalmasıdır. Ayrıca madde bağımlıları bireylerden, diğer suçları rahatlıkla işleyebilmesi adına beklentilerin var olması toplumda onlara korkuyla yaklaşıp, etiketlenmelerine böylece etiketleri vasıtasıyla, normal bireylerle aralarındaki ilişkilerin kısıtlı ve belirli formlarda olmasına sebep olur. Çalışmanın devamında uyuşturucu kullanımının çok eski dönemlere tekabül ettiğini fakat 19. Yüzyıla kadar gündeme gelmediğinden bahsetmektedir. İslam dininde haram sayılmasına rağmen uyuşturucu kullanımının bazı ortamlarda yaygın olduğu vurgulanmaktadır. İlk defa 1858 ceza kanunu zararlı toksik maddeleri yasakladığı daha sonra 1926'da 765 sayılı kanunun 403-408 maddeleri gereğince uyuşturucu maddeler yasaklandığı çalışmada belirtilmektedir. Makalenin devamında uyuşturucu madde bağımlılığının toplumsal bir problem olduğu tespit edilmektedir. Çalışma Balıkesir, Burhaniye Kapalı Cezaevinde yapılmıştır. Cezaevi içerisinde konu dâhilinde yalnızca madde bağımlı suçlardan hüküm giyenler dikkate alınmış, hükümlüler ceza kayıt defterindeki sıralarından rastgele örnekleme metoduyla seçilmiştir.

İçli (1985) yaptığı diğer çalışma da Uyuşturucu Madde Suçlarında Bazı Sosyal Faktörler, adlı makalesinde de madde bağlantılı suç işleyenler ile yalnızca uyuşturucu kullanan bireylere verilen sosyal tepkilerin farklı olacağına değinilmiştir. Ayrıca toplumların ahlak anlayışına göre suça verilen sosyal tepkilerin farklı olacağı vurgulanmaktadır. Örneğin uyuşturucu temini için hırsızlık yapmak ile hastalığı tedavi edecek bir ilaç için hırsızlık yapmanın toplumda farklı tepkilerle karşılanacağı belirtilmektedir. Çalışma 1984'de ki çalışmasının devamıdır. Öncesinde Burhaniye Kapalı Cezaevindeki 51 kişi ile görüşülmüştü. Daha sonra 155 hükümlüyle görüşülmüştür. Çalışma esrar bağımlılığı üzerine yoğunlaşmaktadır. Çalışmada hükümlülerin demografik durumları sorgulanmış, eğitim durumu, işlenen suçun türü, ailede başka uyuşturucu kullanan olup olmadığı sorgulanmıştır. Bu sorular üzerinden uyuşturucu madde bağlantılı suçlar incelenmiştir. Bu çalışmanın sonucu bir önceki çalışmasının neticesiyle paraleldir.

Örki'nin (2018), Suça İtilmiş Çocukların Yazılı Basında Temsili adlı makalesinde etiketleme olgusunun, bireyin suç işlemesi üzerinde etkilerinin olduğunu ve etiketleme sürecinde sosyal medyanın büyük bir yeri olduğu savunulmaktadır. Çalışma etiketleme

olgusu bağlamında suça itilmiş çocukların medyada temsil edilme biçimlerini ortaya koymak istemiştir. Medya olarak hürriyet, posta ve zaman gazetelerinin 6 aylık yayınlarındaki çocuk suçluluğu haberleri ele alınmıştır. Çalışmada etiketleme teorisinde değinilmiştir.

Burcu (2006), Özürlülük Kimliği ve Etiketlenmenin Kişisel ve Sosyal Söylemleri, adlı makalesinde özürlü olmanın biyolojik aksaklıktan kaynaklı olsa da özürlülük kimliğinin toplumsal olarak inşa edilmesinden bahsetmektedir. Sosyal inşa sürecinde etiketleme olgusunun etkileyciliğine değinilmiştir. Çalışmanın giriş kısmında özürlülük kavramının tarihçesine değinilmektedir. Daha sonra özürlülük kimliği üzerine söylemleri açıklamaktadır. Devamında özürlülüğü etiketleme içerisinde değerlendirmektedir. Burada özürlülüğün sosyal farklılaşma anlamı taşıdığını belirtmektedir. Madde bağımlılığı açısından düşünürsek toplumsal normların dışında kalan madde bağımlıları da toplumun diğer fertlerinden ayrılması anlamında sosyal farklılaşma olgusunun içinde yer almaktadır.

Yaman'ın (2014), Uyuşturucu Madde Bağımlısı Gençlerin Aile İçi İlişkilere Yönelik Görüşleri (Esenler- Bağcılar Örneği), adlı makalesinde uyuşturucu madde bağımlılığının küçük yaşlara kadar düştüğü vurgulanmaktadır. Bundan kaynaklı olarak genç uyuşturucu bağımlılarının aile içi ilişkilere yönelik görüşleri tespit edilmek istenmiştir. Çalışma da aile içi ilişkilerin, madde kullanımı üzerinde etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır. Ailelerin uyuşturucu kullanımını fark etmesi veya öğrenmesi dâhilinde gençlerle daha fazla problem yaşadıkları sonucuna varılmıştır. Çalışmada uyuşturucu madde kullanan bireylere yönelik tanımlama yaparken kullanılacak kavramların, literatürde iki farklı biçimde savunulduğu belirtilmektedir. Bu noktada madde bağımlısı ve ya uyuşturucu madde bağımlısı kavramları kullanılırken alkol ve sigara dışındaki uyuşturucu maddeleri kullanan bireylerin kastedildiği vurgulanmaktadır. Çalışma da madde bağımlısı bireylerin kötü aile ilişkilerinden kaynaklı olarak suça yöneldiklerini ve suçlu ortamlarda bulduklarını vurgulamaktadır. Bu noktada aile ilişkileri zayıf madde bağımlılarının, sosyal çevrelerinde bağımlı olmayan ve toplumsal onay içerisinde tanımlanan bireylerden ziyade suçlu çevreler ile ilişki geçirdiği çıkarımına ulaşmışlardır.

Becker'in(2017) Hariciler (Outsiders) Bir sapkınlık Sosyolojisi Çalışması, adlı kitabında etiketleme teorisini anlatmaktadır. Sapkınlığın tanımını tartışırken sonrasında

başkalarının sapkınlara olan tepkilerini ele almaktadır. İlk olarak esrar kullanıcılarını, toplumsal denetimi anlatmaktadır. Daha sonra sapkın olarak tanımlanan dans müzisyenlerini ele alarak örnek üzerinde sapkınlığı ve etiketlemeyi somutlaştırmıştır. Kurallardan, kural koyuculardan bahsetmektedir. Sapkınlık üzerine sorunları ve duyarlılıkları tartışmaktadır. Eserinin son bölümünde ise sapkınlığı kolektif bir eylem olarak ele almakta, sapkınlığın demistifikasyonuna değinmekte ve ahlaki sorunlara değinmektedir.

Goffman'ın (2014) Damga, Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar, adlı kitabında öncelikle damganın ilk kullanımına dikkat çekmektedir. Damga terimini ilk kez Yunanlıların kullandığını, toplumda ahlaksızca davranışlar sergileyenleri, statüleri düşük köleleri, suçluları, hainleri, vücutlarına damgalar kazıyarak toplumda belirlediklerini vurgulamaktadır. Goffman'a göre ise günümüzde soyut bir damgalama süreci vardır. Goffman eserinde üç farklı damga olduğundan bahsetmektedir. Fiziksel, ırk gibi kolektif, karakter ve ruh bozukluğu şeklinde kategorilendirmiştir. Toplumun beklentilerine uygun davrananları normal olarak değerlendirmektedir. Beklentilerin dışında kalan bireylerin damgalandığını vurgulamaktadır. Damgalanan bireylerin geçirdikleri süreçlerden bahsetmektedir. Örneğin damgasını benimsemesi, ya da kendisinin normal olanları damgalaması gibi. Sapkınlara yönelik fikirlerini ortaya koymaktadır.

Bruce Link, Francis Cullen, Elmer S. Turner, Patrick Shrout and Bruce Dohrenwend (1989), Modified Labeling Theory Approach to Mental Disorders: An Empirical Assessment, adlı yapmış oldukları çalışmada etiketlenen hastaların toplumdan dışlandığından bahsetmektedir. Etiketlenen hastalara yönelik dışlanma olgusuna vurgu yapmaktadır. Dışlanan hastaların üzerlerine yapışan etiketlerin hastaların davranışları üzerinde birtakım etkilere sebep olduğundan bahsedilmektedir. Makalede etiketleme olgusu, etiketlemenin etiketlenen bireye pek çok faktörde davranış değişikliğine sebep olabilmesi şeklinde değerlendiriliyor. İkincil sapma fikrine yönelik etiketlenmiş bireylerin, savunma, saldırı, adaptasyon geçirebilecekleri vurgulanıyor.

Özaslan Çalışkan ve Akça'nın (2017), Damgalanma Algısı ve Sapma Davranışı İlişkisinde Kişilik Özelliklerinin Düzenleyici Rolü, adlı makalesinde damgalama sürecine Goffman'ın görüşleri ile paralel olarak değinilmektedir. Örgüt içerisinde çalışan bireylerin damgalama sürecini yaşadıklarında, işleri ile ilgili olumsuz etkilere

sebepler olacağı savunulmaktadır. Çalışma da damgalama algısı ile sapma davranışı arasındaki ilişki tespit edilirken, dışa dönüklük, duygusal denge, açıklık, sorumluluk ve uyumluluk gibi kişilik özelliklerinin damgalama sürecine etkisi ele alınmaktadır. Makalede örgütlerde verimli çalışmaya yönelik öneriler sunulmaktadır.

1.7.2.Uyuşturucu Madde ve Bağımlılık ile İlgili Literatürün Tanıtımı

Ögel'in 2002 yılında yazdığı, Bağımlılığı Önleme Anne-Babalar, Öğretmenler için Kılavuz, adlı kitabında yazar, uyuşturucu maddelerin genel özellikleri hakkında bilgi vermektedir. Maddelerin kullanıcılar üzerindeki birtakım etkilerini açıklamaktadır. İlaç olarak kullanılsa dahi bağımlılık yaratabilecek maddelerin, bağımlı bireylerin duygularını nasıl etkilediklerine değinmektedir. Maddelerin bağımlı bireylerin davranışlarını ele geçirmesi diğer bireylerin bağımlı bireyleri etiketlemesine yol açtığından, uyuşturucu maddelerin yarattıkları davranış değişiklikleri saptamak hedeflenmiştir. Çalışmanın devamında bağımlılık ile ilgili kavramlar açıklanmıştır. Bu kavramlardan birisi zehirlenmedir. Alkolün bireyde yarattığı etki sarhoşluk olarak tanımlanırken, maddenin bireyde yarattığı etki de zehirlenme olarak tanımlanmıştır. Maddelerin zehirlenme belirtileri bireyler üzerinde davranış değişikliğine neden olur. Kitabın devamında madde bağımlılığını önlemek için yapılması gerekenlere değinilmiştir.

Yine Ögel'in 2002 yılında yazdığı, Madde Bağımlılarına Yaklaşım ve Tedavi adlı kitabında, yazar uyuşturucu kullanımının suç olduğundan fakat bazı durumlarda ise suçtan ziyade hastalık olarak nitelendirildiğinden bahsetmektedir. Hastalık tanısının konulması için bağımlı bireylerde yoksunluk belirtilerinin yüksek derece de görünmesi gibi birtakım faktörlerin bulunması gerektiğini vurgulamaktadır. Madde kullananların suç ehliyetleri üzerinde fikir yürütmektedir. Eserinin devamında madde bağımlılığını tedavi etmeye yönelik fikirlerinden bahsetmektedir. Madde bağımlılığının derecesine göre tedavi yöntemleri olduğunu vurgulamaktadır. Henüz bağımlılık yoksa önleme çalışmaları, düşük veya orta bağımlılık varsa kısa ve basit danışmanlıklar, yüksek ve ağır bağımlılık bulunuyorsa özelleştirilmiş tedavinin gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca yazar, madde bağımlılarında antisosyal davranışların ortaya çıktığını ve bu durumun bireylerin çevresiyle arasında olumsuz ilişkiler yaratılmasına sebep olduğuna vurgu yapmaktadır.

Savaşan, Engin ve Ayakdaş'ın 2013 yılında hazırladığı, Bir Amatem Kliniğinden Taburcu Olan Bağımlı Hastaların Yaşam Tarzı Değişiklikleri ve Nüks Durumları, adlı makalesinde, madde bağımlılığının tedaviden sonra nüks etme durumlarını belirlemeye çalışılmıştır. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Atatürk Eğitim ve Araştırma hastanesi, Amatem kliniğinde yatılı tedavi gören 64 madde bağımlısı hasta çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Birey Tanıtım Formu ile veriler elde edilmiştir. Ortalama ve standart yapma yöntemiyle veriler analiz edilmiştir. Çalışma öncelikle nüks olgusundan ve madde bağımlılığından bahsetmektedir. Ayrıca çalışma nükse neden olan faktörleri ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu faktörlerin bireyin çevresel etkenler olduğunu, nükslerin bireylerin tedavi sonrası yaşam biçimlerini değiştirmemelerinden kaynaklandığını savunmaktadır. Çalışmanın sonucunda hastaların yaşam tarzlarında değişiklik yapmalarına rağmen, nüks durumunu etkilemediklerine varmışlardır. Öneri olarak bireylerin alkol veya madde bağımlılığı ile ilgili yanlış tutumlarla başa çıkabilmesi adına, bireysel veya gruplarla beraber psikoterapi uygulanması gerektiği fikrini sunmuşlardır.

Ulusoy'un 2017 de hazırladığı, Tarih Öğretmenlerinin Madde Bağımlılığı ve Medya Bağımlılığı ile ilgili Düşünceleri adlı makalesinde, tarih öğretmenlerinin uyuşturucu madde bağımlılığı ve sosyal medya bağımlılığına yönelik düşünceleri irdelenmiştir. Betimsel tarama modeli ve ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. Çalışma random örnekleme yöntemiyle seçilen Mersin, Antalya ve Ankara ilinde çalışan 130 tarih öğretmeni ile gerçekleştirilmiştir ve anket tekniği kullanılmıştır. Öğretmenlerin aklına bağımlılık denildiğinde medya bağımlılığı veya uyuşturucu bağımlılığı geldiği vurgulanmaktadır. Çalışmada uyuşturucu maddelerin otokontrolü yok eden etkilerinden, uyuşturucu maddenin ne olduğundan, yoksunluktan ve bağımlılığın nasıl ilerlediğinden bahsetmektedir. Ayrıca tarih öğretmenlerinin bağımlı öğrencilere yönelik bakış açıları ve tespit ettikleri problemler, uyuşturucu madde bağımlılarına yönelik tutum ve davranışları ölçülmüştür.

Aydın'ın 2016 tarihinde hazırladığı, Toplumsal Dışlanma ve Aidiyet Kıskaçında Bağımlı Gençlik (Konya Örneği), adlı tezin de madde bağımlısı bireylerin nasıl tanımlandıkları, tanımlama karşısındaki davranış ve tutumları, madde bağımlısı birey olarak tanımlanan diğer bağımlılar açısından nasıl algılandığı, madde bağımlısı

bireylerin toplumda ki diğer bireyler ile sorunlu etkileşimleri ortaya konulmak istenmiştir. Ayrıca bağımlı bireylerin kendilerini toplumun neresinde gördükleri, sosyal ortamda madde kullanmayan bireylerle yaşadıkları ilişkinin düzeyleri, madde bağımlısı bireyler tarafından ortaya konulmuştur. Çalışma nitel yöntem ile katılımlı gözlem, derinlemesine mülakat, doküman inceleme tekniklerinden yararlanılarak oluşturulmuştur. Bu tezde madde bağımlılığı, uyuşturucu madde, toplumsal aidiyet, dışlanma konularına değinilmiştir. Tezin bulgular kısmında bahsedilen madde bağımlılarının gözünden toplumun bağımlılara bakış açısının değerlendirilmiştir.

Metin, Subaşı, Ögel ve Güzeloğlu'nun 2011'de yazdıkları, Uçucu ve Uyuşturucu Madde Bağımlılarında Deri Bulguları, adlı makale de, madde bağımlılığının hastalıklara sebep olduğundan bahsedilmektedir. Çalışma Bakırköy Akıl ve Ruh Sağlığı Hastanesi AMATEM ve UMATEM bölümlerinde tedavi gören 32 bireyi ele almıştır. Çalışma biyolojik anlamda madde bağımlılığının tanımlamasını yaparken bazı sosyal faktörlere de değinmektedir. Makale de uyuşturucu maddelerin kullanıcılarda biyolojik etkilere sebep olması, toplumda madde bağımlılarının fark edilmesini sağlamaktadır düşüncesine varılmaktadır. Ayrıca bu makalede madde bağımlılığının hem biyolojik hem de psikolojik, finans, sağlık, sosyolojik anlamda ülkeye zarar verdiği vurgulanmaktadır. Uyuşturucu madde kullanımının genel olarak erkeklerde yaygın olduğunun bilindiğini vurgularken, son günlerde kadınlarda artış göstermesini vurgulamaktadırlar. Bunu modernizmle beraber kadın üzerinde ki kontrolün azalması olarak değerlendirmişlerdir.

Konur Tilbe'nin 2018'de yayınladığı, Madde Bağımlılığı Tanısı Almış Bireylerde Yaşam Pozisyonları ile Depresyon Arasında Ontolojik İyi Oluşun Aracılık Rolünün İncelenmesi, adlı makalede madde bağımlılığı ve depresyon arasındaki alaka incelenmiştir. Bu süreçlerde ontolojik iyi oluşun yeri sorgulanmıştır. Çalışma da madde bağımlılığı, bağımlılık, maddelerin etkileri, yoksunluk belirtileri ortaya konulmuştur. Bağımlılık yapan maddelerin ortak özellikleri belirlenmiştir. Bu noktada ortak olan etkileri ele alınmıştır. Ruhsal durum ve kişilik konularına değinilmiştir.

Derdiman'ın 2006 yılında yayınladığı, Uyuşturucu Maddeler Hakkında Genel Bilgi ve Uyuşturucu Maddelerle Mücadele Esasları, adlı makale de uyuşturucu maddeler hakkında genel bilgiler verilmektedir. Sıklıkla tercih edilen uyuşturucu maddelerden

kokain, afyon, eroin, esrar, extasy maddelerine değinilmiştir. Daha sonra madde bağımlılığının yasal normlarla ilişkisi değerlendirilmiştir. Uyuşturucu maddelerle mücadele esasları ortaya konulmuştur. Uyuşturucuya başlama nedenlerine yönelik önlemler ele alınmıştır.

1.7.3. Sosyal Destek ile İlgili Literatürün Tanıtımı

Olçay'ın 2016 da hazırladığı, Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavisi Gören Bireylerde Algılanan Sosyal Destek ve Umutsuzluk Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, adlı tezdebağımlıların tedavi sürecini kabul etmesinin sancılı olabileceğine vurgu yapmaktadır. Tedavi olan veya olmaya karar veren bireylerin kalıcı olarak iyileşmelerinde sosyal destek kavramının yerine değinilmiştir. Sosyal desteğin olmamasının, bağımlı bireyleri umutsuzluğa ittiği varsayılmaktadır. Çalışma da bağımlılık psikolojik ve fiziksel olarak ayrılmıştır. Çalışma da sosyal destek kavramı, kişinin toplum tarafından güvenilme, sevilme, onaylanma, saygı duyulma, ilgi görme, değer verilme gibi gereksinimlerinin sağlanması ile açıklanmıştır. Sosyal destek kavramına Durkheim'in intihar adlı eserinde değindiği vurgulanmıştır. Durkheim sosyal ilişkileri çözülmüş bireylerin intihar etme riskinin yüksek olduğunu vurgulamaktadır.

Akıncı'nın 2017 yılında hazırladığı Madde Bağımlılığı ve Manevi Destek, Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezinde, bağımlılık ve madde bağımlılığı konuları ele alınmıştır. Daha sonra uyarıcı, uyuşturucu maddelerin çeşitleri ele alınmıştır. Maddelerin etkileri ve zararları ortaya konulmuştur. Erken yaşta madde kullanımına değinilmiştir. Madde bağımlılığı, maneviyat, din, manevi destek açısından incelenmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden örnek olay çalışması kullanılmıştır. Ayrıca katılımlı gözlem ve mülakat teknikleriyle veriler toplanılmıştır.

Avşar, Koç ve Aslan'ın 2016 yılında yayınladıkları, Madde Bağımlısı Hastalarda Sosyal Destek ve Benlik Saygısı, adlı makale de madde bağımlısı hastaların ailelerinden aldıkları sosyal destek seviyelerini ve benlik saygılarını değerlendirilmiştir. Psikiyatri kliniğinde var olan 108 birey evren olurken, 100 kişi ise örneklem olmuştur. Çalışmada madde bağımlılığının sağlık sorunlarından da ziyade, toplumsal problemlere yol açtığından bahsedilmiştir. Trafikte yaşanan kazalara, intihar ve suç oranlarının artışına, ailelerin parçalanmasına, iş hayatına ve ekonomiye zarar vermesinden kaynaklı olarak,

bireysel ve toplumsal problemlere yol açıldığından bahsedilmektedir. Çalışmada madde bağımlılığının erken dönemde gözle görülür bir etkisi olmasa da, kronik hale geldiğinde toplum içerisinde aykırı bir durum haline gelip fark edileceği savunulmaktadır. Bu makalede sosyal destek, bireyler arasındaki etkileşimden, sosyal ve kültürel unsurlardan etkilenen dinamik bir olgu olarak ele alınmıştır. Ayrıca benlik saygısından bahsedilmektedir. Benlik saygısı kişinin kendisinden memnun olması, özgüven sahibi olması durumu olarak tanımlanmıştır.

1.7.4. Yardım Etme Davranışı ile İlgili Literatürün Tanıtımı

Basım, Şeşen'in 2006 yılında yayınladığı Kontrol Odağının Çalışanların Nezaket ve Yardım Etme Davranışlarına Etkisi: Kamu Sektöründe Bir Araştırma, adlı makalesinde farklı kurum ve kuruluşlarda görev yapan 233 kişiye anket uygulamıştır. Yardım etme ve nezaket davranışları ölçülmüştür. Burada yardım etme davranışı, zorunluluk taşımayan gönüllü bir davranış olarak ele alınmıştır. Kontrol odaklarına değinilen bu çalışmanın sonucunda, iç kontrol odağına sahip bireylerin, yardım etme ve nezaket davranışlarını gösterdiğine varılmıştır.

Alparslan, Can ve Oktar'ın 2014 yılında yazmış oldukları Algılanan Örgütsel Desteğin Yardım Etme Davranışına Etkisinde Örgütsel Özdeşleşmenin, Aracılık Rolü adlı makale de, Sosyal takas kuramına değinilmiştir. Bu kuramın savunduğu iddialardan birisi örgüt ve çalışanlar arasındaki ilişkinin zorunluluktan kaynaklanmasıdır. Sosyal takas kuramına göre Örgütler, çalışanların yararına etkinliklerde bulunduğu, çalışanlarda örgütün yararına etkinliklerde bulunmaktadır. Bu çalışmada 152 hastane personeli üzerinden örgütsel destek düzeyini, örgütsel özdeşleşmeyi ve yardım etme davranışını incelemiştir. Sonucunda ise sosyal takas kuramının temel savını kanıtlar verilere ulaşılmıştır. Algılanan örgütsel destek düzeyinin artması yardım etme davranışını ortaya çıkarabilmektedir.

Tuenge, Ciarroca, Baumeister, Dewart ve Bartels'in 2007 yılında yayınlamış oldukları Social Exclusion, Decreases Prosocial Behavior adlı makale de sosyal dışlanmanın prososyal davranışı azalttığı tartışılmaktadır. Prososyal davranış fazladan rol davranışı olarak literatürde var olur. Prososyal davranışlar kendi yararından ziyade diğerlerinin yararına gerçekleştirilir. Makale de insanların topluma ait olduklarını inandıkları, yani toplumsal onay aldıkları durumlarda diğer insanlara yardım etme davranışını

gerçekleştirdiklerini anlatmaktadır. Fakat sosyal dışlanma yaşayan bireylerin ise prososyal davranışlardan uzaklaştığı belirtilmektedir.

Durak M. Durak E. ve Kocatepe'nin 2016 yılında yazdıkları Aklımın Aklı: Psikoloji adlı eser de psikolojiye giriş, sinir bilim ve davranış, duygu ve algı, bilinç durumları, öğrenme, bellek, düşünme, dil ve zekâ, güdülenme ve duygu, gelişim, kişilik, sağlık psikolojisi, psikolojik bozukluklar ve tedavisi, sosyal psikoloji konuları ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Eser de yardım etme davranışı, ön yargı, stereotip, ayrımcılık, sosyal destek kavramları açıklanmıştır.

1.7.5. Empati ile İlgili Literatürün Tanıtımı

Goode'nin 1975 yılında yayınladığı Behalf Of Labeling Theory, adlı makale de etiketleme teorisine yönelik eleştiriler yanıtlanmaktadır. Marksistlerin, etiketleme teorisini baskı ve sömürü üzerinden değerlendirdiği vurgulanıyor. Bu araştırma da sapkınlığın ve sapkının kim olduğu konusunda ki kavramsal sorunlar tartışılmaktadır. Ayrıca makalede empati kavramı tanımlanmaktadır.

Ancion, Haring, Pattipeillohij, Suijkerbuijk'ün 2015 yılında yayınladıkları Public and Non-Public Prosocial Behaviors: Differential Associations with Empathy and Aggression, adlı makalede kamusal olan ve olmayan sosyal davranışlar incelenmiştir. Empati ve Saldırganlık arasındaki farklı ilişkiler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma da başkalarının göz önünde yani toplumda olan davranışlar ve toplumun göz önünde olmayan davranışlar saptanmıştır. Bu davranışlardaki saldırganlık ve empatinin farklı boyutlarda olduğu ortaya konulmaktadır. Burada empatinin tanımı detaylı olarak açıklanmıştır. Prososyal davranışın tanımı yapılmaktadır. Ayrıca empati kavramı prososyal davranış olarak tanımlanmaktadır. Agresif ve saldırgan davranışlar betimlenmektedir.

Bilen'in 2004 yılında yazmış olduğu, Sağlıklı İnsan İlişkileri, adlı eserinde insan ilişkilerine odaklanmıştır. Sağlıklı arkadaşlık kurma, sağlıklı evlilikler kurma ve yönetme konularına değinmiştir. Bireylerin günlük hayatta yapması gerekenlere, iletişimin en iyi seviyeye ulaşması için yapılması gerekenlere odaklanmıştır. Eserde empati kavramının önemine değinilerek, kavram açıklanmıştır.

1.7.6. Sosyal Kontrol ile İlgili Literatürün Tanıtımı

Chekroun ve Brauer'in 2002 yılında yayınladığı The by stander effect and social control behavior: the effect of the presence of others on people's reactionsto norm violations adlı makale de toplumsal normların ihlaline yönelik halkın verdiği tepkiler ölçülmek istenmektedir. Sosyal kontrol kavramı bu makalede değerlendirilmiştir. Makale de sapkın olmayan gözlemcilerin, seyircilerin sapkınları onaylamadığından bahsetmektedir. Bunu bazen doğrudan bazen de dolaylı yollardan yaptıklarını vurgulamaktadırlar. Sapkın olmayanların, normları ihlal eden bireyleri sapkın olarak değerlendirmesi ve onlara verdikleri tepki sosyal kontrol olarak betimlenmektedir. Çalışmada bir alışveriş merkezinin asansörüne grafiti çizen bireylere verilen tepkiler ile parkta çöp atan bireylere verilen tepkiler değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda iki norm ihlaline de katılımcılar eşit derece de tepki vermişlerdir. Fakat parka çöp atma davranışından kişisel olarak daha fazla etkilendikleri tespit edilmiştir.

Robert, Melanie'nin 2019 yılında yazdıkları Social Influence: Social Norms, Conformity and Compliance, adlı kitapta sosyal normlar, sosyal etki ve kurallara uyma konuları ele alınmaktadır. Normların insanların davranışını açıklamak adına yardımcı fenomenler olduğu varsayılmaktadır. Normların iletiminden bahsetmektedir. Toplumsal değerler perspektifinden ve fonksiyonalizm bakış açısını ele alarak, toplumsal etkiyi anlatmaktadır. Normların aktarımı konusuna değinmektedir.

Giddens, Sutton'un 2016 yılında yayınladıkları Sosyolojide Temel Kavramlar, adlı eserde sosyolojik düşünmek, sosyoloji yapmak, çevre ve şehircilik, sosyal yapılar, eşitsiz yaşam fırsatları, ilişkiler ve yaşam seyri, etkileşim ve iletişim, sağlık, hastalık ve beden, suç ve sosyal kontrol, politika sosyolojisi başlıkları altında kavramlar açıklanmıştır. Sosyal kontrol, sapma, etiketleme kavramlarına değinilmiştir.

1.7.7. Toplumsal Onay ile İlgili Literatürün Tanıtımı

Karaşar ve Öğülmüş'ün 2016 yılında yayınladıkları Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Onay İhtiyacının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, adlı makale de üniversite öğrencilerinin, sosyal onay ihtiyacı, benlik kurguları, mükemmeliyetçilik, mutluluk ve sosyal kaygı arasındaki korelasyonlar saptanmaktadır. Toplumsal ödülün ve cezanın bireylerin davranışını kontrol ettiği vurgulanmaktadır. Sosyal onay ihtiyacının bireylerin davranışını etkilediği sonucuna varılmaktadır. Ayrıca makalede sosyal onay ihtiyacının cinsiyete ve doğum sırasına göre herhangi bir fark gözetmediği tespit edilmektedir.

1.7.8. Ön yargı ile İlgili Literatürün Tanıtımı

Göregenli'nin 2011 yılında yayınladığı Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıp yargı ve Ayrımcılık, adlı makalede ayrımcılık, kalıp yargı ve önyargı kavramlarının tanımına yer verilmektedir. Ayrımcılık kavramı sosyal psikoloji disiplinini temel alarak tartışılmaktadır. Ayrıca ayrımcılık kavramının önyargı, kalıp yargı, otoriter kişilik, özcülük gibi kavramlarla ilişkisi değerlendirilmektedir.

Paker'in 2012'de hazırladığı Psikolojik Açıdan Önyargı ve Ayrımcılık adlı çalışmasında önyargı, kalıp yargı, ayrımcılık kavramlarına geniş ölçüde değinerek, psikolojik bir perspektifle kavramları tanımlamıştır.

2.BÖLÜM

2.1. Toplum Birey İlişkisi

Toplum bireylerin bir araya gelmesi ve etkileşim ağları örmesi ile kurulan bir sistemdir. Toplum olgusunun varlığından söz edilebilmesi için bireylerin birbirleri ile belirli düzeylerde etkileşim kurmaları gerekmektedir. Toplumlar, insan düşüncesi ve etkileşimleri ile süreklilik sağlayıcı, insanın üzerinde oluşmuş diyalektik bir süreçtir. Bu nedenle toplum bireylerin ürünüdür, toplumun oluşturucu unsurlarından bazıları, bireylerin eylemleri ve bilinçleridir. (Alpay ve Çapcıoğlu, 2019, s.810). Sosyolojik kuramlar iki farklı paradigma üzerinden toplum ve bireyi değerlendirmektedir. Bir taraftan toplumsal yasaların, bireylerden bağımsız mevcudiyetinden ve bu yasaların bireyler üzerindeki belirleyiciliğinden bahseden makro kuramlar bulunur. Diğer taraftan ise bireylerin inşacılığı ile toplumsal yasaları oluşturduğu ve toplum üzerinde etkili olduğunu belirten mikro kuramlar bulunmaktadır. Makro kuramlar toplumun birey üzerinde etkili olduğunu, toplumun bireyi kontrol ettiğini vurgularken mikro kuramlar daha çok toplumda bireyin inşacılığına dikkat çekmektedir.

Toplumların varlığını açıklarken Giddens, toplumlar bireylerin eylemleri doğrultusunda var olduğu fikrini savunmaktadır. Toplumların bireyleri inşa ederken aslında bireylerin de toplumu inşa ettiklerini 'ikili etkileşim' olarak açıklamaktadır (Bahar, 2009, s.4). Toplum ve birey ilişkisinde karşılıklılık söz konusudur. Toplum bireyleri belirli normlar ile kontrol altına alırken, bireyin normların oluşmasındaki inşacılığı ile beraber karşılıklı ilişki söz konusudur. Bireylerin toplum içerisinde beraber yaşamaları itibariyle toplumsal normlar ortaya çıkmaktadır.

Toplum, bireylerin belirli normlar dâhilinde, birbirleri ile bağlantılı sosyal hayat sürdüğü alandır. Rousseau'nun ifadesiyle "Her birimiz, kendimizi ve tüm erkimizi, hep birlikte genel istencin yüce yönetimine veriyor ve oyrun (gövde) olarak her örgeni(üyeyi) bütünü bölünmez bir parçası kabul ediyoruz" (Rousseau, Günyol, 2007, s.47).Rousseau'nun ifadesine göre toplum içerisinde bireyler, kişisel kimliklerinden sıyrılarak toplumun bir parçası haline gelmektedirler. Başlangıçta sadece temel fiziksel

ihtiyaçları karşılamak için bir arada yaşayan insanların zaman içerisinde etkileşim kurmalarıyla beraber ilişkileri karşılıklı bağımlılıklara dönüşmektedir. Bunun sonucunda bireyler işbirlikçi halde çalışmaya başlamaktadırlar böylece toplumsal yapıyı kurmakta ve toplumu daha geniş bir yapıya dönüştürmektedirler. Daha sonra birlikte yaşama sonucunda nüfus artışı söz konusudur. İlerleyen süreçlerde bireylerin biyolojik ve psikolojik ihtiyaçları artmaktadır. Artan ihtiyaçlarla beraber iş bölümü, dayanışma, yardımlaşma gibi kavramlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Toplum içerisinde insanlar birbirlerine yardım etmek veya çıkar ilişkisi doğrultusunda bir arada kalmışlardır. Bireylerin karşılıklı bağımlılıkları doğrultusunda, ortak faaliyetlerle şekillenen kurum ve gruplar toplumsal yapıyı oluşturmaktadır. Bu bağlamda toplum birey ilişkisinde toplumsallaşma olgusu doğal şartlar halinde ihtiyaçlardan doğmaktadır (Eglenen, 2019, s.2). Sosyoloji disiplininde toplumsallaşma konusunda birçok düşünce mevcuttur. Sosyoloji disiplininde bireylerin toplumu etkilediği ve toplumun bireyleri etkilediği fikirleri çerçevesinde birtakım sosyolojik kuramlar bulunmaktadır. Bu tartışmalarda norm ve yasaların toplumu kontrol altında tuttuğu fikrini savunan, toplumun belirleyiciliğini ön plana çıkaran makro kuramlar ve bunun aksine bireylerin inşacılığını savunan mikro kuramlar vardır. Makro kuramlarda toplumun ve yasaların belirleyiciliği ön plandadır. Başka bir perspektiften mikro kuramlarda ise bazı düşünürler toplum içerisinde bireyin yaratıcılığını vurgularken, bireylerin belirleyiciliği ve inşacılığına dikkat çekmiştir. Bazı kuramcılar toplumsal yasaların önceden var olduğunu ve bireylerin yasalar dâhilinde hareket alanı olduğunu yani toplumun birey üzerinde belirleyiciliğini vurgular. Diğer taraftan bazı kuramcılar da bireylerin inşacılığını ön plana çıkartarak, bireylerin toplumun inşa edilme sürecinde aktif bir rol oynadığını savunmaktadır. Söz konusu kuramlarda bireyin toplumun inşasındaki yerine bağlı olarak toplumsallaşma sürecinin etki alanı veya bireyin davranışları üzerindeki etkisi de değişmektedir.

Toplum inşasında bireyin rolünü ortaya koyarken, Homans, Durkeim, Parsons, Merton, Dahrendorf, Coser, Collins, gibi sosyologların; işlevselcilik, çatışma kuramı, sembolik etkileşimcilik, fenomenoloji gibi birtakım kuramlar üzerinden geliştirdiği düşünceler vardır. Bahsedilen sosyologlar, bu kuramlarda toplum ve birey ilişkisini değerlendirmekte ve farklı perspektiflerle kuramları ortaya koymaktadır. Örneğin George Homans, bireyin sosyal davranışı üzerine yoğunlaşmıştır. Homans, yaptığı

çalışmalarda bireylerin yaptığı eylemlerde onların oynadığı rolün mühim olduğunu savunurken, bireylerin yaptıkları davranışlar anlamlandırılmaya çalışıldığında onların yapmış olduğu davranışların arkasında, önceden belirlenen evrensel ilkeler veya yasalar olduğunu varsaymaktadır. İşlevselci yaklaşım da aynı bakış açısını içinde barındırmaktadır (Wallace, Wolf, 2002, s.28-30).

Durkheim, Merton ve Parsons gibi işlevselci kuram düşünürleri davranış olgusunu ortaya koymaya çalışırken; bireylerin eylem gerçekleştirirken, konjonktürün, toplumun temel değerlerinin, norm ve önceden bilinen yasaların içselleştirdiğini ortaya koymaktadır.

Çatışma kuramında toplumun dengesini çatışmanın sağladığı düşünülmektedir. Çatışma kuramı, bu noktada uyum odaklı giden işlevselci bakıştan ayrılrsa da bireyin eylemlerini gerçekleştirmesinin yasalara ve toplumsal normlara dayandığı konusunda aynı fikirdedir. Davranışın umumi olarak belirlenen ve öncesinde de bilinebilir bir olgu olduğunu savunmaktadırlar. Makro kuramlarda birey daha edilgen pozisyonda betimlenmektedir. Burada düşünürler, toplum yasalarını, normlarını ve değerlerini anlamaya çalışırken toplumun temel değerleri doğrultusunda hareket eden bireylerin, davranışlarını anlamlandırmaya çalışmaktadırlar. Bu kuramlar sosyolojide makro kuram olarak tanımlanırken, bireyi etkin olarak tanımlayan mikro sosyolojik kuramlar da bulunmaktadır (Wallace, Wolf, 2002, s.28-30).

Fenomenologlar ve sembolik etkileşimciler bireylerin yaratıcı ve inşacı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kurama göre davranışın önceden bilinmesi kabil değildir. Toplumsal yasaların varlığı önceden bilinerek kabul görülmez. Onlara göre toplumsal dünya, toplumsal deneyimler ve toplumsal etkileşimler zamanla inşa edilen ve nesnel olmayan olgulardır. Bireylerin yaratıcılığı, etkinlik vasfı doğrultusunda toplumların inşa edildiği görüşü hâkimdir. Bu durumda bireylerin toplumları inşa ettiği, toplumların bireyler tarafından inşa edildiği vurgulanmaktadır. (Wallace, Wolf, 2002, s.28-30).

Fenomenolara göre toplumsal gerçeklik bireylerin zihinleriyle beraber inşa edilmektedir ve bu süreç diyalektiktir. Toplumsal gerçeklik bireyler tarafından devamlı olarak inşa edilmektedir. Birey ve toplum içerisinde diyalektik bir ilişki söz konusudur. Birey birtakım rolleri öğrenerek, sosyalizasyon süreci sonrası topluma katılır ve bireyin davranışını etkileyen toplumsal kurallar bireyin zihninde ve davranışında somutlaşır.

Birey içselleştirme süreci ile beraber normlara uyum sağlamaktadır (Erbaş, 1992, s.163).

Yukarıda yer verilen kuramların toplum anlayışlarından hareketle toplumsallaşma süreci değerlendirilmektedir. Toplumsallaşma süreci içerisinde birey, normlara göre davranış kalıplarını şekillendirirken, aynı zamanda inşacılığı ile toplumsal normlar üzerinde etkilidir. Bireyler toplumsal yapı içinde pasif bir üye olmaksızın, inşacı yapısıyla toplumda belirleyici bir unsurdur.

Bireyin toplumsallaşması, sosyolojide sosyalizasyon süreci kavramı ile açıklanmaktadır. Sosyalizasyon süreci ömür boyu süre gelen bireyin toplumsal normlar içerisinde yaşamasını kapsayan bir unsurdur. Toplumsallaşma konusunda sosyalizasyon ajanları ve toplumsal kurumlar birey üzerinde etkilidir. Aile, siyaset, din, ekonomi, eğitim, serbest zamanı içeren toplumsal kurumlar temelde bireyin toplumsallaşmasında önemli görevleri üstlenmektedir. Toplumsallaşma, bireyin içerisine doğduğu aile kurumundan başlamaktadır. Birey topluma hazırlandıkları ilk yer olan aile kurumu içerisinde ilk önce kendisinin daha sonra ise çevresinin farkına varmaya başlamaktadır. Aile kurumu bireye toplumun normlarını ve değerlerini öğretmektedir. Sonrasında ise topluma nasıl katılım sağlayacağını öğrenen birey, toplum içerisinde kendisine bir yer edinerek, yaşamını sürdürmeye başlamaktadır (Oktik, 2013, s.300).

Bireylerin hareket alanı içerisinde statü ve roller önemli unsurlardır. Statü kavramının etimolojik kökeni mevkii, makam, pozisyon, konum olarak bilinmektedir. Bireylerin toplum içerisinde kendi koordinat noktasını belirlemesi statü kavramıyla gerçekleşmektedir. Birey statü sayesinde toplumda hangi konumda olduğunu anlamlandırmaktadır. Statü bireylerin veya grupların toplum içerisinde konumunun belirlenmesi sürecidir. Burada bireyin statüsü kişisellikten ayrılıp, toplumsal bir nitelik taşımaktadır (Ceylan,2011, s.93). Böylece, bireyler eylemlerini şekillendirirken sahip olduğu statünün kendisine sağladığı yetkinlikler, davranış gerçekleştirirken belirleyici bir unsurdur.

Statü, kazanılan statü ve atfedilen statü olarak ikiye ayrılmaktadır. Atfedilen statü bireyden bağımsız olarak var olur, bireyin üzerindedir. Örneğin ırk, cinsiyet gibi statüler değiştirilemez niteliktedir bundan dolayı atfedilen statü olarak tanımlanmaktadır. Kazanılan statü ise bireylerin kişisel çabaları sonucu vardır. Bireyler yetenekleri ve

çalışmaları sonucunda statüsünü kazanabilmektedir. Örneğin kişinin başarılı bir iş adamı olması onun göstermiş olduğu çaba sonucu elde ettiği bir statüdür ve sonradan kazanılmıştır (Gönüllü, 2001, s.195). Statü ve rol unsurları bireylerin davranışları üzerinde belirleyicidir. Bireylerin davranışları ile statü ve rolleri arasında uyumluluk söz konusudur. Örneğin evli ve çocuğu olan bir erkek, okuldaki veli toplantısına gittiğinde rolü baba olmaktır. Kendisinin öğretmen olduğunu varsayarsak, sınıftaki rolü öğretmendir. Bu durum ise bireylerin toplumdaki varlıklarını ve hareketlerini belirlemektedir. Bireyler belirlenen toplumsal statü ve roller doğrultusunda toplum içerisinde davranışlarını şekillendirmektedir.

Roller, statüye dayalı davranış biçimleridir. Daha önce de belirtildiği gibi bireyin toplumsallaşma sürecinde önemli bir etken olan statü ve rollerin öğretilmesi, bireyin içerisine doğduğu ve ona en yakın olan aile kurumunda gerçekleşmektedir. Sonrasında birey büyümeye başladığında sosyal çevresi ile tanışmaya başlamaktadır. Ailesinden sonra ona yakın olan ilk çevre akrabalar, arkadaşlar, komşulardır. Burada da bireyin toplumsallaşmasına, ailesinde öğrendiklerini uygulamasına yönelik fikirleri oluşmaktadır. Bireyler, toplumsal değerleri ailesinde öğrenip buna yönelik davranış sergilemektedirler. Sonrasında eğitim hayatına atılmaya başlayan bireyin çevresi okul ortamında daha fazla genişlemektedir. Okulda öğretmen, idareci ve arkadaş çevresiyle beraber yeni normlara yönelik tutumları gelişmektedir. Bu noktada ailesinde öğrendiği değerleri birey diğer kurumlar ile beraber deneyimlemektedir. Sonrasında din, siyaset, ekonomi kurumları ile beraber bireyin fikri yapısı ve davranışları şekillenmektedir. Bireyler aslında toplumsal kurumların tamamı içerisine dâhil olarak davranışlarının temelini oluşturan birtakım unsurları öğrenip buna yönelik davranış sergiler. Diğer taraftan ise birey davranışlarıyla beraber toplumu yeniden inşa eder. Bireylerin toplumu inşa sürecinde etkili olabilen birtakım normlar süregelmektedir. Bu normlara uygunluğu denetleyen bazı sosyal kontrol mekanizmaları ortaya çıkmaktadır.

2.1.1.Sosyal Kontrol

Aytaç (2002)'ye göre sosyal kontrol bireylerin eylemlerini toplumun norm ve değerlerine göre şekillendirmesini sağlamaktadır. Sosyal kontrol meşru varlığını hem kurumsal varlıklardan hem de sosyal yapıların değer ve normlarından alarak denetim oluşturur. Yine Dönmezer (1982)'e göre sosyal kontrol toplumdaki bireylerin değerlerden beklenecek şekilde davranmasını sağlayan ve böylece başkalarının

davranışını da şekillenen norma göre tahmin edilmesini sağlayan sistemlerdir. Bu sistemler toplumun düzen ve istikrarını sağlamaktadır (akt. Yazıcı, 2014, s.219). Sosyal kontrolün yasaları düzenleme dışındaki bir ikinci boyutu sosyalizasyon, normların içselleştirilmesi, topluma uyum hakkında uzlaşının olmasıdır. Üçüncü boyutu ise sosyal sapma ve suç boyutudur. Bu boyutta daha çok cezai yaptırımlar sonucu hapisanelerin uyguladığı sosyal kontrol söz konusudur (Bektaş ve Bakacak,2009, s.33-40).

Toplum içerisinde bireylerin birliktelikleri, etkileşimleri önemli bir rol oynamaktadır. Parsons bireylerin onun tabiri ile aktörlerin kültürel form kalıbı içerisine girdiğini vurgulamaktadır. Böylece aktör rolleri doğrultusunda toplumsal sistemin bir uzvu haline gelmektedir. Sonrasında ise birey davranışlarını ve düşüncelerini, toplumsal beklentilere göre şekillendirmektedir. Parsons, rolü oynayan aktörü efor harcamak adına toplum tarafından güdülenmiş olarak betimlemektedir. Bireyler toplumun normatif standartları ile meşru araçlar kullanarak yaşam sürdürmektedir. Bu normatif standartlar toplumu düzenlemektedir. Aktörler normları içselleştirdiği takdirde ki bu süreç toplumsallaşma ile sağlanmaktadır, bireyler düzene uygun olarak hareket etmeye şartlanmaktadır (Şenazlı, 2020, s.658). Pozitivistler toplumsal gerçekliği açıklarken toplumun birey üzerinde belirleyici olduğunu, toplumsal normların temelde mevcut olduğunu ve bireylerin bu normlara uyum sağlamakta olduklarını vurgulamaktadır. İşlevselciler düzen ve uyumdan bahsederken toplumsal normların birey üzerindeki belirleyiciliğini anlatmaktadır. Normlardan sapma davranışı gerçekleşirken işlevselcilere göre sosyal kontrol mekanizmaları devreye girmekte ve tekrar toplumsal düzeni sağlamak önemlidir.

Bir başka perspektiften, bireyler toplum içerisinde eylemlerini gerçekleştirmeden evvel, davranışlarının sonucunda karşılaştıkları tepkileri tahmin ederek davranışlarını şekillendirmektedirler (Doğan ve Seher, 2020, s.41). Pozitivist paradigmanın aksine, yorumlamacı paradigmada ise fenemoloji, sembololik etkileşimcilik, etnometodoloji gibi disiplinler toplumsal gerçekliği açıklarken, toplumsal yasaların önceden bilinemeyeceğini vurgulamaktadır. Bu noktada bireylerin eylemleri ve birlikteliği toplumsal normların oluşumunda belirleyicidir. Normlara uygunluğu denetleyen birtakım kontrol mekanizmaları mevcuttur. Kontrol mekanizmaları bireylerin eylemlerini gerçekleştirmeden önce sınamasına yardımcı olur. Böylece bireyler toplum içerisinde gerçekleştireceği eylemleri normlara göre şekillendirmektedir.

Bireylerin inşacılığı ile beraber toplumsal normlar süregelmektedir. Normlar bazen yasalarca belirlenen kurallara dönüşmektedir. Bu kurallar yasalarca korunmakta kural ihlalinin söz konusu olduğu durumlarda ihlali yapan kişi ceza ve tevkif evleri, ıslah evleri veya denetimli serbestlik gibi kurumlar aracılığıyla cezalandırılmaktadır. Yasalarca belirlenmiş yasaklar çiğnendiği takdirde bireyler, devletlerinin belirlemiş olduğu cezai yaptırımları ile davranışlarını kısıtlanmaktadır. Lakin bazı davranışlar yasal olarak suç sayılmasa dahi toplum içerisinde hoş karşılanmayarak ayıplama, kınama, dışlama, yaftalama gibi cezalandırmalara tabii tutulabilmektedir. Her toplumun kendine ait kültürel normları bulunmaktadır. Toplumda kültürün hoş gördüğü veya yasakladığı kurallar mevcuttur. Norma uygun yapılan eylem ve davranışlar takdir edilmektedir. Kişiler eylemlerini icra ederken karşılıklı bağımlılıktan dolayı, norma uygun davranış gerçekleştirme düşüncesi hâkimdir. Bauman'ın 1996'da ortaya attığı düşünceye göre sosyal kontrolü düzenleyen devletin görevinden biri; Toplumsal düzeni "normal" olana getirebilmektir. "Normal" olanın dışında olan birey veya gruplar toplum içerisinde "ötekileştirilerek" etiketlenmeye maruz kalabilmektedir. Bu bağlamda etiketlenmeye maruz kalan birey veya grubun, içinde bulunduğu durumun ortaya çıkardığı şartları düzeltmek sosyal kontrolü sağlamak için başvurulan bir yöntem olarak görülebilmektedir (akt. Bektaş ve Bakacak, 2009, s.33-40). Birey böylece davranış kalıplarını yeniden tasarlamaktadır.

Bireyler, toplum istenci ve normlar doğrultusunda, meşru araçlar kullanarak davranışlar sergilenmektedir. Bu normların ve istencin dışına kayan veyahut meşru olmayan araçlar yoluyla davranışlarını biçimlendiren buna yönelik yaşama tarzı oluşturan bireyler toplumsal anlamda normlardan sapan kişi olarak tanımlanmaktadır. Yani norm ihlali sapma olgusunu beraberinde getirmektedir. Sapmanın ise var olduğu her yerde sosyal kontrol sapmaya yönelik bir mekanizma olarak karşımıza çıkmaktadır (Tekin, 2006, s.219). Bireyler normlar doğrultusunda yaşamını sürdürürken toplumsal denetimi sağlayan iktidarın varlığı mühim noktadır. Günümüz toplumlarında, konjonktür gizil bir şekilde toplumu denetlemektedir. Denetim sahasının kıstasları, toplumdaki kişilerin davranış formları, bunun nasıl düzenleneceği ve bireylerin normlar dâhilinde hareket mekanizmalarını şekillendirmektedir. Bireyler toplumsal düzene aykırı davrandığı takdirde bazen yasalarca bazen ise toplumsal yaptırımlar ile birtakım nitelendirmelere

tabi tutulmaktadır. Normlara karşı hareket eden bireylere yönelik bakış açıları normalin dışında seyretmektedir.

Sosyal kontrol kavramının en önemli kuramcılarında biri olan Hirschi'ye göre toplumsal kontrol aile yapısı, akran grupları ve eğitim kurumları ile sağlanmaktadır (Altun ve Hira, 2011, s.118). Hirschi'ye göre toplumun normlarına ve onun değer yargılarına bağlılık bireyin dış çevresinden aldığı yakınlık hissine bağlıdır. Sevgi, saygı ve ait olma duygusu karşı taraftan görülen tepkiye veya beklentiye göre şekillenebilmektedir. Fakat birey karşı taraftan bu duyguları hissedemezse karşı taraftan kontrol edilememesi durumuyla karşılaşabilir. Bu durum da bireyin suça karışma olasılığını arttıracak bir unsur olarak görülebilmektedir (Hirschi, 1972, s.16-18). Bu noktada, kişinin bilişsel ve davranışsal durumunu algılamasını, diğer bireyler ile olan etkileşimlerini algılamasını ve bu algıları anlamlandırması süreci anlamına gelen benlik önem kazanmaktadır (Yener, Özen ve Gülaçtı, 2010, s.23). Bireyin kendi davranışsal durumunu ve diğer bireylerle etkileşimini anlamlandırma süreci olan benlik toplumsallaşma konusunda değerlendirilen önemli bir husustur. Birey benliğini ortaya koyduğu süreçte sosyal normları etkilerken aynı zamanda normlardan etkilenmektedir. Birey sosyal normlar eşliğinde benliğini ortaya koymaktadır. Sosyalizasyon ajanlarının ve kontrol mekanizmalarının denetimi ile benliğini inşa etmektedir.

Birey normlara göre davranışlarını şekillendirirken, toplumsal normlar bireylerin eylemlerine göre yeniden inşa edilmektedir. Toplumsal yaptırımların dışına çıkan bireyler toplum içerisindeki düzen ve uyuma aykırı davranmış sayılmaktadır. Bundan dolayı toplum içerisinde yasalar yoluyla hareketleri kısıtlanmaktadır. Yasalar dışında toplumsal normlara aykırı davranan bireyler toplum içerisinde ise sapkın olarak tanımlanmakta ve böylece yine toplumdan belirli yaptırımlar ile men edilmektedir. Toplumsal normlardan sapan bireyler sapma davranışı gerçekleştirmekte ve sapkın olarak tanımlanmaktadır.

2.1.2. Toplumsal Sapma ve Sapkınlık

Sapma kavramı 19. yüzyıl itibariyle, Durkheim'in çalışmaları ile geliştirilmiştir. Bireyler toplumsallaşma sürecinde toplumsal düzene uyum sağlamayı öğrenmektedir. Bireyler eylemlerini gerçekleştirmeden önce toplumsal kurallara yönelik davranış kalıplarını şekillendirmektedir. Fakat bazen bu durum birey tarafından olumlu bir tavır ile içselleştirilse de bazen düzenin dışına çıkma eğilimi gösterilebilir (Akyayla, 2019,

s.70). Birey sisteme direkt olarak dâhil olurken sistem dışına çıktığı durumlarda sapma eylemi baş gösterebilmektedir. Bu sapma, bireyi anomi yani kural ihlaline iter. Sapma eylemini gerçekleştiren birey yasalarca suçlu kabul edilirken toplum tarafından ise ortak bilincin farkındalığı ile sapkın olarak nitelendirilmektedir (Akyayla, 2019, s.70). Başka bir tanıma göre daha çok sapkınlık durumu toplumda görülen davranışlara karşı tepki olarak ortaya çıkmaktadır (Dotter ve Roebuck, 1988, s.26-27).

Sapma, toplumun kurallarına genel ölçüde biat eden bireylerin dışında kalmak ve kural ihlali yapmak olarak tanımlanmaktadır (Giddens 2016, s.331-332). Goffman (2014), sapmış kişileri, devletin temel kurumlarına yönelik, süreklilik ilkesine dayalı olmamakla beraber, aşağı- yukarı hırçın davranışlar sergileyen marjinal kişiler olarak tanımlamaktadır. Goffman, bahsedilen marjinal veya sapmış bireylere, uyuşturucu bağımlısı, suçlu, fahişe, caz müzisyenleri, bohem bireyler, eşcinseller, Çingeneler vb. örneklerini vermektedir (Goffman, 2014, s.200-201). Sapmış kişiler toplumsal normların dışında eylem gerçekleştiren, yasalara ve toplumsal normlara yönelik aykırı kişiliklerdir.

Bir davranışın sapkınlık olarak değerlendirilebilmesi, o davranışın özelliğine veya diğer bireylerin bu davranış ile ilgili ne yaptıklarına bağlıdır (Becker, 2017, s.34). Toplum normlardan oluşan düzenli bir yapıdır. Normlar, kurallar ve psikolojik fenomenlerdir. Normlar insan davranışını açıklarken fikir sahibi olmamızı sağlayan unsurdur. Böylelikle normlar insan davranışını açıklarken aslında toplumun kültürel formları hakkında bilgi vermektedir (Cialdini ve ark. 1998, s.151). Toplumun düzeninin ve kabul görülen normlardan farklı davranış sergileyen bireyler anormal olarak değerlendirilmektedir. Normlar örgüsünün ve toplumsal sınırların ötesine geçen bireyler sapmış olarak damgalanmaktadır. Bireylerin sapmış davranışlarının bulunduğu duruma sapma adı verilmektedir (Akça ve ark. 2017, s.360). Giddens'e (2016, s.331) göre sapma, Toplumda onaylanan kural ve değerlere aykırı faaliyetlerde bulunmaktadır (Giddens, 2016, s.331).

Becker (1967, s.29-30)'a göre, sapma eylemi gerçekleştirilirken toplumsal normlardan kopma durumu söz konusudur ve burada toplumsal şartlar söz konusudur. Becker, bununla sıradan bir biçimde anlaşıldığı gibi sapmanın sebeplerinin sapkının sosyal durumunda veya davranışı teşvik eden sosyal unsurlarda yer aldığını kastetmediğini belirtir. Bireylerin sosyal çevresi, içerisinde yaşadığı toplum, toplumsallaştığı alan

sapma eylemini gerçekleştirmesindeki sebepleri oluşturmaktadır. Becker bununla sosyal toplulukların, sapmayı gerçekleştiren kuralları belirleyip bu kural dışı davranan kişileri "dışarıdakiler (outsiders)" olarak etiketleyerek sapmayı yarattığını ifade eder. Bu yönden sapma; kişilerin yaptığı davranışın bir özelliği değil, suçluya normların ve yaptırımların başkaları tarafından uygulanmasının bir sonucudur. Sapkın, o etiketin başarılı bir biçimde uygulanmış olduğu bir bireydir; sapkın eylem halkın öyle etiketlediği davranıştır. Sapma toplumsal bir davranış biçimi olurken sapkın kişi sapma eylemini gerçekleştiren bireydir. Bu durumda sapkın olma etiketi bireyi farklı durumlara itebilmektedir. Örneğin sapkın olarak nitelendirilen biri bu etiketi içselleştirerek, kendisinin sapkın olduğuna itaat ederek, sapma eylemini sürdürebilmektedir. Birey bu etikete önce sahip olur, daha sonra benimseyerek etiketini sürdürür. Başka bir açıdan birey kendisini normal, sapkın eylem gerçekleştirmeyenleri normal olmayan şeklinde bilincinde ayırt edebilmektedir (Becker,1967, s.29-30).

Toplumsal kurallar evrensel olmamakla beraber, her toplumun normu kendi gelenek, görenek, yaşayış biçimlerine göre uyarlanmış içkin nitelikler taşımaktadır. A toplumunda sapkınlık olarak değerlendirilen durum, B toplumunda normal karşılanabilmektedir. Buna göre A ve B toplumu içerisinde sosyalizasyon süreci ile normları öğrenmiş bireylerin davranış kalıpları farklıdır. Toplum içerisinde konjonktürün gücü altında örülen normları ihlal eden bireylere verilen tepkiler, hangi davranışın sapkın olduğunu saptamamız konusunda fikir verebilir. Örneğin madde bağımlılığı üzerine anayasada birtakım kısıtlamalar mevcuttur. Ayrıca örfi kurallara göre hoş karşılanmayan bir durumdur. Bu durumda bireylerin davranışlarını inşa ederken toplumsal normlar belirleyicidir. Madde bağımlılığı toplumsal normlara aykırı bir durumdur.

Madde bağımlılarının sapkın olarak değerlendirilmesi, toplumun madde bağımlılığına verdiği tepkiyle büyük ölçüde alakalıdır. Becker'e (2017) göre uyuşturucu bağımlılığı toplumda sapkınlık olarak tanımlanmaktadır. Birçok uyuşturucu madde bağımlısı, bağımlılıklarını uyuşturucu kullanmayan tanıdıklarından saklayabilmektedir, bu durumu ise Becker(2017) gizli sapkınlık olarak tanımlamaktadır (Becker, 2017, s.43). Madde bağımlılığının sapkınlık olarak ifade edilmesi toplumun buna verdiği tepkilerden kaynaklı olurken, bağımlılar Becker'in (2017) ifadesine göre bağımlılıklarını saklayarak

gizil sapkınlık süreci gerçekleştirmektedirler. Bireyler davranış kalıplarını inşa ederken, normlar dâhilinde alacakları tepkiler belirleyicidir.

Sapma konusunda Lemert'in yaptığı çalışmalarda önemli tespitler söz konusudur. Sapma olgusunu inceleyen Lemert bu konuyla ele aldığı makalesinde birtakım değerlendirmeler yapmaktadır. Edwin Lemert, 'Primary and Secondary Deviation' (1951) adlı makalesinde, sapma davranışını, temel sapma ve ikincil sapma olarak kategorize etmektedir. Birincil sapma bireyin ilk defa suç işlemesidir. İkincil sapma ise bireyin temel sapma yaşadktan sonra, bu sapmaya toplumun verdiği tepkilerle beraber yeniden benlik inşa etmesidir (Lemert'denakt. Dursun, 1997, s.310). Bireyin sapkınlığı ile sosyal tepki arasında lineer bir alaka mevcuttur. Sapkınlık arttıkça tepki de aynı düzeyde artmaya devam etmektedir. Böylece sapkın kişi takma isim, lakap, toplumsal belirteçler ile etiketlenir. İkincil sapmalarda, ötekiler tarafından etiketlenen kişiler savunma, saldırı, adaptasyon geçirmektedirler (Link ve ark. 1989, s.403). Lemert'in düşüncelerine göre kendisini baş belası olmakla suçlayan öğretmenine tamah eden çocuk, devamlı bu söze adapte olmasından kaynaklı olarak, baş belası itkisine uyum sağlayabilir. Böylece baş belası rolüne bürünme ihtimali, suça yönelme riskini doğurabilmektedir (Lemert'denakt. Dursun, 1997, s.311).

Lemert sapma kuramında ikincil sapma fikrini öne sürerken, bireylerin sapkın etiketlerini içselleştirdiğini ve bu doğrultuda kendilerini de sapkın olarak etiketlediklerini belirtmektedir. Bireylerin etiketleri daha sonra ortaya çıkacak davranışlara etki edeceğinden temel statü halini bile alabileceğini söylemektedir (Giddens, 2016, s.333). Lemert'in bu düşüncesi ile Becker'in sapkınlığın kendini gerçekleştiren kehanete sebep olduğu görüşü paralellik göstermektedir (Becker, 2017, s.57). Örneğin madde bağımlısı toplum içerisinde madde bağımlısı etiketini aldıktan sonra sapkınlık derecesi artabilmektedir. Böylece uyuşturucu madde satışları el altından yapılmaktadır (Becker, 2017, s.58). Bireylerin Lemert ve Becker'in görüşleri doğrultusunda kendisini gerçekleştiren kehanet ile beraber etiketlerini benimsediklerini görmekteyiz. Etiketini benimseyen birey bir süre sonra yalnızca etiketi doğrultusunda, normlardan tamamen aykırı olan davranışları normalleştirerek sapma eylemini gerçekleştirmeye devam etmektedir. Bu durumda bireyin sapkınlık derecesi benimsediği etiketle beraber yükselmeye başlamaktadır.

Sapkınlık olarak tanımlanacak bir çalışma ortamı mevcutsa eğer, bu ortamın merkezini oluşturanların, tanımlanmış toplumsal sapkınlık olmaları mümkündür. Uyuşturucu bağımlıları fahişeler, bohem kişiler, suçlular, caz müzisyenleri, çingeneler, karnavalların geçici çalışanları, evsiz barksızlar, ayyaşlar, sahne dünyasından insanlar, eşcinseller, profesyonel oyuncular, pişmanlık duymayan fakirler, bunların hepsi bu açıklamaya mevcut olarak ifade edilmektedir. Toplumsal sisteme müşterek bir reddiye yöneltme durumunda bağlanmış gibi görünen kişilerdir bunlar; toplumun kendilerine tanıttığı patikalarda ilerleme imkânına tenezzül etmiyor imajı verenlerdir. Üstlerine saygıda net olarak kusur eden onlardır; sunduğu motivasyonlar noktasında toplumun ıskaladıklarıdır onlar dinsiz olan onlardır. Goffman'a göre (2012) uyuşturucu madde bağımlılığı olan kişilerde sapkınlık tanımı bunu açıklamaktadır. Genelde toplumsal düzene karşı gelen ya da farklı davranışlarda bulunan bireylerin bu tür sapkınlık kavramına dâhildir(akt. Gürler, 2014, s.201).

2.1.3. Uyuşturucu Madde Bağımlılığı ve Toplumsal Etkileşim

Madde bağımlılarına yönelik, Ankara Ulus ve Etlik esnafları örneklem olarak etiketleme olgusu ve yardım etme davranışının değerlendirildiği bu çalışmada madde bağımlılarına yönelik etiketleme sürecinin yardım etme davranışına etkileri ele alınmıştır. Esnafların madde bağımlılarına yönelik algıları, etiketleme süreci değerlendirilmektedir. Madde bağımlıları, madde kullanımının yaratmış olduğu biyolojik, davranışsal ve psikolojik farklılıklar ile toplum içerisinde belirlenmektedir.

Sakinleştirici ve uyarıcı etkileri olan, giderek daha fazla kullanma isteği ve kullanılmadığında yoksunluk belirtileri doğuran kimyasal maddelere "Uyuşturucu Madde" adı verilir. Uyuşturucu madde kullanımı, kullanımdan sonraki aşamada giderek daha fazla kullanma isteği doğurmaktadır. Kullanılmadığı takdirde yoksunluk belirtileri ortaya çıkmaktadır. Bireyler madde kullanımı sonucu otokontrolünü kaybetmektedir. Maddeler kullanılırken ilk başlarda stabil olan dozlar, zamanla yetmemeye başlamaktadır. Böylece birey doz ve kullanım sıklığını artırmaya başlamaktadır ve bu durum bağımlılığa yol açmaktadır (Ulusoy, 2017, s.386-388). Uyuşturucu ve uyarıcı madde bağımlılığı da madde kullanım bozukluklarının çeşitlerinden biridir. Afyon, morfin, eroin, kokain, esrar, uçucu maddeler, İlaç olarak kullanılan fakat bağımlılık yapabilecek maddeler gibi alt kümesi bulunmaktadır (DSM, 2013).

Uyuşturucu maddeleri kullanmak, imal etmek, satmak, temin etmek, suç sayılmaktadır. Bunun sebebi İçli, (1984, s.77)'nin çalışmasında bahsettiği gibi uyuşturucu maddelerin kimyasal olarak, insan sağlığını tehdit etmesi ve uyuşturucu madde kullanımının diğer suç tiplerini üretmesidir. Örneğin madde kullanan bir birey, maddeyi temin edebilmek için maddi veya manevi olarak toplumun sağlığına zarar verebilmektedir. Uyuşturucu madde temininde sorun yaşayan birey, fahişelik, adam öldürme, hırsızlık gibi olumsuz tutumlar sergileyebilmekte, suça karışabilmektedir.

Uyuşturucu kullanımı, fizyolojik ve psikolojik olarak hızlıca bağımlılığa dönüşmektedir. Bağımlılık, bireylerin zarar gördüğünü bilerek kullanıma devam ettiği ve sürekli dozunu arttırmak zorunda kaldığı, karşılığında yasal müeyyideler olan bir hastalık türüdür. Uyuşturucu bağımlılığı genel olarak zararlı görülen kişinin bedenine, zihnine yönelik risk oluşturan bir bağımlılık türüdür. Kullanımı artıkça bağımlılık oranı da artmaktadır. Günümüzde uyuşturucu madde bağımlılığı üzerine yasal olarak pek çok kısıtlama mevcuttur (Bahar, 2018, s.24). Bunun dışında toplum da bağımlılara yönelik birtakım tepkiler söz konusudur.

Bağımlılık tanımı yönünden oldukça kapsamlı bir kavramdır. Genel tanımı ile bağımlılık bir kişiye, nesneye, yada bir varlığa hissedilen önlenemez arzu veya bir başka iradenin güdümü altına girme durumu olarak ifade edilmektedir ve insan mental faaliyeti ile ilişkili patolojik bir eylemi yansıtır. Bedensel ve ruhsal sağlıklarına ya da sosyal hayatlarına zarar vermesine karşın, insanların belirli bir takıntılı durumu yinelemeye yönelik müdahale edilemeyen bir arzu duymaları ve bunu sürdürmeleri halidir. Madde bağımlılığının kişi üzerinde hem sosyolojik, psikolojik ve biyolojik olarak etkileri görülmektedir. Bağımlılık olarak ifade edilen bu kavramın birey, aile ve toplum üzerindeki etkileri ve yaklaşımları birbirinden farklıdır (Uzby, 2009, s.13-14).

Madde bağımlılığı yalnızca sağlık ile alakalı bir problem olmayıp, toplum sağlığını, refahını ve kamu düzenini kültürel, sosyolojik, felsefi, ekonomik ve hukuki açıdan etkilemektedir. Uzby'a (2015) göre madde bağımlılığının birçok sonucu vardır. Bağımlılık olgusu sosyoloji literatüründe önemlidir (akt. Yetiz, 2019, s.5). Çok yönlü bakış açılarından değerlendirilen bağımlılık olgusu üzerinde bireyin ve toplumun etkileri mevcuttur. Bağımlılık süreci farklı yollarla gelişmektedir. Daha genel ifadeyle bağımlılık sosyal bir olgudur (Macit, 2021, s.8).

Geçmişten bu yana farklı amaçlar ile kullanılan çeşitli uyuşturucu maddeler vardır. Sağlık sektörünün gelişmediği dönemlerde insanlar zihinsel durumda değişiklik sağlamak ve acıyı azaltmak için çeşitli uyuşturucu maddelerden faydalanmışlardır. Fiziksel, ruhsal ve sosyal problemlerin etkisini azaltmak için veya heyecanı arttırmak için sinir sistemine etki edecek maddeler kullanılmaktadır. Maddenin ilk kullanımları mutluluk verici, hoşya giden etki bıraktıktan sonra zamanla bu maddelerin vücuda alınması çoğunlukla yıkıcı sonuçlara sebep olabilmektedir (Anormal Psikolojisi, çev. Şahin, 2017, s.285). Uyuşturucu maddeler bireylerin vücuduna girdiği andan itibaren, kullanan şahsın bünyesindeki sinir sistemi mekanizmasını yatıştırarak, uyuşukluk ve dinginlik hislerini yaşatmaktadır (Akıncı, 2017, s.15). Esrar, Afyon, Morfin, Eroin, Extasy, Captayon, LSD, GBH gibi birçok çeşidi bulunmaktadır. Bu maddelerin bireylerin vücutlarını ve zihinlerini etkilemesiyle bireyin toplum içerisindeki davranışları farklılaşmaktadır. Maddelerin etkileri, bireyin toplum içerisinde bağımlı olduğunun anlaşılmasına sebebiyet vermektedir.

Uyuşturucu madde kullanımının birey üzerinde fiziksel, psikolojik ve sosyolojik etkileri bulunmaktadır. Biyolojik olarak bıraktığı izlere örnek olarak yara ve diğer travma izleri, bakteriyel, viral, fungal enfeksiyonlar, oral ülserler, kaşıntı, böcek delüzyonu, ödem, pigmentasyon, piloereksiyon (yoksunluk belirtisi), HIV enfeksiyonu gibi olumsuz etkilere ve hastalık septomlarına neden olur. Bahsedildiği gibi uyuşturucu madde kullanımı biyolojik problemlerin yanı sıra madde bağımlılığı, bireylerin kendileri ve toplumları adına psikolojik, sosyolojik, ekonomik ve tüm sağlık alanlarında olumsuz etkilere sebep olur (Metin vd., 2001, s.62-63). Psikolojik etkilerine bakıldığında madde bağımlılarında antisosyal davranışlar ortaya çıkabilmekte, bu durum ise bağımlı ve sosyal çevresi arasında olumsuz ilişki yaratılmasına sebebiyet vermektedir (Ögel, 2002, s.213). Uyuşturucu kullanımının bireyin düşüncelerinde etkisinden dolayı kişi sağlıklı düşünememektedir, bu durum bireylerin davranışlarında normalin dışına çıkma olarak tanımlanmaktadır (Ergenç ve Yıldırım, 2007, s.65). Madde kullanımının birey üzerindeki toplumsal etkileri toplum tarafından sosyal dışlanma, damgalama, etiketlemeye maruz kalınması durumudur. Bu durum sosyal ilişkilerde aile ve çevre tarafından çözülmeye neden olabilmektedir.

Literatürdeki çalışmalar toplumun uyuşturucu madde kullanan bireylere olumsuz tutumda olduklarını desteklemektedir. Türkmen vd. (2015) uyuşturucu bağımlısı olan

bireyin toplumsal damgalanmaya maruz kaldığını ifade etmişlerdir. Damgalanma sonucunda ise birey düşük özsaygıya maruz kalır ve dışlanmışlık hissine kapılır (akt. Yılmaz ve Kaylı,2018, s.149).Yılmaz ve Kaylı (2018)'ya göre toplumun tıpkı diğer bağımlı bireylere olduğu gibi uyuşturucu bağımlısı olan bireylere de bakışı pek olumlu görülmemiştir. Yılmaz ve Kaylı'nın Manisa örneği üzerinden yapmış olduğu bir araştırmanın bulgularına göre; bir aile içerisinde uyuşturucu madde kullanan birinin olması durumunda, aile içindeki erkeklerin utanç duyduğu kadınların ise bağımlı olan kişiye karşı korku duyduğu saptanmıştır. Aynı çalışmada bağımlılık tedavisi görenlerin madde kullananlara yönelik sohbet etme ve ilişki kurabilme niceliğinin daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bir diğer dikkat edilecek bulgu hiçbir madde kullanım geçmişi olmayan bireyler uyuşturucu bağımlısı olan bireyleri tehlikeli görmüş ve olumsuz tutumlarda bulunmuştur(Yılmaz ve Ş.Kaylı, 2018, s.152).

Madde bağımlılığı sadece bireysel çıktıları olmayan, toplumsal yapılarla ve toplumla etkileşim içinde olan çok yönlü sosyolojik bir olgudur. Bundan dolayı toplumun bağımlılık yapıcı madde kullanan kişilere karşı davranış ve düşünceleri normların oluşumunda etkilidir (Yılmaz ve Kaylı, 2020). Bireyler, normların dışında olanları sapkın olarak etiketlemektedir. Bağımlılık ise normalin dışında bir durum olarak değerlendirilmektedir. Bundan dolayı madde kullanan bireyler bağımlı olarak etiketlenmektedir. Ayrıca toplumsal normlara aykırı ve sapkın olarak değerlendirilmektedirler.

Işık ve Şimşek 2019'da yaptıkları bir çalışmada ülkemizde madde bağımlılığı ile ilgilenmeyen ruh sağlığı çalışanlarından psikolog ve psikiyatristlerin bağımlı bireylere yönelik tutumlarını incelemişlerdir. Bu alanla ilgilenen ruh sağlığı uzmanları damgalama sürecinin bağımlılıkla korelasyon halinde olduğunu saptamışlardır. Bireylerin sosyal çevrelerinin tutumları ve bağımlılıkları arasında mutlaka etkileşim bulunmaktadır. Madde bağımlılığı sonradan kazanılan bir tutumdur. Madde bağımlıları bazı faktörler sonrasında bu davranışı öğrenmektedir. Örneğin arkadaş çevresi, yaşadığı sosyal çevre bireyin madde kullanımı üzerinde etkilidir. Bireyin bağımlı olma sürecinde sosyal çevresi ve toplumun etkileri ne kadar büyükse bağımlılıklarına yönelik toplumun verdiği tepkilerde aynı şekilde önemlidir. Bu durumda birey toplumsal tepkilere yönelik davranışlarını yeniden inşa etmektedir (Aksoy, 2006, s.85).Toplumun ve toplumsal kurumların içerisinde sosyalleşen bireylerin, bağımlı oldukları sürecin sonunda

toplumsal tepkilerin kendileri üzerinde etkileri yüksektir (Aslan, 2019, s.46). Toplumdan uzaklaştırmak, toplumdan dışlamak, yasal olarak yaptırımlar uygulamak, tedavi ettirmek, topluma kazandırmaya çalışmak tepkilerden bazılarıdır. Birey bu tepkilere yönelik davranışlarını şekillendirmektedir.

2.1.4. Sosyal Dışlanma (Damgalama ve Etiketleme)

Goffman'ın (2014) açıklamasına göre damga kelimesinin ilk kullanımı Yunanistan'a dayanmaktadır. Bu terimin geçmiş dönemlerde Yunanistan'da kullanım amacı, kişilerin toplum içerisindeki ahlaki statülerini vurgulamaktır. Yunanlılar olağandan farklı ve kötü statülü olarak nitelendirdikleri bireyleri toplumda ayırt edebilmek adına, fiziksel izler bırakarak damgalamaktadır. Toplumdaki köleleri, suçluları ve hainleri bedenlerine belirledikleri birtakım işaretleri kazıyarak veyahut yakma tekniği ile işleyerek damgalamışlardır (Goffman, 2014, s.29). Toplumda normalin dışında kalan bireyleri ayırt etmek için vücutlarına kazıdıkları semboller bireylere damga ve etiket olarak yansımaktadır.

Damganın hem fiziksel hem de sosyolojik boyutu mevcuttur. Bireylerin toplumda damgalanmasının ilk kökenleri fiziksel olurken, bu zamanla sosyolojik bir yön kazanmıştır. Damga, bireylerin sahip olduğu kişisel kimliğine daimi olarak atfedilen kalıcı nitelikli bir özelliktir (Akça ve ark. 2017, s.359).

Bireyler toplumda, hem toplumsal kurallara göre davranışlarını şekillendirmekte hem de benlikleriyle toplumu yeniden inşa etmektedirler. Bireylerin beraber yaşamasıyla paralel ihtiyaçtan doğan normlar söz konusudur. Bahsedilen normların dışarısına çıkıldığında, toplumsal sapma eylemi gerçekleşir. Sapma eyleminin var olduğu durumlarda, toplum içerisinde sapkın olanı, normların dışında kalan bireyleri belirlemek adına damgalama ve etiketleme olgusu ortaya çıkabilmektedir. Geçmiş dönemlerde Yunanistan'da, damga olgusuna bakıldığı zaman damgalama, normlardan sapmış kişiyi ayırt etmek adına fiziksel izlerle sağlansa da günümüzde yerini sosyolojik anlamda toplumda ayırt etmeye dayanmaktadır. Zamanla damgalama olgusuna bakış açısı değişkenlik göstermiştir. Bununla beraber 1960'lı yıllarda Amerika'da damgalama teorisi daha fazla incelenmeye başlamıştır. Temellerini 'Tannenbaum Dramatization of Evil (Kötülüğün tiyatrosu)' (Lemert,1951) adlı makalesiyle atmıştır. Bu teoriyi geliştiren düşünür Erving Goffman'dır.

Toplum içerisinde kötü statülü olarak belirlenen sapkın bireyler, damgalanırken birtakım süreçler yaşamaktadırlar. Birey öncelikle toplumda sapkın olmayan, normlara uygun davranan ve normal olarak nitelendirilen diğer bireylerin bakış açılarını kavrar daha sonra toplumun kendisine attığı benlik imgelerini edinir ve sahip olduğu damganın nasıl bir şey olduğu konusunda fikir sahibi olur. Daha sonra birey normalin dışında kalmasından dolayı damgaya sahip olduğunu ve bu damganın getirilerinin ne olduğunu kavrar (Goffman, 2014, s.66). Tabii bu süreçte damgalama teorisinde temel konu suç değildir. Suç işleme nedenleri ve suçluluk olgusunun sebeplerinden ziyade suç işleyen bireye bakış açıları daha önemlidir. Damgalama teorisi kimlerin, niçin suç işlediğiyle ilgilenmemektedir. Teorinin ilgilendiği konu toplumsal denetimin resmi veya resmi olmayan tutumlarla, hangi tepkilerde bulunacağıdır. Yani suç işleyen bir vatandaşın neden veya nasıl suç işlediği teori için kıymetli olmazken, suç işleyen vatandaşa yönelik diğer vatandaşların bakış açısı ve tepkileri önem taşımaktadır (Dursun, 1997, s.309). Damgalama teorisi madde bağımlısının neden bağımlı olduğunu, neden uyuşturucu bağımlı suçlara karıştığını değil, bu duruma verilen toplumsal tepkiyi ele almaktadır.

Damgalar bazen suç bazen ırk bazense fiziksel sebeplerden dolayı ortaya çıkabilmektedir. Goffman damgalama teorisini anlattığı Damga eserinde (Goffman, 2014) 3 tip damgadan bahsetmektedir. Öncelikle bireylerin fiziki deformasyonlar ile bedensel olarak damgalandıklarını belirtir. Örneğin geçmiş dönemlerde Yunanistan halkının norm ihlal edenlerin bedenlerine damgalar kazınması fiziksel damgalamadır. İkinci olarak bireylerin ırk, ulus, din gibi etnik kökenlerine dayalı olan etnolojik damgaların varlığını anlatmaktadır. Son olarak toplumda sapkın, katı inançlar ve ahlaksızlık olarak algılanan bireysel karakter bozukluklarına değinmektedir. Buna örnek olarak ruh bozukluğu, hapis yatıp çıkmak, uyuşturucu madde bağımlılığı, eşcinsellik, radikal siyasi davranışlar verilmektedir. Bu kişilerin dışında kalan damgalanmamış bireyler, toplumun beklentilerinden olumsuz anlamda uzaklaşmayan normal kişiler olarak tanımlanmaktadır (Goffman, 2014, s.33).

Normal ve damgalanmış birey ayrımı çok faktörlü olarak hissedilebilmektedir. Bazı durumlarda damgalanan bireyler ortaklık oluşturmaktadır. Goffman damgalanmış bireylerin tecrübelerinden dolayı ortak duygular paylaşabileceğini ve bir grup olabileceklerini savunmaktadır (Goffman, 2014, s.51-52). Madde bağımlıları kendilerini

madde bağımlısı olan bireylerin yanında daha rahat hissetmektedir. Aynı durumda olma psikolojisi onları rahatlatmaktadır. Böylece aynı duyguları paylaştığı diğer bağımlılarla kendilerini bir bütün olarak görmektedirler. (Goffman, 2014, s.38). Bu durum toplumsal anlamda damgalanan bireylerin birlik olmasına ve kendisini grubunun içerisinde normal, dışarı da ise daha anormal hissetmesine sebebiyet vermektedir. Böylece damgalanan birey kendi damgasını kabullenerek daha fazla sapma eylemi gerçekleştirebilmektedir. Başka bir perspektiften ise birey kendisini toplumdan soyutlayarak sapma eylemini içselleştirebilmekte ve norm ihlalini olağan olarak benimseyebilmektedir. Madde bağımlıları, Goffmanın damgalandığını belirttiği gruplardan bir tanesidir. Damgalanmış madde bağımlılarının tedavi süreçleri mümkün olabilmektedir. Goffman tartışmasında madde bağımlısı bireylerin tedavi gördükten sonra ‘ideal kimliklerine’ mi ulaşacaklarını, yoksa ‘defolu kimlikler’ mi taşıyacaklarının üzerinde durmaktadır. İdeal kimlik, bireylerin tedavi süreci sonrası bağımlılığı sonlandırarak, toplumsal normlara uygun hale gelmesi, toplumsal onay doğrultusunda sahip olduğu kimlik anlamını taşır. Defolu kimlik ise bireyin etiketlenmesi sonucu meydana gelmiştir ve bireyler bağımlılıktan kurtulduktan sonra toplumsal kimlikleri deforme olur. Madde bağımlısı bireylerin tedavi gördükten sonraki süreçte bağımlı damgasının devam edip etmemesi bu noktada önemli bir faktördür. Bağımlılık sonrası madde bağımlılığı defolu kimlik olarak bireyin üzerine yapılırsa bireyin bağımlılık sonrası damgalama süreci devam etmiş olur. Tedavi sonrası bireyin yaşadığı bu durumun, bireyleri yeniden madde kullanımına itme olasılığı vardır. Bağımlılığa yönelik toplumsal tepkiler, bağımlı bireyler üzerinde belirleyicidir.

Damgalama teorisi toplumsal tepkinin suç olgusunun değerlendirilmesi konusunda etkili olduğunu savunmaktadır. Marvin Wolfgang ile Irvin Piliavin ve Scott Briar’ın bu konuyla alakalı ortaya koydukları araştırmalarda; ülke güvenliğini sağlama da görevli olan polislerin, suçlulara yönelik davranışlarında, zengin- fakir, genç- yaşlı nitelikleri göz önünde bulundurduklarını belirtmişlerdir (Dursun, 1997, s.317). Bireyler toplumsal kabulün dışında kalarak, var olan niteliklerini de kaybetmektedirler (Akça ve ark. 2017, s.358).

Madde bağımlısı kişiler dezavantajlı gruplar arasında ilk sıralarda bulunmakta ve sosyal dışlanmada yüksek tehlike grupları arasında bilinmektedir. Genellikle toplum içerisinde bu grup avantajı olmayan grup olarak bilinmektedir (SEU, 2004). Madde bağımlısı

konumunda olan bireyler toplum içerisinde dışlanma ile karşılaşabilmektedir. Sosyal dışlanma olgusu birçok bakış açısından farklı olarak değerlendirilmiştir. Ekonomi, sosyoloji, psikoloji gibi farklı disiplinlerde sosyal dışlanma önemli bir olgu olmakta ve birçok bakış açısıyla ele alınmaktadır (Şahin, 2009, s.13). Sosyal dışlanma bireyin toplumsal normlar dışında kalması veya yasa ihlali yapması sonucunda toplumdan soyutlanmasıdır. En genel tanımıyla ise kişinin içinde yaşadığı toplumun sosyal, ekonomik, hukuksal ve kültürel alt sistemlerine katılımında karşılaştığı engellemelerdir. Madde bağımlılığı konusu da bireyin sosyal dışlanmaya maruz kaldığı noktalardan birisi olur.

Madde bağımlılığı bireyin sosyal hayatını derinden etkileyerek, kişiyi yalnızca madde kullanıcıları ile çevrili, yaşadığı sosyal hayattan soyutlanmış bir yaşam içerisine itmektedir. Bu dışlanma olgusu madde bağımlısı bireyleri yalnızlığa itebilmektedir. Böylece madde bağımlısı bireyler toplumdan uzaklaşmaktadır (Duman, 2001, s.88).

Madde bağımlısı kişiler madde etkisi altındayken veya madde yoksunluğu yaşarken toplumsal ilişkilerine zarar vermektedirler. Sağlıklı iletişim kuramayan bağımlılar toplumsal dışlanmaya maruz kalabilmektedirler. Yüksek oranda maddeye bağımlı yaşayan bireyler okul, iş, arkadaş ortamı, aile kurumu içerisinde olumsuz ilişkiler kurabilmektedirler. Beyazyürek (1995) yaptığı çalışmada madde bağımlılığı olan bireylerin sosyal yaşamdan geri kaldığını ifade etmişlerdir. Aynı zamanda daha çok yalnız ve soyut bir yaşamın içinde bulunduğunu bu da bağımlılığın olumsuz sonuçlarından biri olarak görülmüştür. Kişi sosyal yaşamın faaliyetlerinden yoksun, bağımlı olduğu maddeye bağlı olarak yaşamını sürdürmektedir ve bu durum ise bireylerin sosyal hayatına yansımaktadır (akt. Derin ve Tapan, 2017, s.96).

Madde kullanıcıları arasındaki dışlanmanın toplumsal boyutu, sosyal ağlara daha zayıf erişim ile karakterizedir. Kullanıcının çevresel faktörlere ile olan ilişkisinde bir sınırlama veya kayıp bulunmaktadır. Sembolik özellikte, kullanıcılar çoğunlukla sosyal kınama, etiketleme ve damgalanma yaşamaktadır. Toplumda görülen genel önyargılara dayanarak ve stereotiplere göre bu kişiler sosyal farklılaşmaya uğramaktadırlar. Çoğunlukla madde bağımlılığı olan bireyler karakter olarak pasif, sosyallikten uzak, soyut bir yaşamın içinde bulunmaktadır. Maddeyi kullandıkça bağımlılık sürecide onunla beraber artmaktadır (Arılık, 2019, s.39). Madde bağımlısı bireyin söz konusu uzaklaşması ve etiketlenmesi toplumun da bireyden uzaklaşmasına neden olur.

Uyuşturucu madde kullanıcıları toplum içinde zayıf ve tehlikeli olarak bilinmektedir. Toplumsal belirleyiciler, madde kullanımının sonuçlarını dolaylı olarak ağırlaştıran hayat Şartları ve kaynaklar oluşturabilmektedir. Uyuşturucu bağımlılığı, sosyal hayatta kişilerin toplumun sınırlarına ve sosyal dışlanmasına yol aĉabilecek farklılıklara sebep olur. Bu farklılıklar, kendini dışlama Şeklinde ortaya ıkılabileceği gibi, madde kullanan bireyin madde kullanımının artması biĉiminde de görülebilir. Bazen uyuşturucu madde bağımlılarına yönelik sosyal dışlanma beraberinde madde kullanımının artışını getirebilmektedir. Brandova ve Kajanova'ya (2015) göre sosyal dışlanma arttığı gibi uyuşturucu bağımlılığı da artmaktadır. Sosyal hayatta madde bağımlılığı olan birey daha ĉok zayıf karaktere sahiptir. Genellikle madde bağımlılığı olan bireyler toplumda dezavantaja sahip olan kişiler olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda bağımlı bireyler sosyal dışlanmaya da maruz kalmaktadırlar (akt. Gusinac, 2020).

Damgalanan, dışlanan, etiketlenen birey, hem benliğinde hem de sosyal yaşantısında bu durumları hissetmektedir. Birey bu durumlarda suĉa daha ĉok itilmektedir. Tamamen toplumdan kendini soyutlayan, yalnızlaşan bağımlı ĉzm kendisi gibi aynı durumu yaşayan madde bağımlılarıyla yakınlaşmakta bulunmaktadır. Zira orada evinde yaşıyor kadar rahattır. Fakat bu durumda damgalanmasına neden olan madde kullanma eyleminin artırmasına dolayısıyla bağımlılığının ve damgasının devam etmesine yol aĉmaktadır. Günümüzde uyuşturucu madde kullanan bireyler toplum tarafından damgalanarak olumsuz anlamda etkilenmektedir. Bu kişi hem sosyal hayatında hem de aile iĉinde damgalanma etkisini yansıtılmaktadır. Kişi sosyal hayatında daha suĉlu boyutlara itilmektedir ve bununla beraber kötü sonuĉlara neden olur.

Damgalama kişi ya da bir olaya karşı aşağılayıcı, gözden düşürücü ve hor görücü bir davranış ya da olumsuz bir tutum sergilenmesidir. Madde bağımlılığında kişiler birĉok sebebe yönelik damgalanabilmektedir. Bu durum ise kişiyi birĉok yönden özellikle olumsuz aĉıdan etkileyebilmektedir. Damgalanan kişiler tedavi imkânlarından daha düşük ihtimallerde yararlanmakta, utanĉ ve suĉluluk duyguları yaşamakta ve yaşadığı bu duygular sonucunda bireyin benlik saygısı zayıflamakta, mesleki başarısı olumsuz yönde etkilenmektedir. Bunun yanı sıra bireyin sosyal kimliği etkilenmekte, yaşam standardı da düşmektedir. Tüm bu sebeplerden dolayı, madde bağımlısı olan kişilerin tecrübe edindikleri damgalama ile mücadele edilmesi önem taşımaktadır. Kişi toplumda ya da sosyal hayatında karşılaştığı olumsuz tepkilere maruz kalmaktadır. Yani bu

bağımlılık toplum içinde ayıp, yanlış ve utanç ya da yüz kızarıcı bir duruma neden olur. Bundan dolayı damgalanan bireyler bu kavrama dâhil edilmektedir. Bunun sebebi ise kişinin içinde bulunduğu durum ya da yaşadıkları duygulardan dolayı kendini toplumdan soyutlayarak bir birey olarak yalnız yaşamayı tercih etmektedir. Birey kendini böyle alıştırdığı için yaşamı daha farklı bir biçimde görmektedir. Genellikle çoğu toplumda bu durumla az da olsa karşılaşılmaktadır. Kendini savunamayan, sosyal yaşamında yetersiz bir durumda olan birey profili sergilenmiştir (Yılmaz ve Cüceler, 2019, s.78).

Madde bağımlısı olan bireyi damgalamak, madde kullanımının etkisiyle farklılaşan davranış ve tutumlar yüzünden oldukça kolaylaşabilir. Bağımlı kişinin etrafındakiler bu değişimlere bir mana vermeye çalıştığında, toplum tarafından genellikle kabul edilmiş, kalıplaşmış yargılardan, medyada tanık olduğu görüntülerden veya mevcut politikaların bağımlılığa yaklaşımından etkilenecek bir çeşit yakıştırmalar yapmakta böylece bağımlı kişi ile empati ve ilişki kurmak giderek güç bir duruma gelmektedir(Tunç, 2019, s.67). Bu durumda kendisini madde bağımlı kimliği ile yalnız bırakılmış duygusunu yaşayan birey, bu yakıştırmaları hak ettiği düşüncesiyle damgasını kendi içinde bunu benimsemiştir. Madde bağımlısı kişilere yönelik tutumlar bazen toplum ve aile içinde onu tetikleyecek durumlarda görülmektedir. Bağımlı kişiler çevresi tarafından farklı bir bakış açısına sahiptir. Böylece bağımlılara yönelik anlayışlar kişi üzerinde damgalanma kavramı oluşmasına neden olur(Tunç, 2019, s.67).

Madde bağımlılığına yönelik damgalamanın ise temel özellikleri şöyle sıralanabilir. (UKDPC, nd) :

Damgalama dayanışma arayışını önler.

- Damgalama toplum içinde yaygın bir duruma gelmektedir.
- Damgalama uzun ve birikimli sürelidir.
- Damgalama bireylerin topluma kazandırılmasını baltalar.
- Damgalama madde kullanan bireylerin ailelerini de etkiler.

Bu özelliklere göre madde bağımlılarının toplum tarafından damgalanması üzerine farklı tanımları bulunmaktadır. Madde bağımlılığı, bireylerin kendilerini etkilediği gibi çevrelerini de etkilemektedir (akt. Potas, 2015). Bireyin damgalanma sürecinde hem iç yaşantısı hem de sosyal yaşantısı hasar görmektedir.

Bağımlı olan bireyler sadece çevresindeki kişilere yönelik olumsuz bir durum sergilememektedir aynı zamanda kendisine de zarar vererek aile içinde, çevresinde kötü bir imaj yaratmaktadır. Böylece çevre bu tür madde bağımlısı kişilerden mustarip oldukları bilinmektedir. Bu noktada damgalanma sürecinde birey kişisel olarak etkilense de toplumsal etkilenme söz konusudur(Duman ve Akosman, 2021, s.23).

Madde bağımlısı kişiler sosyal çevreden dışlanma ve damgalanmayla beraber bir alt kültürün üyesi olma durumundadır. Bu alt kültür içinde kişi madde kullanımını haklı ve meşru görmeye başlamakta, sosyal kabul görmek için grup içi talepleri ve beklentileri karşılamaktadır. Bağımlılık sorunu daha kaotik bir durum almaktadır. Bu açıklamada madde bağımlılarına yönelik "sorunlu", "işsizlik", "hırsız", "yoksul", "yalancı", "saldırgan", "öfkeli" gibi önyargıları ve olumsuz tutumları ifade eden açıklamalar genel olarak kullanılmaktadır. Sevin ve Erbay'a göre (2008) dışlanma ve etiketlenme bazı toplumsal alanda olumsuz örnek olarak ifade edilmektedir. Toplumda birtakım sosyal sınıflar vardır. Bireyler kişisel ve sosyal konumları gereği birtakım sınıflar içerisine dâhildir. Toplum içerisinde kimlik kazanma, değiştirme, sosyal sınıflar içindeki yükseliş ve düşüşün sebepleri içerisinde damgalanmayı gösterebilmekteyiz. Damgalanan, etiketlenen ve sosyal dışlanmaya maruz kalan birey farklı bir kimlik kazanarak sosyal sınıflandırmada düşüş yaşamaktadır.

Sosyal sınıflandırma toplumsal kimlik kuramı içerisinde değerlendirilen bir süreçtir. Bir sosyal sınıflandırma yapılırken kişinin artık kişisel özelliklerini kaybedip bir toplumsal sınıfın üyesi durumuna gelmesi söz konusudur. Kişiler artık bir sınıf etiketiyle anılmaya başlamaktadır. Örneğin insan değil, yaşlı, erkek veya Müslüman olarak ifade edilmektedir. Bu aşamada sosyal sınıflandırma kalıp yargıların ortaya çıkması için uygun alan oluşturmaktadır. Demirtaş Madran (2012) toplum içerisinde sosyal sınıflandırma kavramının bulunduğunu vurgulamaktadır. Kişiler daha çok etiketlemeye maruz kalarak gruplandırma aşamasına geçmektedir (akt. Tunç, 2019). Toplumda bağımlıları ele alırsak, bağımlıların madde bağımlısı kimliğine bürünmesi ve madde bağımlısı sınıfında bulunması kişilerin bağımlılık sürecini etiket olarak benimsemesine sebep olur. Bu etiketi benimseyen bireyler bir süre sonra bahsedildiği gibi etiketine göre davranmaya devam etmektedir. Bu durumda hem etiketlenen hem de damgalanan birey birtakım sosyal dışlanmalara maruz kalmaktadır. Toplumsal dışlanma ve etiketleme

Becker'in de (2017) vurgusuna göre toplumun tepkileri ile ortaya çıkmaktadır. Etiketleme olgusu bireylerin davranışlarına yönelik verilen toplumsal tepkilerdir.

2.1.5. Empati ve Önyargı

Sosyal dışlama ve etiketleme süreçlerinde toplum tarafından etiketlenen madde bağımlısı bireyler ile madde bağımlısı olmayan bireylerin etkileşimleri değerlendirildiğinde empati ve ön yargı kavramları önemli unsurlardır.

Empati başkalarının duygusal durumu ile ortaya çıkan ve ona uygun bir duygusal tepki olarak tanımlanmaktadır. Duyarlı olmak, yardım etme davranışında bulunmak empati temelli davranışlar olarak nitelendirilmektedir (Ancion ve ark. 2015, s.4). Empati kurmak dünyayı gözlemlerken ruhsal bir bakış açısı kazanmaktır (Goode, 1975, s.574). Empati, diğer bireyleri anlama süreci olarak ortaya çıkmaktadır. Bireyler kendi dünyaları üzerinden, diğer bireylerin dünyasını anlamaya çalıştıklarında empati unsuru oluşmaktadır.

Empati konusunda çalışan düşünürler empati kavramını çok farklı yönden tanımlamaktadırlar. Empati kavram olarak bir insanın kendisini başka insanın yerine koyması, onun duygularını ve düşüncelerinin doğru olarak algılamasıdır. Bir insan empati sağlamaya başladığında kendi fikirlerini, bir kenara iterek ilgisini başka insanı anlamaya verir. Empatik anlayış sağlamak bir insanın başka insanı, hem toplumun değer yargılarına göre değerlendirmemesini, hem de kendi değer yargılarına göre değerlendirmemesini gerektirir. Empatik düşüncede karşıdaki kişiyi anlamak için karşıdaki insanın değerleri kullanılır (Özbek, 2005, s.65).

Empati bazı durumlarda bireyleri, diğer bireylere karşı sempati duymaya ve yardımseverliğe götürmektedir. Bunun sonucunda kişi özgeci bir tutum sergileyebilmektedir (Yaman, 2013, s.82). Yapılan çalışmalar göz önüne alındığında, empati kuranlar, empati kurmayanlara oranla daha fazla yardım etme davranışını gerçekleştirmektedir. Yardım etme davranışının gerçekleşmesinde, iki husus etkilidir. Empati yapan bireylerin yardım etme davranışını gerçekleştirerek sıkıntı duyan kişiyi rahatlatmayı istemesi hususu ve duygudaşlık kuran bireyin, diğerinin sıkıntısını hissetmesi sonucu, yardım etme davranışıyla bu sıkıntıyı rahatlatarak içsel bir doyum yakalaması, aslında kendisini rahatlatması hususudur (Özbek, 2004, s.5). Bir kişinin, diğerine yardım etmesindeki faktörlerden birisi, yardım edecek olan kişinin psikolojik

durumunun niteliğidir (Özbek, 2014, s.7). Kişinin ruh hali, içerisinde bulunduğu durum, sahip olduğu maddi veya manevi imkânlar bireylerin yardım etmek davranışına karar vermesinde etkili geçici durumsal faktörlerdir (Durak ve Durak, 2016, s.357).

Empati sapkın davranışın kopyalanması anlamına gelmez. Sapkın kişi dünyaya sunduğu cephelerin farkındadır. Empati bu cephelerin kendi geçerliliğine inanmadıklarını, bu cepheleri kendilerinin nasıl bildiklerini bilmekle meşguldür (Goode, 1975, s.574-575).

İnsan yaşamı, genellikle diğer insanlar ile anlaşılma ve anlama üzerine kurduğu bağlarla var olmakta ve devam etmektedir. Empati kurmak bu anlamda toplum açısından mühim bir olgudur. Empati bireylerin sosyal ilişkilerinde birbirlerini, düşüncelerini ve davranış nedenlerini daha iyi kavranmasına olanak sağlamaktadır. Sosyal yaşam, siyaset, ekonomi, aile, eğitim gibi temel kurumlar içerisinde empati önemli bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Empati kurabilme yeteneği, problem çözme ve çatışma gibi etkili sosyal hassasiyet ve sosyal uzlaşma araçlarından biridir (Arslan, 2016, s.18).

Empati ile çatışan bir kavram olarak ön yargı kavramı literatürde karşımıza çıkmaktadır. Madde bağımlılarına yönelik etiketleme algısı değerlendirilirken empatinin yanı sıra ön yargı kavramı da önemli bir unsurdur. Empati olgusunun, bireyi ve bireyin içsel dünyasını anlamasının yanı sıra ön yargı olgusunda kalıp formlar mevcuttur.

Önyargı ise bir kişiye veya nesneye karşı olumlu veya olumsuz, temelli veya temelsiz, fiili deneyime dayalı duygu bütünüdür. Duygudur ifadesiyle düşünülse de zira zayıf temellere dayanır ve genellikle akıl dışı davranışlar ihtiva eder. Önyargılar değişmez, sabit, kalıplaşmış genelleştirmelerden oluşur. Bunun için önce insanın düşünme algısını ele almak gerekir. İnsan sınıflandırmalar sayesinde zihninde oluşturduğu kalıplar ile düşünür. Bu tip düşünme şekli düşünceyi ekonomik kullanmanın anahtarıdır. İnsan zihni kategorize ettikçe daha fazla data alabilir. Beyindeki bellek kısmı bireyin düşünceleri arşivlemesi ile birtakım kalıplara sahip olmasına sebebiyet verir. Zihinde oluşturulan kategoriler peşin hükümlerin temelidir. Önyargı üzerine yapılan birçok tanım mevcuttur. Genellikle ön yargı bireylerin diğer bireylere yönelik oluşan olumlu ve olumsuz tutumlarıdır. Bireye yönelik düşüncede ya da duygu durumu yaşayan kişilerde önyargı denilen kavram görülmektedir. Hemen hemen herkesin de başından geçen ya da edindiği tecrübelerden dolayı önyargı ifadesini başka şekillerde kullanılmaktadır. Bu açıdan madde bağımlılığı olan bireylere yönelik bir önyargı

tutumu görülmektedir. Toplumda madde bağımlılığı olan bireylerin çevresi tarafından, ailesi ya da arkadaşları içinde bazı ön fikirlerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Yani kişi bağımlı olduğundan dolayı farklı bir düşünceye neden olur. Kişinin bağımlılık durumu kendisi üzerine fikir üretilmesinde etkili bir faktördür(Burhanoğlu, 2020, s.79).

Önyargı ve kalıp yargı tanımları genellikle birbirleri yerine kullanılan kavramlardır. Kalıp yargı ve önyargı için düşünüldüğünde her iki olgunun zihinsel temsilleri yansıttığı görülmektedir. Kalıp yargılar ilişki kurduğumuz grup veya nesne hakkında karar vermemizi kolaylaştıracak, gerekli olan bilgi boşluklarını doldurmaya yarayan düşüncelerden oluşmaktadır. Bu düşünceler zamanla gerçek dünyadaki gibi rol oynar. Zamanla gerçek özelliklerin yerini alarak artık bu kalıp yargılar etrafında düşünce, tutum ve değerlendirmeler oluşur.

Madde bağımlıları çoğunlukla toplumda kabul edilmeyen, iletişime girmekten kaçınılan kişilerdir. Kendi akrabaları, aileleri, yakın çevreleri, arkadaşları tarafından sosyal dışlanmaya maruz kalabilmektedirler. Bunun sonucunda, kişi sosyal alandan uzak kalması ve yalnızlığa maruz kalması, kendilik ve özsaygısının algısının azalmasına neden olur. Bir yönden toplumun tecrit etmesi, öte yandan yalnızlığın kabul edilmesi kişiyi daha çabuk maddeye yönlendirmektedir. Bu noktada bireyin damgalanması ve etiketlenmesi sonucu, bağımlılığı sebebi ile yaşadığı yalnızlık kendisini daha çok madde kullanımına itebilmektedir. Bazen toplum içerisinde iletişim sorunu yaşayan madde bağımlıların sosyal ilişkileri daha fazla zarar görmektedir.

Madde bağımlısı bireylerin toplumsal ilişkilerinin çözülmüş olması, bağımlılığın artması konusunda etkilidir. Toplumdan kopan birey yalnızlığa ve dolayısı ile maddeye daha fazla yönelmektedir(Yurtseven, 2018, s.789). Bu noktada toplumun bağımlılara yönelik tutumları, bağımlıların davranışları üzerinde etkilidir. Araştırmalar dâhilinde toplumun bazı davranışları olumsuz olabilmektedir; bağımlı olan bireye karşı olumsuz düşünceler ya da onu istememek karşılaşılan durumlar olarak görülmektedir (Yurtseven, 2018, s.789).

Madde bağımlılarına yönelik olumsuz tutumlar toplumdan dışlama, kınama, damgalama ve etiketleme gibidir. Bir taraftan da toplumun kurumsal olarak bağımlılık ile mücadele yöntemleri mevcuttur. Rehabilitasyon merkezlerinin, sosyal hizmet

kurumlarının faaliyetleri olumlu tutumlar arasında görülmektedir. Bu kurumlarda bireylerin sosyal ilişkilerini onarmak, topluma uygun hale getirmek hedeflenmektedir.

H. Tunç (2019), yapmış olduğu tez çalışması bulgularına göre; bağımlılık, önce bağımlı bireyde görülen, sonra ailesi ve yakın çevresine yayılan, ardından bütün toplumu etkileyen bir salgın hastalık gibi yayılma gücüne sahiptir. Bireyin maddeye olan bağımlılığı onun maddenin arzuları ve etkileri sonucu davranış sergilemesine sebep olur. Bu durum bireyin ve toplumun hayatını doğrudan etkilemektedir. Bundan dolayı bağımlılığın sebepleri, bağımlılığın azaltılması gibi kavramlar mühim noktaldır. Bağımlılıkla ilgili faaliyetlerde problemin çözümü aranırken bütüncül bir özelliğiyle problemin psikolojik, fizyolojik, sosyolojik ve adli süreçleri ile beraber iletişimsel dönemlerin de araştırılması gerektiği düşünülmektedir. Bağımlılık yalnızca kişinin kendisi üzerinde değil genel olarak toplumsal kurumlar ve sistem üzerinde de etkilidir. Genellikle bağımlılık çok hızla yayılan bir olgu olarak ifade edilmektedir.

Aynı çalışmada dikkat çeken farklı bir husus, bağımlıların toplumsal yaşama karışma, iş arayışında olmak ve iş bulma, akrabalık bağları gibi birçok toplumsal alanda yaşanan veya yaşanacağı düşünülen hor görülme dışlanma ve damgalanma kaygısı, madde bağımlısı kişilerin iletişimsel harekete geçme konusunda utangaç davranmalarına neden olur. Kişiler bu iletişimsel eylemlerden uzaklaştıkça bağımlılık döngüsünden çıkamadıklarını, bir daha “normal” bir birey olarak değerlendirilmeyeceklerini düşünmektedir. Araştırmada bunun önüne geçmek için özellikle aileden, yakın çevre ve akrabalarından başlayarak tüm iletişimde oldukları bireylerden bağımlı olduklarını saklama eğiliminde oldukları açıklanmıştır. Madde bağımlısı kişiler toplumda belli bir vasfının olmadığını düşündüklerinden dolayı sosyal yaşama uyum sağlamada sorun yaşamaktadır. Kişinin kendini sosyal dışlanmış olarak hissetmesi onun daha zayıf bir karaktere dönüşmesine neden olur. Destekleyici tutum ile karşılaşan bağımlılar, dışlanan bağımlılara göre daha çabuk sosyal ilişkilerini onarmaktadır. Genelde toplum ya da aile bu bağımlı olan bireylere saklayarak utanç duygusunu yaşamaktadır. Aynı şekilde birey bu durumu yaşayarak kendisini gizlemektedir fakat destekleyici tutum ile karşılaşan bağımlıların karakterleri ve davranışları topluma ve normallığe daha yakındır (Tunç, 2019, s.155).

Birey ve ailenin kendi yapısıyla birlikte kişinin yaşadığı toplum ve çevrenin de madde bağımlılığındaki etkili etkenlerden biri olduğu görülmektedir. Kişinin arkadaş çevresi,

yaşadığı çevrede başka bağımlıların olmasından kaynaklı olarak gelişen kolay ulaşabilmek ve merak duygusu ile yakın çevresinin bağımlılara karşı tutumlarının bağımlılığın ilk zamanlarında ve devam etmesinde temel faktörlerden oldukları söylenebilir. Bireyin madde ile tanıştığı ilk dönemlerde olumlu veya olumsuz bakış açıları bağımlılık açısından doğrudan etkili bir rol oynamaktadır. Örneğin bağımlılığın azaltılması için bağımlı olan kişiyi terapi, psikolojik destek ve sağlık hizmetlerinden faydalanmasını sağlamak bireyin madde kullanımını azaltmasını sağlayacak faktörlerden birisi olurken, dışlamak, damgalamak ve etiketlemek bağımlılığı artırıcı unsurlar olarak karşımıza çıkabilmektedir (Polat ve Kök, 2019, s.85).

2.1.6. Yardım Etme

Madde bağımlısı bireyler toplum içerisinde etiketlenmektedir. Etiketlenen bireylere yönelik yardım etme istenci çalışma açısından değerlendirilmiştir. Bireylerin birbiriyle olan etkileşimlerinde yardım etme davranışı gibi prososyal davranışlar ortaya çıkmaktadır.

Sosyolojinin kurucusu olarak bilinen A. Comte özgecilik kavramını ortaya atmıştır. Comte Özgeciliği bireylerin başkalarının çıkarlarını gözetme yönündeki istekleri olarak tanımlamıştır. Durkheim ise kişisel çıkarların bir tarafa bırakılarak diğer bireylerin çıkarlarını gönüllü göz etmek olarak özgeciliği tanımlamıştır. Özgecilik toplumdaki diğer bireylere karşılık beklemeden yardım etme eğilimidir (Yaman, 2013, s.81). Yardım etme davranışı bireyler tarafından icra edilen toplum içerisinde sık rastlanan özgecil davranıştır (Sunar ve Fidancı, 2016, s.29). Yardım etme davranışı özgecil olmasının yanı sıra ekstra rol kapsamında değerlendirilmektedir (Alparlan ve ark. 2014, s.118). Ekstra rol davranışları genellikle diğer insanlara fayda sağlamak için yapılmaktadır (Ancion ve ark. 2015, s.5).

Yardım etme, fiilen gerçekleştirilen olumlu bir sosyal davranış türüdür. Yardım etme davranışı toplum içerisindeki bireylerin, iyi durumda olmalarını gözeterek, onlara fayda sağlamak adına planlanan veya kasten yapılan eylemler bütünüdür (Hewstone ve ark. 2008, s.316). Yardım etmenin davranışa dönüşmesi için belirli bilişsel süreçleri vardır. Birey öncelikle yardım davranışını gerektiren, kişi, vaka veyahut durumu fark etmelidir. Gözlemleri sonucu yardımın gerekliliğini tartışmalıdır. Birey kendine özgü iradesi içerisinde yardım etme sorumluluğunu hissetmelidir. Tüm bu süreçlerin sonunda ise yardım davranışını gerçekleştirip gerçekleştirmeyeceğini düşünmeli, eğer

gerçekleştirecekse nasıl yardım edebileceğinin kararını vermelidir (Durak ve ark. 2016, s.353). Yardım etme davranışı gerçekleştirilirken, bazen olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Bir birey yardıma ihtiyacı olan kişiye yardım ederken, uygun yöntemi seçmezse, yardım etme iyi niyetine sahipken, kişiye zarar verme ihtimali de doğmaktadır. Bundan dolayı yardım etme davranışının nasıl yapılacağı çok önemlidir (Serpen ve Haşgöl, 2015, s.39).

Uyuşturucu bağımlısı bireylere yönelik toplum genel olarak olumsuz tutumlar sergilemiştir. Kaylı (2018)'nin Manisa örneği üzerinden yaptıkları bir çalışmaya göre toplumun eğitim düzeyi yüksek olduğu kesimlerin bağımlı bireylere yardım etme davranışlarının daha fazla olduğu görülmüştür. Bir diğer dikkat çeken bulgu ise aylık gelir arttıkça katılımcıların yardım etme davranışlarındaki tutumun azalmasıdır. Genel olarak toplum madde bağımlılarına ilişkin olumsuz tutum beslerken tedavi sürecinde yardım edeceklerini belirtmişlerdir (Yılmaz,2018) eroin bağımlısı olan bireylerde umutsuzluk düzeyleri ve sosyal destek arasındaki ilişkinin ne düzeyde olduğunu incelemek için yaptıkları araştırmada; hastaların umutsuz duyguları beslemesi ve motivasyon kaynaklarının eksik olması tedaviye uyumu olumsuz etkilemektedir. Toplumun baskısı, aile içerisindeki sorunlar ve ekonomik bunalımlar da aynı şekilde tedaviyi olumsuz etkilemekte ve iyileşme oranını düşürmektedir. Yine aynı çalışmada toplumun diğer üyelerinden çok aile desteğine olan ihtiyacın öneminin daha fazla olduğu araştırmanın bulgularında saptanmıştır. Ailenin yardım etme davranışı azaldıkça bağımlı bireyde umutsuzluk artmaktadır. Bu nedenle ailenin yardım etmesi sağaltım için önemli bir boyuttur. Bu araştırmada dikkat çekici bir diğer bulgu da bağımlı olup aynı zamanda çalışan bireylerin çalışmayanlara göre toplumdan daha fazla yardım ihtiyacı duymasıdır çünkü çalışma hayatına giren insanda depresyon oranı daha az görülmüştür ve bu insanlar özel durumlarını, sıkıntılarını, kişiliklerini ve sosyal kimliklerini diğer insanlarla paylaşma durumunda kalmıştır. Bu yüzden bağımlısı oldukları maddeye karşı mücadele etmek için dış çevrelerinin yardımına daha fazla ihtiyaç duymuşlardır. Genel olarak yapılan incelemelere ve literatüre bakıldığında madde bağımlısı olan bireyi damgalamak ve ayırtırmak iyileşme sürecini olumsuz etkilemektedir. Bazı insanlar ise madde bağımlılığı olan insanı duyunca bile önyargısının oluştuğunu belirtmişlerdir(Yılmaz ve Kaylı, 2018, s.149-153).

Madde bağımlılığı toplumda marjinalleştirilen bir durum olduğundan sapkınlık olarak değerlendirilmektedir. Toplum içerisinde sapkın olarak bağımlılara yönelik yardım etme istenci düşüktür.

3.BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Etiketleme teorisinin, normdan sapan bireylerin toplumda etiketlenmesi ile ilgili açıklamalarından hareketle, söz konusu etiketlemelerin yardım etme davranışına etkilerini ele alan bu çalışmada madde bağımlılığına yönelik fikirleri olan Ankara'nın ulus ve etlik semtin de tekel bayi, terzi, telefoncu, eczacı gibi meslekler üzerine esnafılık yapan bireyleri örneklem olarak birtakım bulgulara erişilmiştir. Bulgular ele alınırken Becker'in (2017) etiketleme teorisinden ve Gofman'ın damgalama teorisinden yararlanılmıştır. Etiketleme teorisinin, normdan sapan bireylerin toplumda etiketlenmesi ile ilgili açıklamalarından hareketle, söz konusu etiketlemelerin yardım etme davranışına etkilerini ele alan bu çalışmada, Ankara'nın Ulus ve Etlik semtlerinde esnafılık yapan toplam 24 katılımcı ile derinlemesine yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. 14'ü Ulus'ta, 10'u Elik'te esnaf olarak çalışan bu katılımcıların madde bağımlılarına yönelik bakış açıları, bağımlılarını tanımlama biçimleri ve bu tanımlamaların bir etiketlemeye dönüşüp dönüşmediği ele alınmıştır. Yine elde edilen veriler, söz konusu tanımlama ve varsa etiketleme süreçlerinin katılımcıların madde bağımlılarına yardım etme davranışları üzerinde etkin bir rol oynayıp oynamadığı anlaşılmaya çalışılmıştır.

Katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen veriler nitel araştırma yöntemi gereğince analiz edilmiş ve bağımlılarla temas, bağımlılığı fark etme, bağımlıları yargılama, yardım etme, empati kurma ve sosyal kontrol temalarına ulaşılmıştır. Öncelikle örnekleme teşkil eden katılımcılar, madde bağımlılarıyla kamusal veya özel alanlarda sosyal temas kurmaktadır. Örneğin yeraltı treni, otobüs, market, park, alışveriş merkezleri, okul, kurs gibi toplumsal alanlarda birbirleri ile karşılaşmakta yakın veya uzak temaslar halinde bulunmaktadır. Sonrasında ise katılımcı temas ettiği madde bağımlılarını diğer bireylerden ayırt edebilmektedir. Katılımcılar fark etme sürecinden sonra bağımlı bireyler hakkında birtakım fikirler ortaya koymaktadır. Bu noktada bağımlılığı ve bağımlıları zihinlerinde birtakım kodlar ile anlamlandırmakta ve

tanımlamaktadır. Tanımlama sürecinde bağımlı bireylerin farklılıklar ortaya koyarak ötekileştirme, etiketleme sürecini başlatmaktadırlar. Bu sürecin sonrasında madde bağımlısı olarak tanımladıkları bağımlılar hakkında birtakım görüşler, davranışlar ve tutumlar sergilemektedirler. Bu süreçte madde bağımlılarına yönelik yargılarını ortaya koymaktadırlar. Bireyler yardım etme sürecine karar verirken, yargılar, etiketlemeler belirleyicidir. Bu yargılardan hareketle de bağımlı bireylere yardım etme veya etmeme kararına ulaşmaktadırlar.

Katılımcılarla gerçekleştirilen derinlemesine yüzyüze görüşmelerden elde edilen veriler, araştırma problem cümlelerine göre sınıflandırılarak aşağıdaki temalara ulaşılmıştır.

Tablo 3.1.

TEMALAR
Bağımlılarla temas halinde olmak: Bu temada madde bağımlıları ile bireylerin temasları değerlendirilmiştir. Bireylerin madde bağımlılarına yönelik fikir ortaya koymaları için onlar ile teması söz konusudur.
Zorunlu temas/İletişim: Katılımcılar bu temada bağımlılarla bazen zorunlu temas kurduklarını belirtmektedirler. Örneğin esnaf olan katılımcıların dükkânlarına madde bağımlıları geldiğinde zorunlu temaslarda bulunmaktadır.
Temasa olan tepki: Bu temada zorunlu olan veya tesadüfi olan temaslarda katılımcıların tepkileri ele alınmıştır. Bu tepkilerden yola çıkarak etiketleme olgusu ile ilgili yorumlara ulaşılmıştır.
Bağımlılığı fark etme/ farkındalık: Katılımcılar temas ettikleri bireyleri fark etme süreci yaşamaktadır. Bağımlı olduklarını fark etme sürecinde katılımcıların belirli noktalarda tanımlamaları mevcuttur. Normal ve bağımlı ayrımının yapıldığı bu temada, katılımcıların bağımlıları hangi özellikleri ile ayırt ettikleri ortaya konulmuştur.

Bağımlılığı ve bağımlıları tanımlama: Bu kategoride katılımcılar, temasları sonucu fark ettikleri bağımlılara yönelik birtakım tanımlamalar yapmaktadır. Bu kategori iki sınıfa ayrılır. Öncelikle bağımlılığın ne olduğunu tanımlayan katılımcılar sonrasında bağımlıların özelliklerini tanımlamaktadır. Burada dış görünüş, davranış, bilişsel açıdan bağımlıların özelliklerini ve normal bireylerden ayrılan yönlerini anlatırken, etiketleme sürecini başlatmaktadırlar.

Bağımlılığın sonuçlarını tanımlama: Katılımcılar madde kullanımı sonucu bireylerin toplumsal hayattan uzaklaştığını savunmaktadır. Bağımlıların madde kullanımı sebebiyle sosyal ilişkilerine zarar geldiğini, arkadaş, aile, okul veya çalışma hayatlarında problem yaşadıklarını vurgulamaktadırlar. Bunun sonucunda bağımlı bireyin hayatına yönelik olumsuz etkiler gerçekleştiğini belirtmektedirler. Örneğin hayatları bitiyor, yaşam ve ölüm arasındalar gibi tabirler ile bağımlılığın sosyal ağları çözdüğünü düşünmektedirler. Bağımlılığın bireysel ve toplumsal olarak zarar teşkil ettiğini belirttikleri fikirler ile ortaya koymaktadırlar.

Bireysel zarar: Katılımcılar bu temada bağımlıların kullandıkları madde sonucu kendilerine zarar verdiklerini düşünmektedir. Bağımlıların biyolojik olarak sağlıklarına zarar verdiklerini ve yaşamlarının sonlanmasına dahi sebep olacak kadar olumsuz bir durum olduğunu anlatmaktadırlar. Kişinin hem psikolojisine hem de vücut sağlığına zarar verdiğini düşünen katılımcılar bağımlılığı biyolojik ve bilişsel olarak olumsuz bir durum olarak nitelendirmektedirler.

Toplumsal zarar: Bu kategoride esnaflar bağımlıların toplum sağlığına zarar verdiğini vurgulamaktadır. Öncelikle bağımlıların aile, arkadaş, okul, iş gibi sosyal çevresinde maddenin etkisi veya yoksunluk hissi ile maddi manevi zarar verebileceğini vurgulamaktadırlar. Haricinde bağımlıların madde bulamadıkları zaman, topluma daha büyük zararlar verebileceğini belirtmektedirler.

Bağımlılığı hastalık olarak tanımlama: 24 katılımcının tamamı bağımlılığın olumsuz bir durum olduğunu belirtmişti. Çalışmaya katılan esnaflar bağımlılığı düşkünlük, rahatsızlık, hastalık olarak tanımlamaktadır.

Bağımlılığı bataklık olarak tanımlama: Katılımcılar madde bağımlılığını bataklık olarak tanımlamaktadır. Olumsuz ve kötü bir durumun içine düşülmesi ve bu durumun içine her adımda daha fazla yaklaşılması olarak nitelendirmektedirler.

Bağımlılara yönelik bakış açıları: Katılımcılar madde bağımlılarını tanımlarken, onlara yönelik bakış açılarını da ortaya koymaktadır. Bakış açıları olumsuz olarak değerlendirilirken bu kısımda bağımlılar hakkında yapılan yorumlar etiketlemeyi de beraberinde getirmektedir.

Hal ve tavır farklılıkları: Bu temada katılımcılar bağımlıların tavırlarını değerlendirmektedirler. Normal bireylerden daha farklı tavırlar sergilediklerini anlatırken, bağımlılar ile normal bireyler arasındaki farklılıkları ortaya koymaktadırlar. Burada sapkın ve normal ayırımına gidilmektedir. Tavırlarının, hallerinin ve tepkilerinin normal bireylerden daha farklı olduğunu belirtmektedirler. Örneğin karın üzerinde dahi uyusa bunu fark etmeyecek kadar bilinçsiz olduklarını belirtmektedirler.

Davranışsal özellikler dikkate alınarak farklılaştırma: Katılımcılar bağımlıların davranışlarını değerlendirirken normalden farklı olduğunu ortaya koymaktadırlar. Örneğin bağımlıların anormal, saldırgan, tehlikeli, bilinçsiz davranışlar sergilediklerini belirtmektedirler.

Zihinsel Kapasite olarak farklılaştırma: Katılımcılar bağımlıları zihinsel olarak değerlendirirken, normal insanlar gibi düşünmediklerini vurgulamaktadırlar. Bağımlıların kullandıkları maddelerin zihinlerini ele geçirdiğini ve bundan dolayı normalin dışında düşünceler gerçekleştirdiğini bazen maddenin etkisi altında yönlendirildiğini bazen ise maddenin yoksunluğunda zihinsel kabiliyetlerini kayb ettiklerini belirtmektedirler.

Dış görünüş dikkate alınarak farklılaştırma: Katılımcılar madde bağımlıları üzerine tanımlamalar yaparken, dış görünüş hakkında düşüncelerini ortaya

koymuşlardır. Burada bağımlıların bakımsız, saçı sakalı dağınık, kıyafetlerinin eski püskü olduğunu ve diğer insanlardan dış görünüş olarak daha farklı olduklarını anlatmaktadırlar. Lakin üç katılımcı normal giyinen ve bakımlı görünen bireylerinde bağımlı olabileceklerini vurgulamaktadırlar. Burada normal giyinen olarak belirtirken dahi normal ve sapkın ayrımı karşımıza çıkmaktadır.

Biyolojik açıdan farklılaştırma: Katılımcılar bağımlıların dış görünüşünü tanımlarken, biyolojik açıdan da değerlendirmeler yapmışlardır. Madde kullanımının bireylerin vücuduna etki ettiğini bundan dolayı gözaltılarının mor, gözlerinin baygın baktığını, göz bebeklerinin daha büyük olduğunu anlatmaktadırlar. Haricinde bağımlıların konuşma bozukluğu, el titremesi gibi problemler yaşadığını, yürümelerinde ve ayakta durmalarında güçlük çektiklerini belirtmektedirler.

Etiketleme: Toplumsal normların dışında kalan bireyler toplum içerisinde etiketlenmekte ve normlara uygun hareket eden bireyler tarafından farklı değerlendirilmektedir. Bu kategoride katılımcıların madde bağımlılarına yönelik etiketleme algısı ele alınmıştır. Katılımcılara yöneltilen sorulara verilen cevaplara yönelik birtakım etiketler ortaya çıkmaktadır. Öncelikle katılımcılar anlatımlarında, normal değillerdir, normalin dışında davranır gibi tabirlerle bağımlıların anormal olarak etiketlenmektedir. Bilinçsiz, dengesiz, tehlikeli, saldırgan, uzak durulması gereken, söz dinlemeyen, düşkün, acınası gibi tabirlerle bağımlıların etiketlenmektedirler. Bağımlılığı uzak durulması gereken bir durum olarak nitelendiren katılımcılar, Allah korusun, Allah kimsenin başına vermesin gibi ifadelerle kötü ve olumsuz bir durum olarak nitelendirmekte ve bağımlıların kötü duruma düşmüş olarak etiketlenmektedir. Katılımcılar bağımlılarına yönelik yazık, üzölüyorum gibi ifadeler kullanarak acıdıklarını ve üzölüklerini bildirirken onları acınılası olarak etiketlenmektedir.

Bağımlılığın yeni suçlar üretmesi: Esnafılar ile yapılan görüşmelerde, bağımlılığın yeni suçlar üreteceğine yönelik fikirler ortaya konulmuştur. Örneğin, bağımlıların madde bulamadıkları zamanlarda gasp, adam yaralama, hırsızlık gibi suçlara karışacaklarını belirtmektedirler. Bazı katılımcılar madde kullanan bireylerin aynı

zamanda madde satışı gerçekleştireceğini düşünmektedir. Katılımcılar bağımlı bireylerin madde temin edebilmek için devlete ve topluma yönelik suçlara karışabileceğini vurgulamışlardır. Burada bağımlıları suçlu, hırsız, saldırgan gibi kavramlarla etiketleme söz konusudur.

Bağımlılara yönelik güvensizlik: Katılımcılar bağımlıları güvenilir olmamaları ile etiketlemektedirler. Örneğin sosyal ilişkilerinde bağımlılar ile ortak işler yapmayacaklarını, onlara yardımcı olurlarsa temkinli olacaklarını, yalnız kalacakları ortamlarda uzaklaşacaklarını belirtmektedirler. Katılımcılar genel olarak madde bağımlılarının ne yapacaklarının belli olmadığını, her an her şeyi yapabilecek potansiyelde olduklarını düşünmektedirler. Özellikle madde bağımlı suçlardan yasal ceza almış bireyler ile iletişimlerinin daha kısık olacağını belirtmektedirler. Burada katılımcıların bağımlılara yönelik güvensizlik duygusu söz konusudur.

Bağımlılara yönelik tedirginlik ve korku hissi: Bu temada katılımcıların bağımlılara yönelik tedirginlik ve korku hissi ele alınmaktadır. Katılımcılar bağımlıların ne yapacağını belli olmadığını, anlık tepkilerle bilinçsiz hareket edebileceklerini vurgulamaktadırlar. Bundan dolayı bağımlılarla olan temaslarında tedirgin olacaklarını ve korku hissi duyacaklarını belirtmektedirler. Tedirginlik ve korku hissi yardım etme sürecine karar verirken de katılımcıları etkilemektedir. Örneğin bazı katılımcılar kriz esnasında bağımlıların ne yapacaklarını bilemedikleri için uzaktan yardım etmeyi veya yardım etmemeyi tercih etmektedirler.

Bağımlılara yönelik önlem alınması: Bu temada katılımcılar tehlikeli, saldırgan ve bilinçsiz olarak değerlendirdikleri bağımlılara yönelik önlemler alacağını belirtmektedirler. Örneğin esnaf dükkanlarına bağımlıların alışveriş yapmak için gelmeleri halinde temkinli olacaklarını, bağımlı dükkanından çıkana kadar gözünü üzerinden ayırmayacağını belirtmektedir. Haricinde yolda bağımlılarla karşılaştıklarında eğer saat geç ve karanlıksa yollarını değiştireceklerini belirtmektedirler.

Sosyal kaçış ve iletişimsizlik: Katılımcılar etiketledikleri bağımlılar ile sosyal

hayatlarında iletişim kurmaktan kaçınacaklarını belirtmektedirler. Örneğin bağımlılar ile arkadaşlık etmeyeceklerini, komşuluk yapmayacaklarını, yolda gördüklerinde tepki vereceklerini, iş yerlerinde çalıştırmayacaklarını ifade etmektedirler. İletişim kurabileceğini ifade eden katılımcılar ise bu iletişimin belirli sınırlar dâhilinde olacağını düşünmektedir. Haricinde çalışmaya katılan esnaflardan bazıları bağımlılar ile iletişimlerinde mesleklerinden dolayı sınırlı davranacaklarını belirtmişlerdir. Bu katılımcılardan birisi tekel bayi, diğeri nargilecidir. Tekel bayi olan esnaf bağımlılarla iletişim kurarsa çevresi tarafından yanlış anlaşılacağı korkusunu yaşamaktadır. Nargileci olan esnaf ise dükkânındaki malzemeleri madde içerken kullanabileceğini ve bunun çevresi tarafından yanlış anlaşılacağı bildirmiştir. Burada hem mesleki sınır söz konusudur hem de etiketlenen bireylerle iletişimlerde toplumun tepkilerine verilen önem ön plandadır. Katılımcıların bağımlılarla olan iletişimlerinde bağımlıların etiketlenmesi ve toplumun tepkisi önemlidir.

Empati: Bu temada katılımcıların bağımlılar ile olan empati duygusu ele alınmıştır. Katılımcıların bazıları kendilerini bağımlıların yerine koyarak onların durumlarını değerlendirmiştir. Bazıları ise kendilerini bağımlıların yerine koymayacaklarını, bağımlı olmanın bir tercih olacağını ve bunu tercih etmeyeceklerini vurgulamıştır. Katılımcıların bazıları bağımlılar üzerine fikirler üretirken onların dünyalarını anlamaya çalışırken, bazıları bu duruma tepkili yaklaşmıştır.

Bağımlılığın nedenlerini ortaya koyma: Katılımcıların empati sürecinin değerlendirilmesinde ortaya çıkan bir başka tema bağımlılığın nedenlerinin ortaya konulmasıdır. Burada esnaflar bağımlıların bu duruma gelmelerinde birtakım faktörlerin söz konusu olduğunu düşünmektedir. Bağımlılığın gelişigüzel gerçekleşmediğini, ailesel problemler, arkadaş grubu özendirme, sosyal çevrenin bağımlılık üzerinde etkili olduğunu belirtmektedirler.

Yardım etme davranışı: Katılımcıların temasları sonrasında fark ettikleri ve bağımlı olarak tanımlayabilecekleri bireylere yönelik yardım etme davranışı değerlendirilmiştir. Burada bağımlıların etiketlenmesinin yardım etme davranışı üzerinde belirleyiciliği yorumlanmıştır. Yardım etme davranışı fazladan rol davranışı

olarak nitelendirilmektedir. Yardım etme davranışı gönüllülük esasına dayanmaktadır. Çalışmada yardım etme davranışı katılımcıların yorumlarından faydalanılarak kategorilere ayrılarak değerlendirilmiştir. Maddi yardım, manevi yardım, yiyecek yardımı, kriz esnasında yardım olarak yardım etme istenci kategorize edilmiştir.

Maddi açıdan yardım etme davranışı: Bu temada katılımcıların bağımlılarına yönelik maddi yardım konusunda yorumları ele alınmıştır. 24 katılımcının tamamı bağımlılara maddi yardım yapmayacaklarını belirtmiştir. Burada esnaflar, maddi yardımın bağımlıları daha fazla madde kullanmaya iteceğini düşünmektedir. Katılımcılar maddi yardımlar sonucu katılımcıların buradaki parayı uyuşturucu madde almak için kullanabileceğini düşünmektedir. Bundan dolayı maddi yardım yaptıklarında suç işlemiş olacaklarını vurgulamışlardır. Burada bağımlılığa ve madde kullanımına yönelik olumsuz bir tutum söz konusudur. Katılımcılar bağımlılığı kötü bir durum ve suç olarak tanımlamaktadır.

Manevi açıdan yardım etme davranışı: Maddi yardım konusunda tepkili olan esnaflar manevi açıdan bağımlılara yardım edebileceklerini belirtmiştir. Bu durum telkin, öneri, bağımlılığın zararlarını anlatma, kötü yönlerini göstererek bağımlıları yönlendirmedir. Bazı katılımcılar manevi açıdan da olsa yardım etmeyeceklerini, ilgilenmeyeceklerini ve görmezden geleceklerini belirtmektedirler. Bu noktada katılımcıların bağımlıları etiketlemesi önemli bir faktördür. Bağımlı olarak etiketledikleri bireylerin bu durumdan kurtulamayacağını, madde kullanımını bırakmayacağını düşünen katılımcılar telkin ve önerinin başarılı bir yönlendirme olmayacağını bundan dolayı hiç ilgilenmeyeceklerini belirtmişlerdir.

Yiyecek yardımı: Çalışmanın örneklemini oluşturan esnaflara madde bağımlılarına yönelik yiyecek yardımı konusunda fikirleri sorulduğunda bazı katılımcılar insan oldukları için yardımcı olurum şeklinde ifadelerini belirtmiştir. Bazı katılımcılar ise yiyecek yardımı yapılırsa kendi parasını madde almak için kullanır bundan dolayı yiyecek yardımı da yapmam şeklinde düşüncelerini belirtmiştir. Bazı katılımcılar ise dükkânlarının buna müsait olmadığını bundan dolayı yardım etmeyeceklerini

belirtmiştir.

Kriz esnasında yardım: Bu temada madde bağımlılığı krizi esnasında esnafların buna yönelik yardım etme tutumları değerlendirilmiştir. Bu temada çok yönlü fikirler ortaya konulmuştur. Öncelikle katılımcıların bazıları esnaflık kültürünü yaşattıklarını ve herhangi bir olay esnasında bunun sebebini sorgulamadan beraber olarak yardım edeceklerini vurgulamışlardır. Bu yardımlar içerisinde su vermek, kişiyi iyi duruma getirmeye çalışmak, sağlık ekibini aramak gibi unsurlar barınmaktadır. Bazı katılımcılar ise yardım etmeyeceklerini çünkü bağımlıların yanına yaklaşıldığında zararlı olabileceklerini düşünmektedirler. Bir diğer taraftan bazı katılımcılar nasıl müdahale edileceğini bilmediğinden, bağımlı bireye zarar vermemek adına uzak duracağını belirtmektedir. Bazı katılımcılar ise bu durumu tamamen görmezden geleceğini zaten ambulansın, polisin bağımlıyı alıp götüreceğini düşünmektedir.

Sosyal Kontrol ve Toplumsal Baskı: Katılımcıların yardım etme istençleri konusunda sosyal kontrol unsurunun belirleyiciliği değerlendirilmiştir. Esnafların bazıları bağımlılara yardım etme sürecinde karar verirken etrafında olan diğer bireylerin düşüncelerini önemsemeyeceklerini, yardım etseler de veya yardım etmeseler de diğer bireylerin düşüncelerinin etkili olmayacağını belirtmektedir. Bazı bireyler ise bağımlılara yardım ettiklerinde diğer esnafların onların hakkında olumsuz bir düşünceye sahip olabileceklerinden tedirgin olduklarını belirtmektedirler.

Bu temalardan ilki bağımlılarla temasıdır. Bağımlılarla temas etmek aynı zamanda etiketleme sürecinin ilk aşamasıdır. Katılımcıların madde bağımlılarını nasıl anlamlandırdıkları, onlar hakkındaki yargıları ve bunlara dayalı ortaya çıkan etiketleme davranışlarını incelerken temas konusu önemli bir faktördür.

3.1. Bağımlılarla Sosyal Temas

Goffman (2014) kuramında karma temaslardan bahseder. Örselenmiş kimliğe sahip, damgalanmış bireyler ve normallerin sosyal alanlarda birbiriyle temasına dikkat çekmektedir. Bireyler sosyal alanlarda temas ettikleri kişileri fark ederek sosyal dünyasında konumlandırır.

Madde bağımlılarının etiketlenmesi sürecinde ilk aşama da bireylerin madde bağımlıları ile sosyal temas kurmalarıdır. Goffman'ın da (2014) belirttiği gibi karma temaslar sosyal alanlar içerisinde gerçekleşmektedir. Normal veya etiketlenmiş bireyler toplum içerisinde kamusal alanlarda temas halindedir. Madde bağımlılığının toplumsal normlar içerisindeki konumunu belirlerken, bağımlı olmayan bireylerin bağımlılara yönelik temasları bu konu açısından önem arz etmektedir. İlk olarak bireylerin madde bağımlılığı üzerine olumlu veya olumsuz yorumlar yapabiliyor olması, bireylerin bağımlı bireyler ile toplumsal alanda temas ettiğini göstermektedir. Bireylerin gündelik hayat içerisinde, toplumsal alanda, bağımlılar ile temas etme, sosyal veya geleneksel medyada karşılaşma, bağımlılar üzerine çeşitli anlatılar duyma gibi durumlarla karşılaşması bağımlılar hakkında bilgi sahibi olmasına kaynaklık etmektedir. Katılımcılara gündelik hayatlarında madde bağımlılarıyla karşılaşma durumları ile ilgili çeşitli sorular yöneltilmiştir. Sorulardan elde edilen veriler doğrultusunda katılımcıların bağımlı bireyler ile gündelik hayatlarında buldukları kamusal alanlarda veya sosyal çevrelerinde temas ettikleri söylenebilir. Katılımcılar, bağımlılar hakkında doğrudan karşılaşarak ya da dolaylı yoldan fikir sahibi olmaktadır. Kamusal alan içerisinde, otobüs durağı, yol kenarı, sosyal medya gibi kamusal alanlarda bireyler madde bağımlıları ile karşılaşabilmektedir.

Esnaflardan oluşan katılımcılar meslekleri gereği gün içerisinde birçok kişi ile temas halindedirler. Bireylerin kolay ulaşabilecekleri, kalabalık alanlara kurulan esnaf işletmelerinde birçok insanın etkileşimi söz sonudur.

Bu çalışmaya katılan esnaflardan beş tanesi madde bağımlıları ile işyerlerinde veya gündelik faaliyetlerinde karşılaşmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu noktada çalışma saatlerinden dolayı erken saatlerde iş yerine gelip geç saatlerde işten çıkmalarını sebep olarak göstermektedirler. Bu durumu iki katılımcı şöyle ifade etmiştir:

'Sabah çıkıyor, akşam geliyorum' (Erkek, 48, Avize, Ulus),

'belli saatlerde girip çıkıyorum' (Kadın, 34, Perdecı, Ulus),

Madde bağımlıları ile gündelik hayatında karşılaşmadığını belirten katılımcılardan bir tanesi,

'aman rabbim karşılaştırmasın' (Kadın, 38, Çamaşırcı, Etlik),

ifadesini kullanarak madde bağımlıları ile karşılaşmaktan çekindiğini belirtmiştir. Katılımcı bu ifadesinde, bağımlıları uzak durulması gereken bireyler olarak tanımlamaktadır.

Madde bağımlıları ile karşılaşmadığını belirten katılımcıların, bağımlılar ile gündelik hayatta doğrudan bir temasları mevcut olmasa da zihinlerinde bağımlılarla ilgili belirli stereotipler mevcuttur. Fakat bahsedilen beş katılımcı diğer görüşme sorularına verdikleri yanıtlar ile değerlendirildiğinde asında dolaylı olarak toplumsal alanlarda, gündelik hayatlarında madde bağımlıları ile karşılaşmışlardır. Onlar hakkında tanımlama, yargılama yapmaktadırlar. Katılımcılar toplumsal alanlarda karşılaştıkları bağımlıları ifadelerinde bazen net olarak belirtmeseler dahi buna rağmen bu konuda sahip oldukları bilgiler onlar hakkında yorum yapmaları için yeterlidir. Örneğin bu katılımcılardan biri (Kadın, 38, Çamaşırıcı, Etlik) bir tanıdığıının madde bağımlılığından bahsetmektedir. Burada tanıdığıının madde bağımlılığını anlatması katılımcının madde bağımlılığı üzerinde fikir sahibi olduğunu göstermektedir. Başka bir katılımcı daha sonra belirttiği görüşlerinde,

‘ama tabii sokaklarda görüyoruz balici, tinerci, Şimdi hatırladım, aşağıda gençlik parkının hizasında yeni yapılan cami ile park arasında orada bağımlı çocuklar duruyor sürekli bali çekiyorlar’ (Kadın, 34, Perdeci, Ulus),

ifadeleriyle madde bağımlıları ile temas ettiğini bahsettiği düşüncelerine eklemiştir. Bazı katılımcılar doğrudan ellerinde poşetler ile tiner veyahut baly çeken bireylerle karşı karşıya gelmektedir. Bu noktada katılımcıların, toplum içerisinde madde bağımlıları karşılaşmaktadırlar. Çalışmaya katılan esnaflardan dört tanesi gündelik hayatlarından bağımlılar ile doğrudan karşılaştığını belirtmemektedir. Doğrudan karşılaşmadığını söyleyen katılımcılar dışındaki diğer katılımcılar madde bağımlısı bireylerle sürekli değil ama zaman zaman karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Bu katılımcılardan biri,

‘görüyoruz, ama birebir karşılaşmıyoruz’ (Kadın, 47, Ayakkabı-Çantacı, Etlik).

ifadesini kullanmıştır. Burada katılımcı, bağımlılar ile uzaktan da olsa toplumsal alanlarda temas etmektedir. Benzer ifadeleri kullanan katılımcılar bunu yorumlarken birebir karşılaşmadıklarını ifade etmektedirler.

Diğer katılımcılar madde bağımlıları ile karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. (Erkek, 65, Nargileci, Ulus), (Erkek, 54, Elektrikçi, Ulus) Dükkânlarına madde bağımlısı bireylerin geldiklerini belirtmişlerdir. Burada birebir temas söz konusudur. Aynı kişiler yolda, dışarıda yürürken karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Kamusal alanlarda, toplum içerisinde de bağımlıların esnaf ile teması söz konusudur. Katılımcıların esnaf örneklemeden oluşması konu üzerine daha fazla fikir sahibi olunmasını sağlamaktadır. Esnafın meslekleri gündelik hayat içerisinde madde bağımlıları ile karşılaşma ihtimalini yükseltmektedir. Karşılaşmaların bir kısmı kamusal alanlarda bir kısmı da katılımcıların yaptığı meslekler doğrultusundadır. Bir katılımcı,

‘Bir keresinde karşılaştım, Otobüs durağında karşılaştım, kendisi geldi önüme durdu, benden para istedi, otobüs durağında sıra da olanlar vardı, arkadaşımın birisi bize kötülük yapmasın diye, o da el kol hareketleriyle yapınca karşımızda ki kişi korktu ve kaçtı gitti bizden uzaklaştı’(Kadın, 65, Terzi, Ulus),

ifadelerini kullanmıştır. Burada katılımcı temas ettiğini farkındadır ve katılımcı haricinde otobüs durağındaki diğer bireylerin de bağımlı bireyle teması söz konusudur. Bu temas sonucunda, bağımlılardan kötülük bekleyebileceğini, zarar görebileceğini bundan dolayı sosyal alanlarda bağımlılardan kaçınma ya da uzak durma halinin söz konusu olduğunu belirtebiliriz. Katılımcılardan bazıları,

‘Her gün görebiliyorum buralarda’(Erkek, 42, Kırtasiye, Etlik),

gibi ifadeler kullanarak bağımlı bireyler ile sık sık karşılaştığını ifade etmiştir. Bu ifadeler katılımcıların çevresinde madde bağımlısı bireylerle hemen hemen her gün rastladığını ve temas ettiğini ortaya koymaktadır.(Kadın, 30, Kuaför, Etlik) İşe gelip giderken ve özellikle akşam saatlerinde daha fazla madde bağımlısı ile karşılaştığını ifade etmiştir. Bunun sebebi esnafın yaptığı meslek dolayısı ile geç saatlere kadar çalışması ve özellikle geç saatlerde madde bağımlıları ile daha fazla karşılaşmasıdır.

Katılımcılar buldukları bölgelerde madde bağımlılığının yüksek olduğunu ve bundan dolayı sık sık karşılaştıklarını;

‘Yani bizim burada ulus çevresinde baya bali çekenler var’(Erkek, 44, Toptancı, Ulus),

'Burada ulus bölgesinde özellikle tiner kullanan kişilere denk geliyorum'(Kadın, 35, Tuhafiye, Ulus),

'Daha biraz önce buradan geçti, gitti. Gördüm yani. 5-10 dakika önceydi, cirit atıyorlar burada'(Erkek, 30, Telefoncu, Ulus),

'Yani asında parkta çok tineri var, şurada Polis molis geliyor, alıyor götürüyor, bir şeyler oluyor'(Kadın, 47, Ayakkabı-Çantacı, Etlik)

gibi ifadelerle belirtmektedirler. (Kadın, 47, Ayakkabı-Çantacı, Etlik) Katılımcının kullandığı ifade de madde bağımlılarını önemsemediği, bu konuyu çok fazla dikkate almadığı sonucuna varılmaktadır. Ulus ve etlik Ankara içerisinde madde bağımlıları ile temasın yüksek oranda karşılaşılabileceği semtlerdir. Bu noktada katılımcıların belirttikleri gibi madde bağımlıları ile temas hem özel hem de toplumsal alanlarda başlamaktadır.

Çalışmaya katılan esnaflardan iki tanesi mesleklerden dolayı madde bağımlıları ile temas halinde olduklarını belirtmiştir. Eskiden acil tıp teknisyeni ambulans görevlisi olduğunu belirten bir katılımcı,

'eski mesleğimden dolayı sık sık madde bağımlısı bireylerle karşılaşıyordum'
(Erkek, 25, Telefoncu, Etlik),

ifadelerini kullanmıştır. Bir diğer katılımcı,

'işimiz dolayısıyla bize de uğruyorlar'(Erkek, 47, Tekel, Etlik),

ifadesini kullanmaktadır. Bahsedilen konu üzerinden çalışma sahası gereği esnaflar ile bağımlılar arasında bazen zorunlu temaslar mevcuttur.

Bireylerin bağımlılarla olan teması onlara yönelik fikir sahibi olmalarını sağlamaktadır. Bağımlılar ile temas eden katılımcıların zihinlerinde bağımlı olmaya yönelik birtakım şablonlar oluşmaktadır. Bağımlıların diğer bireylerle olan teması bazen zorunlu, bazen tesadüfi, bazen kasıtlı olabilmektedir. Bu çalışmadaki katılımcılar açısından, madde bağımlılarıyla temas konusu değerlendirildiğinde mecburi karşılaşmalar sonucu katılımcıların madde bağımlıları ile temas ettiği görülmektedir. Bazı katılımcıların özellikle buldukları bölgeden ve sosyal çevresinden kaynaklı olarak bağımlılar ile yüksek oranda sürekli temas halinde

oldukları ortaya konulmaktadır. Burada bağımlılar ile temas ederken bireylerin seçimlerinden ziyade zorunluluk hâkimdir. Esnafların yapmış oldukları meslekler doğrultusunda dükkânına gelen kişilerin madde bağımlısı olma ihtimalleri var olan bir gerçektir. Ayrıca onlar hakkında birtakım tutum ve değerlendirmeler söz konusudur.

Katılımcıların sosyal hayat içerisinde madde bağımlıları ile temas halinde olduklarını söylemek mümkündür. Katılımcılar temas halinde oldukları bireylerin madde bağımlıları olduğunu fark etmektedirler. Toplum içerisinde bireylerin bağımlılara yönelik zihinlerinde şablon oluşmaktadır. Bu şablonlar bireylerin toplumda bağımlılar ile temas halindeyken onları fark etmelerini sağlamaktadır. Bağımlıları fark eden bireyler onlara yönelik, etiketleme davranışını sergileyip, bu etiketlere dayalı hareket edebilmektedir. Aslında bağımlılar ile temasın sonucunda gerçekleşen olumsuz tutumlar negatif temas olarak nitelendirilmekte ve etiketleme olgusunun içerisine dâhildir. Yani sosyal temasın temas kuramında iki farklı boyutu vardır. Birincisi negatif temastır. Negatif temas bireyler veya gruplar arası etkileşimde olumsuz ilişkilere yol açar. Bir diğeri pozitif temastır. Pozitif temas bireyler arasında olumlu ilişkilere yol açar (Raofy, 2021, s.19). Etiketleme kuramı açısından temasın negatif olarak değerlendirildiğini görmekteyiz. Goffman'ın (2014) fikirlerinden yola çıkarak damgalama teorisinde, normallerin damgalı bireylerle temastan kaçındığı bilinmektedir.

3.2. Bağımlı Bireyleri Diğer Bireylerden Ayırt Etme/Fark Etme

Araştırma verilerinden elde edilen temalardan bir diğeri olan bağımlı bireyleri fark etme ile ilgili tema doğrultusunda, katılımcıların görüşleri ele alınmıştır. Katılımcılar temas ettikleri bireylerin bağımlılık durumlarını fark etmektedirler.

Bireylerin toplumsal alanlarda temas ettikleri bağımlı bireylerin sosyal konumlarını belirlerken öncelikle onların bağımlılık durumlarını fark etmektedirler. Örneklem grubu yaptıkları meslekler doğrultusunda iş yerlerinde veya gündelik hayatlarında temas ettikleri bağımlı bireyleri fark etmeye başlamaktadırlar. Katılımcılar madde bağımlılarını genel ölçüde farkında olduklarını belirtmişlerdir. Araştırma bulgularına göre yalnızca bir katılımcı (Kadın, 46, Butik, Ulus) çok fazla anlayamayacağını dile getirmiştir.

Bir başka katılımcı bağımlılığı fark etme sürecini kullanılan maddenin tipine ve etkilerine göre sınırlandırmıştır.

'Damardan alıyorsa zorlanırım tabi ki ama baly filan çekiyorsa anlarım. Yav biraz baktık mı anlarız gerçi de yani yine de dediğim gibi bilemezsin ki hap yutuyordur onu hiç tahmin edemezsin yani. Ama baly çekiyorsa onu bir nebze anlarız'(Erkek, 44, Toptancı, Ulus).

şeklinde düşüncelerini dile getirmiştir. Baly çeken birisini rahatlıkla anlayacağını belirtirken, damar yolu ile vücuduna uyuşturucu madde enjekte eden birisinin bağımlılığını fark edemeyeceğini vurgulamıştır. Katılımcının ifadelerine göre ellerinde tiner torbası ile gezen balycilerle teması sonucunda bağımlı olduklarını anlayabilir fakat hap yutan veya damar yolu ile uyuşturucu kullanan bireyleri daha zor tespit edeceğini vurgulamaktadırlar. Bu noktada etiketleme davranışı gerçekleşirken, zihinde bulunan steroitler etkilidir. Elinde baly torbası bulunan katılımcının zihninde direkt olarak bağımlı şeklinde etiketlenmektedir. Madde ile ilişkisi kolayca tespit edilmektedir. Fakat maddeyi vücuduna farklı yollar ile alan bağımlıların tespiti daha zordur. Bu noktada maddenin vücuda ve zihne etki etmiş olması gerekmektedir. Yani maddenin vücuda olan etkileri bağımlılığı fark edilebilir kılmaktadır. Bu noktada araştırma bulgularına göre bazen bağımlıların diğer bireylerden ayırt edilemeyeceği fikrini savunan katılımcı vardır. Bu katılımcıların biri,

'Yani giyim kuşamından bazen bakışlarından fark edilebiliyor ama her zaman anlaşılabilir' (Erkek, 42, Kırtasiye, Etlik)

ifadeleriyle, fark edilir olsa bile her zaman anlaşılamayacağını belirtmektedir. Fark edilir olma kısmını, yani giyim kuşamından bazen bakışlarından fark edilebiliyor ifadesi ile açıklamaktadır. Burada fark etme kriterlerinden bir tanesinin bağımlıların dış görünüşü, kılık kıyafeti olduğu söylenebilir. Çalışmaya katılan diğer katılımcılar toplum içerisinde temas ettikleri bağımlıları fark edebileceklerini ortaya koymuşlardır. Bir katılımcı,

'Dükkânıma girse bu madde bağımlısıdır derim'(Erkek, 54, Elektrikçi, Ulus),

ifadesini kullanmıştır. Bu ifade ile katılımcı madde bağımlıları ile ilgili fikrinin olduğunu ve onların bağımlılıklarını anlayabileceğini vurgulamaktadır. Temas sonrası bağımlı bireyi kolayca fark edebileceğini vurgulamıştır. Bu durum esnafların dükkânlarına giren bireylerin madde bağımlısı olduğunu kolayca anlayabileceklerini ve buna göre zihinlerinde bağımlı profilinin belli olduğunu göstermektedir. Bir diğer katılımcı, yaşadıkları bölgede zaten çok fazla bağımlı ile temas ettiğini bundan kaynaklı olarak kolayca fark edebileceğini,

‘yok, yani biz şimdi bu civarda yaşadığımız için genellikle görüyoruz, bakıyoruz’ (Erkek, 30, Telefoncu, Ulus)

ifadeleriyle belirtmektedir. Temasın yüksek olduğu bölgelerde madde bağımlıları daha fazla fark edilmektedir. Bağımlıların daha fazla bulunduğu bölgelerde onlarla toplumsal temas haline giren katılımcıların farkındalığı daha yüksektir. Bağımlılarla temas halinde olan katılımcıların onları üzerine, olumlu veya olumsuz düşünceleri vardır.

Bir diğer taraftan katılımcıların farkındalık sürecinde kişisel deneyimlerin, madde ile ilgili daha önce bulunduğu temasların etkileri de belirleyicidir. Bu noktada araştırmaya katılan bir başka katılımcı bağımlılık deneyimi olduğundan dolayı, onları kolaylıkla fark edebileceğini belirtmiştir.

‘Çünkü bende daha önce kullandım. 5 yıldır filan içmiyorum tabii’(Erkek, 28, Telefoncu, Ulus)

ifadeleriyle kendisinin de bu süreçten geçmesinden kaynaklı olarak madde bağımlılığını kolayca fark edebileceğini vurgulamaktadır.

Katılımcı (Erkek, 65, Nargileci, Ulus) bağımlıların yüzlerinden bağımlı olduklarının anlaşılacağını söylemiştir. Uyuşturucu ve uyarıcı maddeler bireylerin vücutlarına hem fiziksel hem de ruhsal etkiler bırakmaktadır. Özellikle gözlerin kararması ve morarması bağımlılığın sonuçları arasındadır. Katılımcılardan ikisi,

‘Gözaltları mor olur’(Kadın, 30, Kuaför, Etlik),

şeklinde bağımlıların madde kullanımından kaynaklı olarak gözaltlarında morluklar bulunduğunu ifade etmektedir. Katılımcıların görüşleri dikkate alındığında,

bağımlıların suratlarındaki değişiklikler onları diğerlerinden ayıran bir faktördür. Bir diğer katılımcı,

'gözümları mor olabiliyor'(Erkek, 47, Tekel, Etlik),

şeklinde düşüncelerini belirtmiştir. Katılımcıların görüşleri dikkate alındığında, bağımlıların suratlarındaki değişiklikler onları diğerlerinden ayıran bir faktördür. Katılımcılardan birisi,

'Hal ve hareketleri farklı oluyor, diğer bireylere göre gözümları mor oluyor'(Kadın, 41, Tatlıcı, Etlik)

gibi ifadesi ile hem hareketlerinden hem de gözümlarından dolayı onların bağımlı olabileceğini anladığını belirtmektedir. Burada bağımlıların maddenin etkisi ile normalden farklı davranmaları gözlemlenebilmektedir. Maddenin vücutta yarattığı etkilerden dolayı bireylerin birtakım farklı davranışlar sergilemesi onların madde kullanımı sonucu diğer bireylerden ayrıldığını ve bununda fark edilebilir olduğunu göstermektedir.

Bir katılımcı ise bağımlıların sakinliklerinden dolayı onları fark edebileceğini

'O tür insanlar bildiğim kadarıyla, kendinden geçmiş, gözlerinin altı morarmış, baygın bakışları, ne yaptığının farkında olmayan insanlardır ve karın üzerinde de yatsa onun bilincinde olmayan insanlar. İster istemez hareketlerinden belli eder yani bunlar'(Erkek, 48, Kırtasiye, Etlik)

ifadeleri ile vurgulamıştır. Bağımlıların madde kullanmadıkları zaman kriz esnasında öldürücü olabildiklerini, anne-baba, kardeş gözüne görünmeyeceğini yani hem sakin hem de tehlikeli olabileceklerini belirtmiştir. Kullandığı maddenin etkisindeyken bağımlıların sakin olacağını belirtmektedirler. Bu noktada katılımcı onları maddenin etkisi altındayken kolayca fark edebileceğini vurgulamaktadır.

Toplumsal normlar içerisinde aykırı bir durumu teşhis edebilmek için bireylerin öncelikle farklı olan bireylerle karşılaşması daha sonra karşılaşma sürecini anlamlandırması söz konusudur. Madde bağımlılığını anlamlandırma sürecinde temas edilen kişilerin bağımlı olduğunu anlamak onlar hakkında yorum yapmak ve yargıya varmak adına önemli bir faktördür. Bireyler toplum içerisinde gündelik hayatı inşa

ederken birden fazla aykırılıkla karşılaşmaktadır. Karşılaştıkları unsuru aykırılık, anormallik olarak nitelendirebilmeleri için öncelikle bunun fark etme süreci yaşarlar. Örneğin elinde poşet torbayı ağzına götüren birisini fark ettiklerinde onunla hem temas halinde olmuş olurlar hem de bu kişinin uyarıcı, uyuşturucu maddeye maruz kaldığını fark etmişlerdir. Kişi ile ilgili yargı oluşturmak, sonrasında herhangi bir eylemde bulunup bulunmayacaklarına karar verilebilmesi için temas sonucu fark etme durumu yaşanmaktadır.

Araştırmanın örneklemini oluşturan esnaflar madde kullanan bireyi kolayca anlayabileceklerini ifade etmektedirler. Toplumdaki bireyler düzenin içerisinde var olan farklılıkları yorumlamakta ve anlamlandırmaktadır. Madde bağımlılığı toplumsal düzenin içerisinde onaylanmayan bir durum olduğundan normalin dışında kabul edilmekte ve bireyler tarafından fark edilmektedir. Katılımcılar madde bağımlılarının gözaltılarının mor ve gözlerinin kızarıklık olduğunu belirtmektedirler. Bunun sebebi kullanılan uyuşturucu maddeler bireylerin dış görüşüne yansımadır. Ayrıca beyin fonksiyonlarına zarar veren maddeler bağımlıların bakma, yürüme, konuşma, karar verme, düşünme gibi yetilerini sekteye uğratmaktadır. Burada katılımcılar aslında maddenin biyolojik ve psikolojik etkilerini tarif ederek, karşılaştıkları kişilerin bağımlılıklarını ne derece fark edeceklerini ortaya koymaktadır. Katılımcıların yanıtlarından elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, seçilen örneklem grubunun esnaflığın verdiği mesleki tecrübe ile insanların statülerini kolayca ortaya koyabileceklerini belirtmektedirler. Örneğin dükkânıma gelen kişinin nasıl bir sosyal çevreden geldiğini anlıyorum ifadelerine yer vermektedirler. Bu noktada, bir katılımcı

'Tabi ki anlarım çünkü hal ve hareketleri kendisini gösterir zaten. Yani akli başında bir insan durduk yere bir insana sarkıntılık yapmaz zaten, el kol yapmaz, fevri davranmaz. Bunlar öyle bir zaman oluyor ki içmedikleri zaman krize giriyorlar. Krize girdikleri zaman insanlara zarar veriyor, öldürüyorlar. Anne, baba, kardeş gözlerine gözüküyor bu tür insanların'(Kadın, 65, Terzi, Ulus)

ifadelerini kullanmıştır. Gündelik hayat inşasında çok fazla kişi ve karakter ile karşılaşan esnafların gözlem ve farkında olma yetenekleri mesleki tecrübeleri ile

gelişmektedir. Böylece bağımlılar ile temas halinde olduklarında onları fark etme süreci yaşarlar.

Toplum içerisinde temas edilen bireylerin bağımlılıklarını fark ettikten sonra onları anlamlandırma, tarif etme, zihinsel kalıplar oluşturma süreci gelmektedir. Verilerden elde edilen tema ve anlam kodlarından hareketle, birey öncelikle bağımlılarla temas eder, sonrasında fark eder ve daha sonrasında ise anlamlandırma aşamasına gider. Bireyler fark ettikleri bağımlıları zihinlerinde tanımlama gücü ile yorumlarlar.

3.3. Bağımlı Bireyleri Tanımlama

Çalışma açısından tanımlama, bağımlılığa ve bağımlılara yönelik fikirlerin tarif edilmesidir. Bireylerin konuyla ilgili zihinlerinde oluşturdukları olguları karşılamaktadır. Tanımlama aşaması iki farklı süreçte gerçekleşmektedir. Öncelikle bireyler bağımlılığın ne olduğunu ortaya koymakta sonrasında ise bağımlıları tanımlamaktadır.

Madde bağımlılığı, madde kullanan kişilerin maddenin dozunu azalttığında veyahut kullanmayı durdurduğunda yoksunluk hissinin ortaya çıkması ile ortaya çıkmaktadır. Bağımlı, madde kullanımına ara verdiğinde yoksunluk belirtileri yaşar. Uyuşturucu madde alışkanlık yapan, sinir sistemini etkileyen, bireylerin biyoloji, fizyoloji ve psikolojilerini etkileyen, kanunlarca yasaklanmış maddelerdir (Duyan ve Gövebakan, 2021, s.12). Bu maddeleri kullanan bireyler zamanla bağımlı haline gelmektedir. Madde bağımlılığı tam olarak saf halde bulunan doğal veya işlenmiş sentetik bir maddenin yoksunluğunu hissetme sonucu tekrar kullanma arzusunun hissedilmesidir (Bozkurt, 2015, s.14). Uyuşturucu ve uyarıcı madde bağımlılığı, bedenin fonksiyonlarını negatif açıdan etkileyen maddelerin kullanılması, kullanım sonucu zarar görülmesi haline rağmen, bu maddelerin kullanımının bırakılamamasıdır. Örneğin, Uçucu maddeler (bali, tiner, gaz), Benzodia, Bonzai/ kristal, Taş (trak kokain), Rohipnol, rivotril (roş) hapları, Akineton, tantum, xanax hapları, Metanfetamin gibi amfetamin türevleri, LSD, GHB, Kokain, xtc, esrar, eroin vücuda zarar veren ve yaygın kullanılan uyuşturucu maddelerin arasındadır.

Bağımlılığın psikolojik ve biyolojik olarak iki boyutu vardır. Psikolojik boyutunca bireyler zihinsel olarak bağımlılık yaşamaktadır. Lakin biyolojik boyutta bireyler madde kullanmadıkları zamanda ağır yoksunluk hissi çekmektedirler. Sonrasında fiziksel olarak vücutları krize girme, titreme gibi reaksiyonlar göstermektedirler.

Uyuşturucu ve uyarıcı maddeler kimyasal yapılarından kaynaklı olarak bağımlılık yapmaktadır ve bedensel, psikolojik, toplumsal, hukuki olarak birtakım hususları ortaya çıkarmaktadır üstelik kullanan bireyin merkezi sinir sistemini etkileyerek algı, zihin, bellek, dikkat, düşünce, anlamlandırma, yorumlama gibi duygu ve düşüncelerini etkilemektedir (Gökler ve Koçak, 2008, s.91).

Öncelikle kişiyi madde kullanımına iten birtakım psikolojik etkenler söz konusu olabilir. Uyuşturucu maddeler kişilerin sinir sistemini etkilediğinden dolayı psikolojik etkileri de vardır. Sebebi ise beyin kimyasının ve beyindeki algılayıcıların değişikliğe uğramasıdır. Algıları madde etkisi ile uyarılmış bu kişiler maddeyi kullandıklarında kendilerini tekrar onu alma isteği içinde hissedeceklerdir. Bu istek zaman içinde değişiklik gösterebilir ancak sonuç hep aynı olacaktır. İşte bu aşamaya gelen birey maddeye psikolojik bağımlılık hissedecektir. Bağımlılar maddenin anlık keyfi dışında sürekli mutsuz, keyifsiz ve bir şeylerden tat alamaz hale gelirler. Maddenin etkisi kaybolduğunda normal hayata döndüklerinde hayatlarından haz alamayacak hale gelirler. Çünkü madde kullandıkları zaman yaşadıkları hayal dünyası bir süre sonra onlara daha gerçekçi ve daha güzel gelmeye başlayacaktır. Kişi psikolojik bağımlılık geliştirdikten sonra maddeye fiziksel bağımlılık geliştirir. Çünkü psikolojik olarak kendisini maddeye bağımlı hissetmeye başladıktan sonra maddeyi daha sık kullanmaya başlayacaktır. Maddeyi daha sık kullandıktan sonra maddenin içerisinde bulunan etkenlerin vücuda müdahalesiyle uyarılacak ve maddeye fiziksel ve biyolojik açıdan bağımlı hale gelecektir. Fiziksel bağımlılık maddenin uyarılarına karşı direnç geliştirmektir. Yani maddenin etkisi altına giren vücudun normal işlevini sürdürmesi olanaksız hale gelmektedir. Kişi fiziksel açıdan bağımlı hale geldiyse, madde kullanımını kestiğinde yüksek derecede yoksunluk hissi geliştirecektir (Gökler&Koçak, 2008, s.91)

Madde kullanımının hem psikolojik hem de biyolojik etkileri bireylerin, bağımlı bireyleri kolayca tanımlamasını etkilemektedir. Bireylerin zihninde oluşturduğu birtakım kalıplar vardır. Tam olarak bağımlı tiplmesi üzerine bir kalıp oluşturulması için temaslar yolu ile fark edilen madde bağımlılarının zihinlerinde açıkça tanımlanması söz konusudur. Bu noktada bağımlı kişilerin belirtilmesinden ziyade bağımlılığın insanların zihninde nasıl bir olgu olduğu katılımcılar tarafından ortaya konulmaktadır.

Katılımcılardan biri bu konuya yönelik net fikirlerinin olmadığını,

‘İyi değildir herhalde, ben sigara bile içmediğim için bir şey diyemeyeceğim’(Erkek, 65, Nargileci, Ulus)

ifadesi ile aslında kendisinin bu konuda deneyimi olmadığını vurgulamak istemektedir. Yine de madde bağımlılığını iyi değildir herhalde ifadesiyle tanımlamakta, olumsuz bir durum olarak görmektedir. Diğer katılımcıların fikirlerinden yola çıkıldığında genel olarak bağımlılığı olumsuz ve kötü bir durum olarak nitelendirmektedirler. Çok kötü bir durumdur, bundan kötü bir şey olamaz şeklinde ifadeler kullanmışlardır. Örneğin katılımcılardan biri,

‘Kötü canım tabi ki aman Allah kimsenin başına vermesin’, (Erkek, 48, Kırtasiye, Etlik)

(Erkek, 50, Mağazacı, Etlik), (Kadın, 65, Terzi, Ulus), (Erkek, 48, Avize, Ulus), (Erkek, 65, Eczacı, Ulus) ve (Erkek, 44, Toptancı, Ulus)

‘Allah kimsenin başına vermesin’

gibi ifadelerle madde bağımlılığının sakınılması ve korunulması gereken kötü bir durum olduğunu vurgulamışlardır.

3.3.1. Bağımlılığın Topluma ve Bireye Yönelik Zararları Üzerine Algılar

Katılımcılar tarafından madde kullanımının bireysel ve toplumsal zararları ortaya konulmuştur. Vücuda alınan uyuşturucu niteliğindeki yabancı maddelerin yan etkileri mevcuttur. Örneğin uyuşturucu maddeler insan vücudunda, sersemlik hissiyatı yaratmakta ve vücudun koordinasyonunda aksaklıklar oluşturmaktadır. Baş ağrısı, mide bulantısı, baş dönmesi, titreme, kusma, terleme, kaşıntı gibi olumsuz etkiler yaratmaktadır. Kalıcı mental bozukluklara, ruhsal ve zihinsel problemlere yol açmaktadır. Hafıza kaybı, depresyon uyurgezerlik gibi sorunlar yaratmaktadır (Örken & Tavşanlı, 2014, s.111-112). Madde bağımlılığı bireyin sağlığına büyük oranda etki etmektedir. Bunun haricinde madde kullanımı bireyin toplumsal hayatını da olumsuz etkilemektedir. Madde kullanımı sonucunda birey toplumsal kurumlar içerisinde problem yaşamaktadır. Örneğin yapılan çalışmaların sonuçları incelendiğinde madde bağımlılarının okul başarılarının düşük olduğu tespit edilmiştir (Gökler & Koçak, 2008, s. 101). Madde bağımlılığı bilinçsiz davranışları doğurduğu için bireyin okul,

iş, aile, arkadaş yani sosyal hayatının tamamına zarar vermektedir. Böylece birey madde kullanarak kendisini toplumdan soyutlamaktadır. Haricinde bazı durumlarda birey madde temin edebilmek için hırsızlık, gasp, adam yaralama gibi suçlara karışabilmektedir. Bu durum ise toplumsal huzura zarar vermektedir. Bireyin madde etkisi altındayken, diğer bireylere yönelik bilinçsiz yaptığı hareketler yine toplumun huzuruna zarar vermektedir.

Araştırma bulgularından hareketle katılımcıların bakış açısına göre madde bağımlılığı bireysel hem de toplumsal anlamda zararlıdır. Öncelikle bağımlılığın bireyin kendisine ve daha sonra sosyal çevresine zarar verdiğini böylece bağımlılığın toplumsal boyutta tüm bireyleri etkilediğini belirlemektedirler. Katılımcılar bağımlılığın bireysel ve toplumsal zararlarının var olduğunu düşünmektedirler. Örneğin bir katılımcı,

'bunlar canlarıyla ödüyor bunları, yani sokakta insanları öldürüyorlar bunalıma giriyorlar'(Kadın, 65, Terzi, Ulus),

ifadesini kullanmıştır. Katılımcı burada bağımlılığın Bağımlı bireylerin öncelikle kendisine sonrasında ise topluma zararı olduğunu vurgulamaktadır. Uyuşturucu maddelerin bağımlıların davranışlarında ve vücutlarında tahribatlar yarattığını vurgulamaktadırlar. Başka bir katılımcı vücut sağlıkları açısından bağımlıların kendilerine zarar verdiklerini,

'vücut sağlığı açısından, sosyal yapı açısından, sosyal iletişim açısından, yaşam tarzı olarak çevreye zarar veriyorsunuz, hem de kendinize zarar veriyorsunuz, hayatınız bir şekilde bitmiş oluyor, ha hayatı yaşamışsınız, ha yaşamamışsınız, yaşayan bir ölü diyelim, hiçbir şeyden zevk almıyorsunuz, yaşamdan zevk almıyorsunuz'(Kadın, 47, Ayakkabı-Çantacı, Etlik)

şeklinde ifade etmektedir. Bir diğer katılımcı uyuşturucu maddelerin kişilerin ruh haline ve beyin yapılarına etki ettiğini vurgularken, bireysel olarak kendilerine ve topluma zarar verdiklerini belirtmektedir. Katılımcı düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

'Orada gördüğümüz kadarıyla onların ruh hali yapısı, dediğim gibi beyin olarak sağlıklı düşünemedikleri yani beyin uçmuş, size zarar verebilir hatta

canınıza kastedebilir, direk zarar verme düşüncesindedir'(Erkek, 48, Kırtasiye, Etlik)

Katılımcılar madde bağımlılığının sosyal yapı içerisindeki yaşamı etkilediği görüşünü savunmaktadır. Örneğin bir katılımcı,

'çocukta kendini çevresinden soyutlamıştır'(Erkek, 25, Telefoncu, Etlik),

Sözleriyle, kendilerini sosyal hayattan soyutladığını vurgulamıştır. Burada kullanılan maddelerin kişileri bedenen ve zihnen uyuşturmasından dolayı gündelik hayat içerisinde aktivitelerinde kendilerini soyutlayacaklarını vurgulamaktadırlar. Aynı şekilde bağımlıların sosyal yaşamdan kendisini geri çektiğini düşünen diğer bir katılımcı,

'Yaşamak istemez, hayata tutunmak istemez', (Erkek, 44, Toptancı, Ulus)

değerlendirmesi ile bağımlıların sosyal hayattan kopuk olduğunu vurgulamıştır. Böylece birey toplumdan kendisini soyutlamakta ve var olan toplumsal normların dışarısında kalmaktadır. Bu noktada madde bağımlılığı kötü ve olumsuz bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı katılımcılar bağımlılığı,

'İnsanın yaşamını etkileyen, çok kötü bir olay yani'(Kadın, 34, Perdecı, Ulus),

gibi ifadeler kullanarak olumsuz bir durum olarak nitelendirirken aynı zamanda bir yaşam tarzı olduğunu vurgulamaktadırlar. Bağımlı bireylerin kendilerine verdikleri zararı değerlendirirken diğer bir katılımcı,

'hayatınız bir şekilde bitmiş oluyor, hayatı ha yaşamışsınız ha yaşamamışsınız, yaşayan bir ölü diyelim, hiçbir şeyden zevk almıyorsunuz, yaşamdan zevk almıyorsunuz'

gibi ifadeler ile madde bağımlısı olmanın, bağımlı bireylerin sosyal hayatlarını olumsuz etkileyeceğini belirtmişlerdir. Katılımcılar bağımlıların topluma ve toplumsal düzene zarar verdiklerini belirtmişlerdir. Bir katılımcı,

'başkasına daha kolay zarar verirler'(Kadın, 46, Butik, Ulus)

ifadesini kullanmıştır. Burada kendisine zarar veren bireyin toplumdaki diğer fertlere daha kolay zarar verebileceğini vurgulanmıştır. Bir diğer katılımcı,

‘Direk zarar verme düşüncesindedir yani beyin uçmuş, size zarar verebilir hatta canınıza kastedebilir’(Erkek, 48, Kırtasiye, Etlik),

Başka bir katılımcı,

‘%10’u da madde alamadığı için başkasına zarar verir’, (de) ‘%90 maddi veya manevi zarar verebileceğini düşünürüm’, (Erkek, 48, Kozmetik, Etlik),

gibi ifadeler ile katılımcılar bağımlıların çevreye, başkalarına, topluma zarar verebileceklerini vurgulamışlardır. Bir katılımcı (Kadın, 35, Tuhafiye, Ulus)

‘o tarz insanlardan zarar gelebilecek algısı oluşuyor hani ister istemez’,

ifadesinde o tarz insanlar olarak bağımlıları diğer bireylerden farklı bir yere koymaktadır. Burada katılımcıların bağımlıları zararlı olarak etiketlediklerini görmeyiz. Bağımlıların yapmış oldukları birtakım davranışlar değerlendirilirken zararlı olarak nitelendirilmektedir. Özellikle bir katılımcı (Erkek, 22, Haç- Umre Malzemeleri, Ulus) ile görüşme esnasında kayıt edilen bir konuşmada şu ifadeler yer almaktadır:

(Erkek, 22, Haç- Umre Malzemeleri, Ulus): *‘Ben doğma büyüme buranın çocuğuyum yani ağabeyim de madde bağımlısı oradan biliyorum. Ağabeyim cezaevinde*

Araştırmacının cezaevinde sözüne cevaben: *Allah kurtarsın,*

(Erkek, 22, Haç- Umre Malzemeleri, Ulus): *Kurtarmasın çevreye zararlı olan insanları Allah kurtarmasın’*

Katılımcı burada fikirlerini belirtirken, öz ağabeyini değerlendirmekte ve eğer toplum sağlığına zarar veriyorsa hapsolmalıdır görüşünü savunmaktadır. Burada katılımcının bağımlıları zararlı olarak etiketlediğini görmekteyiz.

3.3.2. Bağımlıların Dış Görünüşüne Yönelik Algılar

Uyuşturucu maddeler insan vücudunda birtakım tahribatlara yol açmaktadır. Örneğin eroin kullanımı sonucu solunum yavaşlar, bağımlı kişi derin uyku halinde olur,

uyaranlara tepkisiz olur. Uçucu madde kullanan bireyler, zihinsel olarak normalden farklı tepkiler verebilmektedirler, bulunduğu mekânın, zamanın ve nasıl davrandığının farkında değildir, yürümesi dengesizleşmiştir. Uçucu madde kullanan bireylerde sarhoşluk hâkimdir, bağımlı birey saldırgan davranışlarda bulunabilir, midesinde rahatsızlık vardır bunu belli eder veya boğulma belirtileri gösterebilir. Esrar, kokain gibi maddeler kullanan bireylerde konuşmada dalgınlık, korku, panik, endişe, çıldırma korkusu, kuşkucu davranışlar, hayaller göre, cildinde nesnelere hissetme gibi etkilerdir (Ögel, 2002, s.34). Uyuşturucu maddelerin etkileri, bireylerin dış görünüşlerini ve davranışlarını normalden farklı hale getirmektedir. Böylece bağımlı bireyler normalin dışında davranmakta ve normalin dışında görünmektedir. Bu noktada toplum içerisindeki diğer bireyler bağımlı bireyleri toplumdaki diğer bireylerden ayırt etmekte ve onlar hakkında birtakım fikirler belirtmektedirler. Katılımcılar madde bağımlılarını tanımlarken onların dış görünüşlerine yönelik birtakım farklılıklar ortaya koymaktadır. Örneğin gözaltlarının mor olduğunu, ellerinin titrediğini, ten renginin değiştiğini belirtmektedirler. Madde bağımlılarını tanımlarken dış görünüş özelliklerine atıfta bulunan katılımcıların en fazla dile getirdikleri gösterge bağımlı bireylerin gözlerinin kızarıklık, gözaltlarının mor olmasıdır. Katılımcılar madde bağımlılarının göz hatlarına yönelik birtakım görüşler belirtmektedirler. Bağımlıların gözaltlarının mor ve kızarıklık olduğunu

‘Gözaltlarından morluklar gözlemledim, Kızarıklıklar morluklar’, (Kadın, 35, Tuhafiye, Ulus),

‘Sürekli göz kızarıklığı olur’, (Erkek, 28, Telefoncu, Ulus),

‘Gözaltları mor olur’(Kadın, 30, Kuaför, Etlik) ,

şeklinde düşüncelerini ifade etmektedirler.

‘Genellikle gözleri dirate durumda, gözleri genellikle ya çok kısık ya çok açık bu içme aralığına göre değişiyor’(Erkek, 25, Telefoncu, Etlik)

gibi düşüncelerini ortaya koymuşlardır. Son alıntıda yer verilen katılımcı daha önce sağlıklı olarak görev yaptığından bağımlı bireylerle daha fazla temas halinde bulunmuştur. Bundan dolayı gözlemlerini daha detaylı anlatmaktadır ve bağımlıların sürekli gözlerini kaçırdığını vurgulamaktadır. Bir diğer katılımcı,

'Genelde gözlerinden ve ellerinden anlaşılıyor. İstemsiz hareketler ve sürekli göz kaçırmısından anlıyorum' (Erkek, 48, Kozmetik, Etlik),

ifadelerini kullanmaktadır. Burada madde, bağımlılara etki ederek sabit bakmasını engellemektedir düşüncesi vardır.

Katılımcılar madde bağımlılarının vücut ten renklerinin, madde kullanmayan bireylerden daha farklı olduğunu düşünmektedirler. Örneğin bir katılımcı (Erkek, 48, Kozmetik, Etlik),

'Vücut ten rengi de değişiyor onu içtikten sonra',

Diğer bir katılımcı (Erkek, 65, Nargileci, Ulus),

'vücudunun şekli, suratının rengi farklı oluyor'

ifadeleriyle bağımlı bireylerin maddenin etkisiyle vücut renklerinde değişiklik yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcılar bağımlıların bakışlarının da farklı olduğunu belirtmektedir. Kullandıkları maddelerin bireylerin gözlerine ve bakışlarına etki ettiğini düşünmektedirler. Katılımcılar madde bağımlılarının bakışlarının baygın, süzgül olduğunu söylemektedirler. Bir katılımcı

'Sanki çok uçucu hava da uçuyormuş gibi bakıyor, hasta gibi bakıyorlar zaten' (Kadın, 47, Ayakkabı-Çantacı, Etlik),

ifadesiyle bağımlıların normal insanlardan daha farklı baktığını vurgulamaktadır. Burada katılımcı bağımlıların hasta gibi baktığını vurgularken, onları normalden farklılaştırmıştır. Katılımcının ifadelerine göre bağımlıların bakışlarında normalin dışında bir durum söz konusudur.

Daha önce sağlık görevlisi olarak çalışan katılımcı (Erkek, 25, Telefoncu, Etlik),

'gözleri falan farklı, farklı bakıyor',

ifadeleriyle bağımlıların bakışlarının diğer insanlarla farklı olduklarını düşünmektedir. Ayrıca bir katılımcı (Erkek, 65, Eczacı, Ulus),

‘Halsiz görünür, öyle insanların ve de halsiz olurlar genelde madde için insanlar’

Şeklinde görüşlerini anlatırken, bağımlıları normal insanlara göre daha dirençsiz olarak tanımlamaktadır.

Katılımcılar bağımlılarda titreme özellikleri gözlemlemektedirler.

‘O arkadaşların biraz daha elleri titriyor’ (Erkek, 47, Tekel, Etlik).

(Kadın, 30, Kuaför, Etlik), (Erkek, 42, Kırtasiye, Etlik), (Erkek, 25, Telefoncu, Etlik), (Erkek, 30, Telefoncu, Ulus) ve (Erkek, 28, Telefoncu, Ulus)

‘eli ayağı titrer’

şeklinde bağımlılarda titreme olduğunu ifade etmektedirler.

Katılımcılar madde bağımlılarının dış görünüşlerinin normal insanlardan farklı olduğunu belirtmektedirler. Bu açıklama ile faça izi, dövme izi gibi görsel farklılıklara işaret edilmektedir. Madde bağımlısı bireylerin vücutlarında kesik izi veya dövme gibi sembollere rastlanmaktadır. Bir katılımcı (Kadın, 35, Tuhafiye, Ulus),

‘Vücutlarında faça diye tabir edilen, kesik izleri ve dövmelemleri olabiliyor’

şeklinde ifade etmiştir. Burada faça ve kesik izlerini bağımlılıkla eşleştirmektedirler. Madde bağımlılarının, diğer bireylerin gözünde konumlanmasında bu gibi sembollerin etkisinin olduğunu görmekteyiz. Yani katılımcılar bağımlıların dövme, kesik izi, faça gibi sembollerinin olduğunu belirtmektedirler. Dış görünüş bireylerin, madde bağımlılarını fark etmesinde ve onlar hakkında fikir oluşturmasında önemli bir husustur. Faça, dövme ve kesik izi haricinde de bağımlılarla sembolleştirilen unsurlar mevcuttur. Örneğin bir katılımcı (Erkek, 54, Elektrikçi, Ulus),

‘bu bölgedekiler genellikle ellerinde tiner torbasıyla gezerler, naylonla gezerler’

ifadelerini kullanmıştır. Tiner veya baly kullanan bireyler maddeyi naylon torba içerisinden vücutlarına aldıklarından dolayı naylon torbayla gezen kişileri bağımlı

olarak tanımlamaktadırlar. Burada bireylerin bağımlıları çok net olarak fark ettikleri ve tanımladıkları görülmektedir.

Dış görünüşleri açısından katılımcılar madde bağımlılarının bakımsız olduğunu, kullandıkları maddelerin etkisiyle kendilerine özen göstermediklerini ifade etmişlerdir. Örneğin bir katılımcı,

‘Ayrıca kıyafetleri öyle eski püskü olur, saçları dağınık olur, bakımsız olurlar’, (Kadın, 30, Kuaför, Etlik),

şeklinde ifadelerini belirtirken, bağımlıların kıyafetlerinin normalden farklı, eski ve bakımsız olduğunu dile getiriyor. Bu noktada katılımcı bağımlıların dış görünüşü hakkında fikir sahibidir. Belirttiği fikirlerde bağımlıların olması gerekenin dışında, olumsuz bir görünüşe sahip olduğunu vurgulamaktadır. Katılımcılar bağımlıları tanımlamak veya bağımlıları diğerlerinden ayırt etmek için dış görünüşlerini değerlendirmektedir. Bir diğer katılımcı,

‘tipi kaymış kişi yani öyle söyleyebilirim’, (Kadın, 30, Kuaför, Etlik),

dış görünüşünün iyi olmadığını vurgulamaktadır. Burada bağımlıları ‘tipi kaymış’ olarak tanımlamakta ve normalden ayırma söz konusudur. Diğer bir katılımcı,

‘sakalları uzun olur, vallahi kendilerine dikkat etmiyorlar, elbiseleri bakımsızdır’, (Kadın, 30, Kuaför, Etlik)

Şeklindeki ifadeleriyle bağımlıların dış görünüşüne yönelik zihinsel algısını ortaya koymaktadır. Burada katılımcının zihnindeki madde bağımlısı bakımsız, kendisine özen göstermeyen kişilerdir. Başka bir katılımcı yine aynı görüşleri belirterek,

‘üzerine dikkat etmez’, (Erkek, 54, Elektrikçi, Ulus),

şeklinde bağımlıları dikkatsiz giyinen ve dış görünüşünü önemsemeyen kişiler olarak tarif etmektedir. Bir başka katılımcı,

‘bunlar kendine filan bakmaz genelde’, (Erkek, 44, Toptancı, Ulus),

Madde bağımlılarının dış görünüş açısından kendine bakmayacağını bildirirken, bakımsız olduklarını vurgulamıştır. Diğer bir katılımcı,

'vallahi böyle, atıyorum dükkânıma girdi mesela böyle paspal, bezgin olurlar', (Erkek, 30, Telefoncu, Ulus),

dükkanına giren madde bağımlılarının, paspal olduklarını, bezgin olduklarını anlatırken, katılımcının bağımlılara yönelik zihinsel inşasında, dış görünüş açısından bağımlıları normalden farklı bir şekilde konumlandırmaktadır. Başka bir katılımcı,

'dış görünüş olarak çok böyle giyimi bana çok şey yapmaz yani hitap etmez,'(Kadın, 47, Ayakkabı-Çantacı, Etlik)

şeklinde bağımlıların dış görünüşlerinin beğenisine hitap etmeyeceğini anlatmaktadır. Dış görünüş, bağımlıların fark edilmesinde ve değerlendirilmesinde önemli bir unsurdur fakat bazı katılımcılar buna istinaden dış görünüşün bağımlılığın fark edilmesi sürecinde belirleyici olmadığını düşünmektedirler. Örneğin katılımcılardan biri,

'vallahi hiç fark etmiyor. İyi giyinen de var, çok kötüler de var', (Erkek, 65, Nargileci, Ulus),

ifadesiyle bireylerin iyi giyinmesinin veya kötü giyinmesinin onların bağımlı olduğuna yönelik ipucu sağlamayacağını belirtmektedir. Diğer bir katılımcı,

'Burada birisi var madde bağımlısıymış ama güzel giyiniyor, tahmin edemezsin sen böyle bağımlı mı değil mi?'(Kadın, 47, Ayakkabı-Çantacı, Etlik).

Düşüncesiyle bağımlı olduğunu bildiği bir bireyin iyi giyinimli olduğunu ve dış görünüşüne bakarak bağımlı olup olmadığını anlayamayacağını belirtmiştir. Burada güzel giyinimli bireylerinde bağımlı olabileceklerini dış görünüşünden bunun anlayamayacağını, kıyafetlerinin güzel olmamasının bağımlılık üzerinde belirleyici olmadığını vurgulamıştır. Başka bir katılımcı,

'dış görünüşünden anlayamam. Normal giyinilmiş birisi de pek ala madde bağımlısı olabilir'(Erkek, 48, Kırtasiye, Etlik),

gibi ifadelerle aslında kılık kıyafeti özenli olan kişilerinde madde bağımlısı olabileceğini düşünmektedirler.

Madde bağımlılarında dış görünüşün normalin daha da dışında olabileceğini belirten katılımcılarda vardır. Örneğin bir katılımcı,

‘madde bağımlısı gençler genelde gördüğüm kadarıyla, böyle uçuk kaçık, maddeyi nereden bulurum çabasındadır genellikle’(Erkek, 44, Toptancı, Ulus),

şeklinde düşüncesini belirtirken bağımlıların marjinal olduğunu vurgulamaktadır. Bağımlıları farklı görünen ve madde arayışı içerisinde olan bireyler olarak tanımlamaktadırlar.

Dış görünüş konusunda katılımcıların birçoğu bağımlıları bakımsız, eski püskü giyinen, dış görünüşüne önem vermeyen bireyler olarak tanımlarken, bazıları aşırı marjinal olarak tanımlamıştır. Bazı katılımcılar ise dış görünüş ile madde bağımlılığı arasında herhangi bir etkileşim olmadığını bağımlıların iyi veya kötü görünse dahi bunun anlaşılamayacağını düşünmektedir.

Katılımcılar bağımlıların üzerlerinde kesici ve delici aletler taşıdıklarını belirtmektedirler. Kesici, delici aletler de bağımlılar ile özdeşleştirilmektedir. Bir katılımcı,

‘Cebinde bıçak olur, genellikle maket bıçağı taşırlar bunlar ceplerinde, jilet taşırlar’(Erkek, 44, Toptancı, Ulus)

ifadelerinde bağımlıların kesici aletleri üzerinde taşıyabileceklerini vurgulamaktadır. Bu noktada katılımcıların bağımlıları, marjinal ve normalden farklı olarak tanımladığını görmekteyiz. Goffman’a göre (2014) insanlar toplumsal hayatta birbirlerini, kendileri ve ötekiler olarak kategorize etmektedirler. Normların dışında davranış gerçekleştiren bireyler, normaller tarafından ötekileştirilerek çeşitli şekillerde damgalanmaktadır. Araştırmanın bulgularında bahsedildiği gibi katılımcılar, diğerlerini dış görünüşleriyle, bakımsızlıkla, taşıdıkları aletlerle, tavır ve tutumlarıyla, bakışlarıyla farklılaştırarak etiketlemektedirler.

3.3.3. Bağımlıların Davranışları üzerine Algular

Katılımcılar madde bağımlılarını diğer bireylerden davranışsal açıdan farklı olan kişiler olarak tanımlamaktadır. Katılımcılar bağımlıların davranışlarını değerlendirirken onları tanımlamaları ve ayırt etmeleri söz konusudur. Hal ve

hareketlerinden, davranışlarından kaynaklı olarak kendilerini toplumda belirlediklerini ve diğerlerinden farklı konumda olduklarını vurgulamaktadırlar.

'kendilerini belli ediyorlar, (Erkek, 54, Elektrikçi, Ulus),

'İster istemez hareketlerinden belli eder yani bunlar', (Kadın, 65, Terzi, Ulus)

'hal ve hareketlerinden belli ediyor kendisini' (Kadın, 38, Çamaşırıcı, Etlik)

'Bence çok da belli ediyorlar kendilerini', (Kadın, 35, Tuhafiye, Ulus)

'hareketlerinden belli eder' (Erkek, 48, Teşbihçi, Etlik)

ifadelerini kullanmışlardır. Burada normal ve sapkın ayırımına gidildiğini bağımlıları normalden farklı olarak tasvir ettiklerini görmekteyiz. Katılımcılar bağımlıların hal ve hareketlerinin onların bağımlı olduğunun anlaşılmasına sebep olduğunu vurgulamaktadır. Bir katılımcı bağımlıların davranışlarını anlatırken,

'1 TL isterler, herhalde baki 1 TL olduğu için' (Erkek, 54, Elektrikçi, Ulus),

ifadesini kullanmıştır. Burada bağımlıları 1 TL isteme, madde alabilmek için para isteme davranışını sergileyeceklerini vurgulamaktadır.

Diğer bir açıdan katılımcılar, bağımlıların maddenin etkisi ile normalden farklı davranacağını belirtmektedirler. Örneğin bir katılımcı,

'O tür insanlar bildiğim kadarıyla, kendinden geçmiş' (Kadın, 65, Terzi, Ulus),

ifadesiyle bağımlıların kendisinde olmadığını, kendinden geçmiş olduğunu vurgulamaktadır. Katılımcılar bireylerin madde etkisi ile davranışlarını kontrol edemediklerini düşünmektedirler. Bundan dolayı kendinden geçmiş olduklarını bilinçli davranmadıklarını maddenin davranışlarına direkt olarak etki ettiklerini belirtmişlerdir. Örneğin bir katılımcı,

'ne yaptığının farkında olmayan insanlardır, karın üzerinde de yatsa onunbilincinde olmayan insanlar' (Kadın, 65, Terzi, Ulus),

ifadelerini kullanmıştır. Burada katılımcı madde bağımlılarının madde etkisi altında iken acı dahi hissetmeyeceklerini bundan dolayı bilinçlerinin yerinde olmayacağını vurgulamışlardır. Bir katılımcı,

‘Madde kullanan kişi bir defa sağlıklı düşünemez, . Sağlıklı soru soramaz. İsteyeceği şeyleri sağlıklı bir şekilde karşı tarafa yansıtamaz, O zaman sağlıklı sorular soruyorlar, Olmadık şeyler soruyorlar’(Erkek, 48, Kırtasiye, Etlik),

ifadeleri ile bağımlı bireylerin düşüncelerinin sağlıklı olmadığını ifade etmektedirler. Katılımcılardan birisi,

‘Yani beyin de bittiği için her şey beynini yeteri kadar kullanamaz diye düşünüyorum ben’ (Erkek, 48, Kırtasiye, Etlik),

Şeklindeki ifadesiyle bağımlıların algı problemi yaşadıklarını belirtmiştir.

Katılımcılar bağımlıların dış dünyayı anlamlandırırken, önemsizleştirdiğini vurgulamaktadır.

‘Dünyadan vazgeçmiş gibi bir halleri var’ (Erkek, 65, Eczacı,),

şeklinde davranışlarının umursamaz olduğunu vurgulamıştır.

*‘Davranışları karşı tarafa biraz daha çevrelerine zarar verecek gibi oluyor’,
(ek) ‘İstemsiz hareketler yapmaktadırlar’*(Erkek, 47, Tekel, Etlik),

şeklinde bağımlıların davranışlarını belirtmektedirler. Ayrıca bir katılımcı,

‘bir işi yaparken korkuyor, tam kendinden emin olamıyor sürekli, tedirgin, huzursuz, anksiyete’(Erkek, 25, Telefoncu, Etlik),

ifadeleri ile bağımlıların kendilerine güveni olmadığını güvensiz ve huzursuz davranışlarının olduğunu vurgulamaktadır. Bir diğer katılımcı,

‘hareketleri ve tavırlarından sorunlu oldukları anlaşılıyor’(Erkek, 47, Tekstil, Ulus),

ifadesiyle bağımlıların hem davranışlarının farklı olduğunu vurgulamıştır hem de sorunlu olarak etiketlemektedirler. Davranışlarını değerlendiren katılımcılar,

'Yani normal bir insan gibi değildir',(Erkek, 42, Kırtasiye, Etlik),

'Hal ve hareketleri farklı oluyor, diğer bireylere göre,' (Kadın, 41, Tatlıcı, Etlik),

'Normalin dışında olan insanlardır'(Erkek, 47, Tekstil, Ulus),

'normal davranmıyorlar'(Kadın, 47, Ayakkabı-Çantacı, Etlik),

gibi ifadelerle bağımlı bireyler ile diğer bireyler arasındaki farkları ortaya koymuşlardır. Katılımcıların görüşleri dâhilinde, etiketleme olgusu tanımlama kısmında başlamaktadır. Katılımcılar, zararlı, tehlikeli, güvenilir, suçlu gibi kelimeler ile bağımlıları tanımlarken aslında etiketleme sürecini başlatmış oluyor. Etiketleme sürecinin en temel aşaması tanımlamak olarak belirtilebilmektedir. Tanımların her biri, zaman içerisinde etiketlere dönüşmektedir.

Katılımcılar madde etkisiyle bireylerin yürümelerinde bozukluk yaşadığını yalpalayarak yürüdüklerini ifade etmişlerdir.

'Sarhoş gibi yürüyorlar, Dengesiz dengesiz,' (Erkek, 54, Elektrikçi, Ulus),

'Dengesiz, sarhoş gibi davranıyorlar genellikle, yürümelerinde bir sıkıntı oluyor genellikle,'(Erkek, 42, Kırtasiye, Etlik),

'yalpalayarak yürüyorlar',(Kadın, 35, Tuhafiye, Ulus),

'Daha hava da yürüyor,' (Kadın, 47, Ayakkabı-Çantacı, Etlik),

'sallanırlar' (Kadın, 38, Çamaşırıcı, Etlik),

gibi ifadelerle yürümelerinin diğer insanlara göre farklı olduklarını vurgulamaktadırlar. Katılımcılar bağımlıları tanımlarken konuşmaları üzerinde birtakım gözlemler belirtmişlerdir.

'Konuşmaları farklı olur,' (Erkek, 48, Avize, Ulus)

'Sadece konuşma şeyi düzgün mü o dikkatimi çeker,' (Kadın, 47, Ayakkabı-Çantacı, Etlik)

'Garip konuşurlar', (Erkek, 50, Mağazacı, Etlik)

'konuşurken özellikle kelimeleri birleştirip, cümle kuramıyorlar, kesik kesik konuşuyorlar,' (Kadın, 35, Tuhafiye,Ulus)

'bende belki çok şık giyinmiyorum ama en azından konuşmama dikkat ederim müşteriyle'(Kadın, 47, Ayakkabı-Çantacı, Etlik)

gibi tanımlamalarda bulunmuşlardır. Madde bağımlılarını farklı, değişik konuşan bireyler olarak tanımlamışlardır.

Bağımlılığı ve bağımlıları tanımlayan katılımcıların düşüncelerinden yola çıkarak aslında normal ve sapkın ayrımı yaptıkları sonucuna varılabilmektedir. Katılımcılar bağımlıları dış görünüşünü, tavırlarını, konuşmalarını normalden farklı olarak değerlendirmektedir. Katılımcıların zihninde canlandırdıkları madde bağımlısı kategorisi normalin dışında kalan ve anormal yani sapkın olarak değerlendirilen bir insandır. Toplumsal normların dışında kalan, normları ihlal eden bireyler farklı ve sapkın olarak tanımlanmaktadır. Bireyin sapkın olarak tanımlanması için öncelikle sapma eylemini icra etmesi gerekmektedir. Sapma, sosyoloji perspektifinde var olan sosyal veya yasal kuralları ihlal etme eylemine denilir. Toplumun onaylamadığı davranışları gerçekleştiren veya yasaların yasakladığı eylemleri ortaya koyan bireyler sapma davranışı gerçekleştirerek toplumda sapkın haline gelmektedir çünkü kurallardan sapmıştır. Sapma davranışı toplumun çoğunluğunun onayı dışında kalmaktadır. Ayıplama, kınama, sosyal etkileşimleri en asgari düzeye çekme veyahut yasal olarak hapis, denetimli serbestlik, tazminat gibi hukuki yaptırımlar yolu ile dizginlenmeye çalışılmaktadır (Bal, 2013:11). Tüm tanımlamalardan yola çıkarak aslında etiketleme sürecinin tanımlama aşamasında başladığını görmekteyiz. Bireyler tanımlamaları esnasında, bağımlıları anlatırken onları belirli kalıplara sığdırarak geneli hakkında yorum yapmaktadırlar. Böylece onları tanımlarken birtakım etiketlerden faydalandıklarını belirtebiliriz. Bu hususta etiketlemenin tanımlama noktasında başlamaktadır. Bireyler temas edip fark ettikleri bağımlıları özellikleri ile beraber tanımladıktan sonra onlar hakkında yargılara varmaktadır. Yargılama sürecinde tanımlamalardan yola çıkarak fikirlerini ortaya koymaktadırlar.

3.4. Bağımlıları Yargılama

Araştırma bulgularından hareketle toplum içerisinde bağımlılarla temas eden bireyler, öncelikle onları fark etmektedir. Sonrasında ise farkında olduğu bireyleri

zihinlerindeki kategorilere göre tanımlamaktadır. Tanımlama aşamasında madde bağımlısı bireylerin, bağımlı olmayanlara kıyasla özelliklerinden bahsedilmektedir. Sonrasında ise normal bireyler bağımlı bireyler hakkında birtakım tutum ve tavırlar takınmaktadır. Burada katılımcıların tanımladıkları bağımlılara yönelik bakış açıları ortaya konulmaktadır. Bakış açıları değerlendirilirken etkili olan birtakım fikirler belirli boyutlarda temalar halinde ortaya konulmaktadır. Dış görünüşe yönelik tepkiler, bağımlılara yönelik korunma duygusu, onları zararlı bulmak, bağımlılara yönelik güvensizlik, önlem almak, sosyal kaçış gibi temalar halinde bağımlılara dair yargılama süreci kategorize edilmiştir.

3.4.1. Bağımlıları Dış Görünüş üzerinden Yargılama

Katılımcılar öncelikle toplumdaki diğer bireylerin dış görünüşlerine önem verdiklerini görüşme sorularına yönelik yanıtlarla ortaya koymaktadırlar. Dış görünüş katılımcıların geneli tarafından önemlidir.

‘Dükkânıma gelenlerin dış görünüşüne dikkat ederim,’ (Erkek, 54, Elektrikçi, Ulus),

‘Dükkânıma biri girdiğinde dikkat ediyorum, birisi dükkânıma girdiğinde dikkat ediyorum’ (Erkek, 42, Kırtasiye, Etlik),

gibi ifadelerle dış görünüşe önem verdiklerini belirtmektedirler, bu değerlendirme bağımlıları tanımlarken de etkilidir. Tanımlama kısmında bağımlıların dış görünüşlerinin normal insanlardan farklı olduklarını ortaya koyan katılımcılar, bu farklılıkları gözlemediklerinde onları yargılamaktadırlar. Örneğin bir katılımcı (Erkek, 47, Tekel, Etlik),

‘yani şimdi üstü başı kötü halde, şekli şemali kaymış birisinin dükkâna girmesiyle oluşturduğu tedirginlik haliyle daha fazla oluyor, ama bir yandan da daha üstü başı düzgün bir insan geldiğinde daha rahat bir şekilde satışımızı yapabiliyoruz’

şeklinde ifadelerle dış görünüşe verilen önemi ve yargılama sürecinde dış görünüşün önemini vurgulamaktadır. Dış görünüş bireyler hakkında fikir sahibi olurken etkili bir unsurdur. Bireylerin fiziksel görünüşleri onların etiketleri üzerinde önemli bir faktördür. Araştırma bulgularına göre katılımcıların belirttiği fikirleri göz önünde

bulundurulduğunda dış görünüş noktasında klasik olarak belirlenen bazı düşünceler bağımlıları temas esnasında fark etmeye ve onları tanımlamaya yönelik önemli bir husus olarak belirleyicidir.

3.4.2. Bağımlıları Zararlı Bulma

Katılımcılar temasları sonucu fark edip tanımladıkları bireyleri çeşitli açılardan zararlı olarak değerlendirmişlerdir. Örneğin ne yaptıklarını bilmeden, otokontrolsüz davranan bağımlıların diğer bireylere zarar verebileceğini bundan dolayı uzak durulması gerektiğini ifade etmektedirler. Bunun dışında bağımlıların madde temin etmek için her türlü suça karışabileceklerini, gasp, hırsızlık gibi meşru olmayan yollardan para temin etmeye çalışacaklarını aktarmışlardır. Katılımcılar saldırgan, hırsız, zararlı gibi etiketlerle bağımlılara yönelik bir takım algılar geliştirmişlerdir.

3.4.3. Bağımlıları Saldırgan olarak etiketleme

Katılımcılar bağımlıları zararlı olarak tanımlamaktaydı. Bağımlıların uyuşturucu bağlantılı suçlardan kaynaklı ceza almış olması ile onları zararlı olarak yargılama süreci arasında paralellik söz konusudur. Madde bağımlılığı toplum tarafından onaylanmayan bir süreçtir. Katılımcılar uyuşturucu madde kullanımı sonucu ceza almış bireylerin onlara zarar verebileceğini düşünmektedir. Bu noktada bağımlı bireyleri saldırgan olarak değerlendirmektedirler. Bir katılımcı,

‘onlar hani zaten uyuşturucuya bulaşan o kişiler, genel olarak saldırgan kişiler, zaten %80, %90 saldırgan insanlar olduğu için ondan ortaya çıktığını düşünüyorum ben’ (Erkek, 25, Telefoncu, Etlik),

şeklinde ifadeler ile bu kişileri saldırgan olarak etiketlemektedir. Katılımcılardan bir diğeri,

‘Bir para için bilmem ne için sıkıştırmayı etmesi olur’ (Erkek, 25, Telefoncu, Etlik),

şeklinde bağımlıların para temin etmek için saldırganlık yapacaklarını belirtmektedir.

Bağımlıları tanımlayan katılımcılar onların genellikle ceplerinde jilet, bıçak gibi kesici aletler taşıdıklarını belirtmişlerdi. Katılımcılar bağımlıları saldırgan olarak yargılarken taşıdıkları malzemeleri saldırma niyetli kullanabileceklerini belirtmektedirler.

'Bıçakla keskin bir aletle saldırabilir', (Erkek, 42, Kırtasiye, Etlik)

'duyuyoruz sağdan soldan bıçaklıyor, bir şey yapıyor falan,' (Erkek, 54, Elektrikçi, Ulus)

'her an bana bıçak çıkarabilir,'(Kadın, 65, Terzi, Ulus)

'üzerinde kesici delici alet taşıyanlarda var, Yani onlardan birisi kesici, delici aleti çıkarıp saldırabilir,' (Erkek, 47, Tekel, Etlik)

'yav yolumu keser çeker bıçağı,' (Erkek, 48, Avize, Ulus)

'hadi cebinden çıkardı bıçağı sapladı sakat kaldın,'(Erkek, 30, Telefoncu, Ulus)

gibi ifadelerle bağımlılardan saldırma eylemini beklemektedirler. Katılımcılar bağımlılara yönelik korku ve tedirginlik hislerine kapılmaktadır. Bağımlıları tehlikeli ve saldırgan bulmaktadır. Katılımcıların tanımlama yaparken aslında madde bağımlılığının yarattığı sonuçlar çerçevesinde bağımlı ve bağımlılık tanımı yaptıklarını görmekteyiz. Bu noktada bağımlılar üzerine fikir yürütürken bağımlılığın sosyal ilişkilere zarar verdiğini ve bağımlıları ürkütücü, korkunç, zarar potansiyeli yüksek bireyler olarak yargıladıklarını görmekteyiz. Bazı katılımcılar madde bağımlılarını topluma ve kendisine zarar veren kişiler olarak yorumlamıştır. Katılımcıların bağımlılardan uzak duracaklarını ve samimi olmayacaklarını belirtmeleri onlara yönelik duyulan korkulardan kaynaklanmaktadır. Burada katılımcıların bağımlıları zararlı olarak etiketlediklerini görmekteyiz. Fakat bazıları ise kendisinden başkasına zararı olmayan, kendilerine zararı olan bireyler olarak yorumlamaktadır. Burada bağımlıların kullandıkları maddeler ile kendilerini uyuşturduklarını vurgulamaktadırlar. Böylece kendilerinden geçtiklerini duygularına, hislerine ve biyolojilerine zarar verdiklerini düşünmektedirler.

Katılımcılar bağımlıların bilinçsiz olduğunu bundan dolayı yapacakları hareketlerin kendinde olmadan gerçekleşeceğini bunun sonucunda zararlı olabileceklerini düşünmektedirler.

'maddeyi içtikten sonra bilinci tamamen kapalı oluyor', (Kadın, 30, Kuaför, Etlik),

'ne yaptığını bilmez, adamın kafa bir milyon kestiremezsin ki',(Erkek, 30, Telefoncu, Ulus)

'kendinde olmayan bir insan demektir' (Erkek, 47, Tekstil, Ulus)

Katılımcılar bu gibi ifadelerle bağımlıların bilinçlerini kullanmadıklarını vurgulamışlardır. Bundan dolayı yaptıkları davranışlar için ehliyetli olmadıklarını düşünmektedirler. Katılımcılara göre bağımlılar sergiledikleri davranışların sorumluluğunu alamamaktadır. Bir katılımcı,

'daha sonra sorduklarında böyle, böyle yaptın, hatırlamayacaklardır bile muhtemelen, daha sonra polis gelse şey gelse, ben yaptığımı bilmiyorum diyecektir büyük bir ihtimalle'(Erkek, 48, Kırtasiye, Etlik),

şeklinde görüşlerini belirtmiştir. Katılımcılar bağımlıları bu noktada bilinçsiz hareket eden ve zarar verme potansiyeli yüksek bireyler olarak yargılamaktadır.

3.4.4. Bağımlıları Hırsız olarak etiketleme

Katılımcılar, madde bağımlı suçlardan cezaevine girmiş bireylerin farklı suçları da rahatça işleyebileceklerini düşünmektedirler. Örneğin bağımlıların hırsızlık, gasp gibi diğer suçları da işleyebileceklerini belirtmektedirler. Bir katılımcı, bu konuyla ilgili düşüncelerini,

'şöyle de bir durum var madde kullanan insanlar o maddeyi temin edemediği zamanlar da maddi olarak temin edemediği zamanlarda, hırsızlık yapabilir', (Kadın, 35, Tuhafiye, Ulus),

ifadeleriyle anlatmıştır. Burada katılımcı madde bağımlılarının maddeyi para ile temin ettiğini ve para bulamadığı zaman doğal olarak para bulmanın tüm yollarını deneyeceğini bundan ötürü hırsızlık yapabileceğini söylemektedir. Bir katılımcı ise,

'çünkü uyuşturucu hırsızlığa yönlendirir, sonuçta uyuşturucu içen herkes hırsızlık yapar'(Erkek, 22, Haç- Umre Malzemeleri, Ulus),

ifadesiyle direkt olarak madde bağımlılarını hırsız olarak etiketlemektedir. Başka bir katılımcı,

'tabi yani hırsızlık da yapabilir, görmeden, içtiği maddenin parasını çıkarabilmek için para da çalabilir'(Erkek, 42, Kırtasiye, Etlik),

şeklinde ifadeler kullanmıştır.

'gaspıta yapar', (Erkek, 65, Nargileci, Ulus),

'gasp gibi kötü suçlar işleyebiliyor', (Kadın, 35, Tuhafiye, Ulus),

'parayı bulmak içinde insanları gasp etmek zorunda mecburen'(Erkek, 22, Haç- Umre Malzemeleri, Ulus),

şeklinde ifadeler kullanarak bağımlıların madde bulabilmek için eğer parası yoksa gasp gibi suçlara karışacağını vurgulamaktadır. Bir katılımcı,

'o adam potansiyel bir suçludur'(Erkek, 44, Toptancı, Ulus),

şeklinde düşüncelerini bağımlıların potansiyel suçlu olduğunu belirtmiştir. Bu görüşlerden hareketle katılımcılar bağımlıları suçlu ve tehlikeli olarak yargılamaktadır. Bağımlıların madde kullanımına yönelik pişmanlıkları belirtilse de genel olarak tekrar madde kullanacaklarına yönelik ve maddeyi bulmak için her yolu deneyeceklerine yönelik algılar mevcuttur. Madde bağımlılığı yoksunluk durumunda kişilerde çeşitli biyolojik ve psikolojik sonuçlar doğurmaktadır. Bundan dolayı katılımcılar madde bağımlılarının maddeyi temin edebilmek için her yolu deneyeceklerini düşünmektedirler. Örneğin para isteme, gasp etme, hırsızlık yapma, yaralama, bıçak çekme, tehdit etme, şiddete başvurma gibi suçlar işleyerek madde bulma çabası içerisine gireceklerini belirtmektedirler çünkü madde bağımlılığı içsel kontrolü azaltmaktadır. Bağımlıların kendinde olmaması, bilinç dışı davranış gerçekleştirmelerinden dolayı tehlikeli olmaktadır. Madde bağımlılığının toplumsal normların dışında bir olgu olduğu ve yasalarca suç sayıldığı gerçeği ile beraber suçun suçu doğuracağı düşünülmektedir. Katılımcılar, madde kullanımı etkisiyle, bağımlıların topluma veya kendilerine verebilecekleri zararlardan ötürü onlardan uzak durma düşüncesine hâkimlerdir. Böylece madde bağımlılarının, uzak durulması gereken, tehdit edici, ürkütücü, korkunç, suçlu olarak etiketlenmektedir.

Goffman (2014) gerçekte bireyin sahip olduğu kategori ve sıfatlara 'Fiili Kimlik' ismini verirken, damgalama süreci ile oluşturulmuş kimliklere 'Toplumsal Kimlik'

der. Bireye damgasıyla beraber toplum içerisinde yeni bir kimlik inşa edilir. Hırsız, suçlu, tehlikeli, sapkın, güvenilir olmayan gibi etiketler bu duruma birer örnektir. Katılımcılar uyuşturucu bağımlılığının hırsızlık suçunu doğuracağını düşünmektedirler. Madde temin edemeyen bireylerin, madde bulabilmek için hırsızlık, gasp yapabileceklerini bu yüzden güvenilir insanlar olmadığını belirtmişlerdir. Esnaflar madde bağımlılarının direkt olarak potansiyel bir suçlu olduğunu belirtmektedirler. Madde bağımlılarını suçlu, hırsız ve güvenilir olmayan şeklinde etiketleyen esnaflar, dükkânlarında madde bağımlılarını çalıştırmayacaklarını belirtmişlerdir. Bu noktada bağımlılar için sosyal dışlanma söz konusudur.

3.4.5. Bağımlıları Güvenilir Bulmamak

Katılımcılar bağımlıları güvenilir bulmamaktadır. Tanımlama kısmında bağımlıların davranışsal olarak yaptıklarının farkında olmadıklarını belirten katılımcılar, onları her şeyi yapabilir, her şey beklenir kategorisine koymaktadır ve güvenilir bulmamaktadır. Katılımcılar,

'her şey yapar, onların ne yapacağı belli olmuyor ki,' (Erkek, 65, Nargileci, Ulus)

'çünkü o anda bilinçsiz davranıyor,' (Kadın, 65, Terzi, Ulus)

'her an her şey yapabilirler, o anda her şey olabilir yani,' (Erkek, 47, Tekel, Etlik)

'yav bunların ne yapacağı belli olmaz ki,' (Erkek, 30, Telefoncu, Ulus)

'ne yapacağını kestiremem,' (Kadın, 34, Perdeci, Ulus)

'ne yapacağı belli olmaz,' (Erkek, 48, Teşbihçi, Etlik)

'her şeyi yapar,' (Erkek, 22, Haç- Umre Malzemeleri, Ulus)

'her şeyi de yapabilir,' (Erkek, 42, Kırtasiye, Etlik)

'her şeyi yapar, her şey beklerim' (Erkek, 47, Tekstil, Ulus)

şeklindeki ifadeler ile bağımlılara güvenmediklerini ve onların bilinçsizce her şeyi yapabileceklerini savunmaktadırlar. Ayrıca bu şekilde düşünmelerinin bir diğer

sebebi bağımlıların madde alabilecek paraları olmadıklarında her yolu deneyeceklerini düşünmeleridir. Bir katılımcı,

‘birtakım şeylere ihtiyacı olan insanlar her şeyi yapabilirler’(Erkek, 50, Mağazacı, Etlik),

görüşü ile maddeye ihtiyacı olan insanların madde temini adına her şeyi yapabileceklerini savunmaktadır.

3.4.6. Normal ve Sapkın Birey Ayrımı

Toplum içerisinde birlikte yaşama eylemi birtakım kurallar ile kontrollü olarak gerçekleşmektedir. Toplumsal normların yaşanılan toplumlarda birtakım karşılıkları bulunmaktadır. Toplumsal beklentinin temelinde bireylerin var olan kurallara uygun olarak davranması ve bireylerin normal olarak adlandırılması yer almaktadır. Toplumsal kuralları benimseyen ve bu normlar çerçevesinde hareket eden bireyler, toplumdan onay alıp kabul görülürken, normları benimsemeyen ve aykırı davranan bireyler sapkın olarak anılmaktadır. Yani toplumsal normların dışında davranışlarda bulunan kişiler, toplum tarafından sapkın olarak değerlendirilmektedir. Sapkın olarak anılan bireyler toplumda bulunan formel veya informal gruplar tarafından kabul edilmeyerek dışlanma, etiketlenme gibi yasal veya yasal olmayan cezalara tabi tutulmaktadır (Yılmaz, 2020, s.886). Goffman’ın (2014) görüşlerine göre, damgalanmış bireyler normallerin dünyasına ait değildir aynı zamanda bu dünyaya yabancı da değillerdir. Damgalanmış, etiketlenmiş bireyler ile normaller bireyler arasında birtakım farklılıklar söz konusudur.

Katılımcılar, normal ve sapkın olarak toplumda bireyleri ayırmaktadır. Bağımlı bireyleri farklı bir kategoride değerlendirerek normal olmadıklarını savunmaktadır. Toplumsal normlara aykırı davranan bireyler toplumda anormal olarak adlandırılmaktadır. Örneğin bir katılımcı,

‘çünkü onlar madde bağımlısıdır’(Erkek, 50, Mağazacı, Etlik),

ifadesi ile madde bağımlılarını normal insanlardan farklı bir kategoride değerlendirmektedir. Farklı bir katılımcı,

‘çünkü onlar normal bir insan gibi davranamaz zaten madde bağımlısıdır,’(Kadın, 34, Perdecı, Ulus),

ifadesiyle direkt olarak normal sapkın ayrımı yapmaktadır. Diğer bir katılımcı yine benzer ifadelerle,

'bağımlı sonuçta adı üzerinde'(Kadın, 35, Tuhafiye, Ulus),

değerlendirmesini yapmıştır. Burada bağımlıları doğrudan etiketleme söz konusudur. Bağımlıların davranışlarının normalden farklı olduklarını vurgularken, normal ve sapkın ayrımına gidilmektedir. Katılımcılar belirttikleri düşüncelerinde bağımlıların davranışlarını anormal olarak tanımlamakta üstelik bağımlılardan anormal davranış sergilemelerini beklemektedirler. Katılımcılar zihinlerinde bağımlı inşasını oluştururken normal insanlar gibi davranmamalarını madde bağımlısı olmalarına bağlamaktadırlar.

3.4.7. Bağımlılar ile İletişim Kurmama

Normal ve sapkın olarak ayrıma giden, bağımlıları normal olmayan şekilde değerlendiren katılımcılar madde bağımlısı bireylerle iletişimlerini kısıtlı tutmaktadır. "İletişim kurmam" şeklinde yorumlar yapmışlardır. Bir katılımcı,

'çok fazla bu tarz insanlar hayatımızda olsun iletişim kuralım istemeyiz'
(Kadın, 35, Tuhafiye, Ulus),

şeklinde yorumlarını dile getirmiştir. Burada bağımlılar ile iletişim kurmaktan kaçınma söz konusudur. Katılımcı kendi istenci doğrultusunda bağımlılar ile iletişim halinde olmamayı tercih etmektedir. Toplumsal normların dışında kalan bireylere yönelik, iletişimsizlik hâkimdir. Bu noktada farklı bir katılımcı,

'ben o tür insanlarla görüşmem'(Kadın, 34, Perdeci, Ulus)

demiştir. Burada katılımcı o tür insan derken normal olmayan, sapkın ve kötü tasvir edilecek bir konumda bağımlıları değerlendirmektedir. İletişim kurmayacağını belirtirken jest ve mimiklerinde etiketleme ve iğrenme durumu söz konusudur. Başka bir katılımcı,

'iletişim kurmama zaten gerek yok,'(Kadın, 38, Çamaşırıcı, Etlik),

diyerek bağımlılarınla iletişimi gerekli görmediğini belirtmiştir. Bir katılımcı ise,

'Valla genellikle uymamaya çalışıyorum, muhatap olmamaya çalışıyorum'(Erkek, 54, Elektrikçi, Ulus),

diyerek bağımlılardan uzak durduğunu belirtmektedir. Başka bir katılımcı,

'aynı ortam da bulunmak istemem' (Kadın, 30, Kuaför, Etlik),

ifadesiyle bağımlılar ile aynı çevrede durmak istemediğini, uzak kalmak istediğini belirtmektedir.

Katılımcılardan bazıları bağımlılardan uzak durmalarına sebep olarak başlarının belaya gireceklerini düşünmektedirler. Örneğin,

'kendi başımı belaya sokmak istemem, başım belaya girmesin, doğru düzgün evimize gidelim,' (Erkek, 44, Toptancı, Ulus),

'ite dalaşmaktansa, çalıyı dolaşmak iyidir ya', (Erkek, 48, Avize, Ulus)

'bulaşmak istemem hiç, bana gelip başıma bela mı olacak bu saatten sonra'(Erkek, 30, Telefoncu, Ulus)

gibi ifadelerle katılımcılar bağımlılarla iletişimi 'Başını belaya sokmak' olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda bağımlıların kendilerine zarar verebileceğini düşünen katılımcılar bu sebeplerden dolayı onlarla iletişim kurmak istememekte veya iletişimlerini daha sınırlı tutmaktadırlar.

Katılımcılar saldırgan, belalı, hırsız, uzak durulması gereken, güvenilir olmayan, tehlikeli gibi ifadelerle bağımlıları yargılamaktadır. Onları tehlikeli bulurken, birtakım önlemler ve tedbirler almaktadırlar. Örneğin yolda bağımlı birisini gördüklerinde ne yaptıkları sorulduğunda çoğunluk olarak yollarını değiştirdiklerini vurgulamışlardır. Bir katılımcı,

'bana zarar verebileceği için yolumu değiştiririm'(Kadın, 30, Kuaför, Etlik),

ifadesini kullanmıştır. Zararlı olarak nitelendirdiği bağımlılara karşı yolunu değiştirerek önlem almaktadır. Başka bir katılımcı,

'bağımlı bana zarar verse bana kim bakacak, uzak yol da olsa hemen yolumu, yönümü değiştiririm'(Erkek, 30, Telefoncu, Ulus),

ifadeleriyle onlara karşı yine temkinli davranacağını belirtmektedir. Diğer bir katılımcı,

'Kesinlikle değiştiririm, Bunu çok samimiyetle çok çok çok ciddi söylüyorum'(Kadın, 41, Tatlıcı, Etlik),

ifadelerini kullanmıştır. Katılımcı, geç saatlerde işten çıktığında normal kişilerden de tedirgin olduğunu ve normalde de hassas olduğunu belirtirken “bir kişinin bağımlı olduğunu hissedersen daha fazla tedbir alır, daha çok korkarım” anlamında yolunu değiştireceğini üzerine basarak belirtmektedir. Bu noktada katılımcılar, bağımlıları tehlikeli bulduklarını ve buna yönelik tedbir aldıklarını, bağımlılardan uzak durduklarını ve hatta kaçtıklarını belirtmektedirler. Burada bağımlıların maddenin etkisiyle farklı davrandıkları için toplumda normallerin ve bağımlıların birbirinden ayırt edilebilecekleri özelliklerinin var olduğunu görmekteyiz. Haricinde aslında onları korkulacak, zararlı, tedbir alınması gereken, ne yapacağı belli olmayan gibi kavramlarla etiketlenmektedirler. Bir katılımcı,

'ben köpekten bile korkuyorum, insan köpekten daha zararlıdır'(Erkek, 54, Elektrikçi, Ulus),

ifadesiyle bağımlıları, zararlı bulunduğunu kastetmiştir. Sonrasında ise yine aynı katılımcı,

'birde ben bunu hazmedemiyorum. Karşısında daha aciz duruma düşmeyi, onun beni yenmesini kabul etmiyorum, onlar biraz sarhoş gibi biz biraz dinçiz' (Erkek, 54, Elektrikçi, Ulus),

şeklinde birtakım yargılar ortaya koymuştur. Burada katılımcının bağımlıları olumsuz ve kötü çerçevede değerlendirdiğini görmekteyiz. Katılımcı normal insanları dinç olarak tanımlıyor. Dinç olmalarına rağmen bağımlıların onlar üzerinde üstünlük kurması katılımcıyı rahatsız ediyor. Bu noktada katılımcının zihninde konumlanan bağımlı tasarımı, normal insanlara yönelik oluşturduğu algılardan farklılık göstermektedir.

Goffman (2014) damgalama sürecini etnik, sosyal ve fiziksel olarak üçe ayırmaktadır. Araştırma bulgularında elde edilen damgalamalar ve etiketlemeler sosyal damga olarak nitelendirilebilir. Bu noktada bireyler sosyal damgalarından

dolayı toplum içerisinde birtakım tepkilere maruz kalmaktadır. Toplumsal dışlanma bunlardan bir tanesidir.

3.4.8. Bağımlıları Toplumdan Dışlama

Toplum içerisinde toplumsal normların dışında kalan bireyler sapkın olarak değerlendirilmekte ve çeşitli unsurlar ile etiketlenmektedir. Etiketleme sonucu bu bireyler toplumsal dışlanmaya maruz kalmaktadır. İş vermemek, iletişim kurmak istememek, bağımlılardan sosyal alanlarda uzak durmak gibi toplumsal dışlama söz konusudur. Bireyler etiketlenmiş diğer bireylere yönelik birtakım toplumsal tepkiler gerçekleştirmektedir. Toplumsal dışlama bu tepkilerden birisidir.

Katılımcıların, dükkânlarına müşteri olarak gelen, bağımlı olduklarını düşündükleri bireylere yönelik fikirleri değerlendirilmiştir. Birçok katılımcı bağımlıların dükkânlarından alışveriş yapmalarına olumsuz bir şey söylemeyeceklerini belirtmişlerdir. Fakat burada bazı kısıtlamalar koymuşlardır. Örneğin bir katılımcı,

‘Mecburen satıyorum, sen esrar içiyorsun vermeyiz, satmayız gibi bir şey diyemeyiz’(Erkek, 65, Nargileci, Ulus),

ifadeleriyle düşüncelerini paylaşmıştır. Burada izin vermekten çok bir mecburiyet söz konusudur. Başka bir katılımcı,

‘yani şimdi buraya gelse alışveriş yapsa, bir korku içimde oluşur ama hiçbir şey yapamazsın’(Kadın, 35, Tuhafiye, Ulus),

şeklinde görüşlerini belirtmiştir. Burada hem korktuklarını hem de mecburen izin vereceklerini belirtmektedirler. Bu noktada katılımcılar bağımlılar ile ticaret yapmak istememekte, eğer yaparlarsa bundan tedirgin olacaklarını belirtmektedirler. Bir diğer katılımcı,

‘bir an önce işini bitirse de gitse diye gözünün içine bakarım yani, Mal satmayı bile canım istemez öyle adama’(Erkek, 30, Telefoncu, Ulus),

şeklinde ifadesiyle bağımlı olmasından kaynaklı alışverişini zorunlu yaptığını aslında istemediği göstermektedir. Burada katılımcının, bağımlıları dışladığı ve sosyal olarak iletişim kurmak istemediği görülmektedir.

Katılımcılar madde bağımlıları ile alışveriş durumunda kaldıklarında temkinli olacaklarını dile getirmişlerdir. Örneğin bir katılımcı,

‘madde bağımlısı gelirse dükkânıma yani biraz daha dikkatli davranmak lazım,’(Erkek, 48, Kırtasiye, Etlik),

‘dikkat etmen lazım,’ (Erkek, 44, Toptancı, Ulus),

‘daha dikkatli ve temkinli olurum’ (Kadın, 41, Tatlıcı, Etlik),

ifade etmektedirler. Katılımcılar madde bağımlılarının dükkâna gelişlerinde müşteri kaybı yaşayacaklarını bundan dolayı onlarla alışverişe çok gönüllü olmadıklarını belirtmişlerdir.

‘Müşteri kaybedebilmemin etkisi var,’(Erkek, 50, Mağazacı, Etlik),

‘birde müşterinin diğer müşteriyle çakışma ihtimali oluyor, ama o dönem zarfında diğer müşterilerime rahatsızlık verir diye tedirgin olurum,’ (Kadın, 41, Tatlıcı, Etlik),

‘etraftan gelen müşterilerimiz çok tepki gösterebilir, müşteriye zarar verebilir’(Erkek, 25, Telefoncu, Etlik),

gibi ifadelerle bağımlıların müşterilerini ve işlerini etkileyeceklerini belirtmişlerdir. Esnafın müşterilerinin, normalin dışında değerlendirdiği bağımlılar ile karşılaşmalarını uygun bulmamaktadır. Bunun sonucunda bağımlılara karşı önlem alma davranışını geliştirmektedirler. Aslında onları birtakım etiketlerle suçlu, zararlı, tehlikeli gibi yargıladıkları için alışveriş yapmak veya yanlarında eleman olarak çalıştırmak istememektedirler. Esnafın, bağımlı bireyler geldiklerinde gözlerini onlardan ayıramayacaklarını, dikkatli ve temkinli olacaklarını, diğer müşterileri koruyacaklarını belirtirken aslında burada bağımlı bireyleri diğerlerinden farklı ve kontrol altında tutulması gereken kişiler olarak yorumlamaktadırlar. Özellikle bir katılımcı,

‘sırf gitsin diye ucuz fiyattaki ürüne ederinin çok yüksek fiyat vererek gitmesi gerektiğini anlatırım’(Erkek, 48, Teşbihçi, Etlik),

şeklinde alışveriş yapmalarından hoşlanmayacağını belirtmektedir. Burada bağımlılarla alışveriş yapmak istemediklerini belirtmişlerdir.

sosyal dışlamanın bir başka göstergesi, katılımcıların bağımlı bir bireyi kendi iş yerinde istihdam etmekten kaçınacaklarına yönelik ifadeleridir. Burada ciddi bir yargılama süreci hâkimdir. İki faktör dikkat çekmektedir. Birisi bağımlıları tehlikeli, zararlı, suçlu buldukları için çalıştırmak istememeleri, diğeri ise toplum tarafından etiketlenmiş olduklarından dolayı çalıştırmak istememeleridir. Birincisi için katılımcılardan birisi,

‘buraya çünkü mal koyuyoruz ticaret yaptığımız için, kendi cebine çalışabilir, satar cebine atar gibi ifadelerle hırsızlık yapabileceklerini bundan dolayı eleman olarak çalıştırmayacaklarını’(Erkek, 44, Toptancı, Ulus),

Bağımlıların hırsızlık yapabileceğini düşündüğü için onlara iş vermeme taraftarıdır.

İkinci düşünce için çok geniş tanımlar yapılmaktadır. Örneğin bir katılımcı,

‘bırak madde bağımlısını şuan da özürlü olan kişiler dahi toplumda biraz art niyetli görüldükleri için hem çalışma ortamları yok, sakat olsun beyin özürlü olsun, onlara toplum olarak daha biz güzel bir şekilde bakamıyoruz yani’ (Erkek, 48, Kırtasiye, Etlik),

ifadeleriyle toplumun, bağımlıları normalin dışında görüp etiketlediğini bundan dolayı normal insanlardan daha farklı bakış açısıyla değerlendirdiklerini vurgulamıştır.

Katılımcılardan birisi bağımlıların toplumsal anlamda etiketlenmesi konusunda,

‘ülkemizde genel olarak görülen imli yani imli olduğu için çalıştırmam asla’,(Erkek, 25, Telefoncu, Etlik)

düşüncesi ile bağımlıların imli yani toplum tarafından etiketlenmiş olduklarından dolayı çalıştırmayacağını belirtmiştir.

Farklı bir katılımcı bağımlıların çalıştırılması durumunda müşteri kaybedeceğini,

‘müşterilerimi kaybedebilirim. İlla ki gelmezler, herkes ayağını çeker’,(Kadın, 38, Çamaşırçı, Etlik),

düşüncesi ile ifade etmiştir. Başka bir katılımcı ise,

‘çünkü benim hayatım burasıyla beraber devam ettiği için riske atamam’
(Erkek, 50, Mağazacı, Etlik)

gibi ifadelerle ticarethanelerinin geçimlerini sağladıkları yer olduklarını ve bağımlıların toplumda etiketlendiği için müşterilerin kesilmesine ve ticaretlerinin zarar görmesine sebep olacaklarını düşünmektedirler. Eczacı olan bir katılımcı,

‘dalgın, dikkatsiz bir şekilde verdiği bir ilaç, hastaya zarar verebilir,’(Erkek, 65, Eczacı, Ulus),

düşüncesi ile aslında iş için uygun olmadıklarını bundan ötürü çalıştırmasının doğru olmayacağını vurgulamaktadır. Tekel bayi olarak görev yapan bir katılımcı ise mesleğinden dolayı, bağımlı bireyin kullandığı maddeye daha çok meyil edebileceğini ondan dolayı çalıştırmayacağını belirtmektedir.

‘Asla. Ya şimdi şöyle bir durum var, bizim yaptığımız iş itibariyle burada çok çabuk meyil edebilir, yine burada ki malzemeler onu farklı yola sokabilir ve etraftan gelen müşterilerimiz çok tepki gösterebilir. Dükkâna zarar verebilir, müşteriye zarar verebilir, bize zarar verebilir. Çeşitli hırsızlıklar yapabilir. Maddeye yine devam edebilir. Hoşnut olmaz yani çalıştırmam’(Erkek, 47, Tekel, Etlik),

ifadelerini kullanmıştır. Burada katılımcının kendi yaptığı işin, bağımlıları daha da kötü etkileyebileceğini anlatmaktadır. Bireylerin yapmış oldukları meslekler ise işveren konumuna geldiklerinde bağımlılar üzerinde etkilidir. Genel olarak katılımcılar öncelikle toplumun sonrasında ise kendilerinin etiketlediği bağımlıları iş hayatlarından uzak tutmaktadırlar. Bu noktada katılımcıların bağımlı olarak tanımladıkları bireylere yönelik tutumlarının onları olumsuz olarak yargıladıklarını görmekteyiz. Normal, sapkın ayrımını onlar ile alışveriş yapmayarak, iş vermeyerek, iletişim kurmayarak, özel hayatlarından uzak tutarak belirgin bir şekilde göstermektedirler. Bu noktada katılımcıların madde bağımlılarına yönelik toplumsal etiketin farkında olduklarını, kendilerinin de bu etiketleme sürecine bilinçli veya bilinçsiz dâhil oldukları sonucuna varmaktayız.

3.5. Bağımlılara Yönelik Yardım Etme Davranışı

Bireyler temasları sonucu fark ettikleri madde bağımlılarını tanımlarken zihinlerindeki çıkarımları aktarmışlardır. Bu süreçte etiketledikleri bağımlılara yönelik bir takım yargılar geliştirmişlerdir. Bu yargıların sonucunda bağımlılara yönelik tutum ve davranışları, normal bireylere yönelik davranışlarına kıyasla daha farklıdır. Etiketledikleri bireylere yönelik sosyal anlamda kaçış, dışlama, iletişim kurmama, uzak durma, iş vermeme, ürün satmama gibi tepkiler oluşturmaktadırlar. Bu noktada katılımcıların etiketledikleri bireylere yönelik yardım etme süreçleri de değerlendirilmiştir. Yardım etme istençleri değerlendirilirken bu süreç farklı perspektiflerden ele alınmıştır. Maddi yardım, manevi yardım, yiyecek yardımı ve kriz esnasında yardım olarak yardım etme davranışı dört farklı biçimde ortaya çıkmaktadır.

Yardım etme davranışı kişilerin tercihi ile Yapmayı veya yapmamayı tercih edebileceği, gönüllülüğe dayanan bir davranıştır. Yardım etme davranışlarında gönüllük esas kılınmaktadır. Yardım etme kişilerin diğer bireylere yönelik durumlarını iyiye taşıma, o bireylerin esenliği için ekstra olarak gösterilen toplum yanlısı rol davranışıdır. Yardım etme literatürde fazladan rol davranışı olarak tanımlanmaktadır (Çelik&Avcı, s.4). Bireylerin toplum içerisindeki yükümlülüklerinden farklı olarak zorunlu olmadan, kendi rızalarıyla yaptıkları fazladan roller yardım etme davranışı içerisine girmektedir. Bu noktada, toplum içerisinde kişiler beraber yaşarken, toplumun diğer bireyelerine bazı noktalarda yardım gereği duymaktadır. Yani yardım kişilerin birbirlerine gönüllü olarak destek olma, iyilik yapma sürecidir. Yardım sosyal bir olgu olup, gönüllülük esasına dayanmaktadır. Örneğin vakıflar, dernekler, sosyal kurumlar aracılığı ile yardıma ihtiyacı olan bireyler hem devlet eliyle desteklenmekte hem de maddi durumu iyi olan bireylerin yardım etme istenci ile bağışlar vasıtası ile desteklenmektedir. Fakat yardım daima maddi boyutta olmayabilir. Bazen manevi ve daha mikro boyutlarda yardım söz konusudur. Örneğin huzurevinde yaşlıları ziyaret etmeye giden bireyler, arkadaşına problemlerini dinlemesi konusunda yardımcı olan bireyler gibi daha manevi boyutta yardım tiplerinden bahsetmek mümkündür. Bu çalışma açısından madde bağımlılarına yönelik yapılan yardımlar ve bu yardım etme istenci süresinde etiketleme olgusunun önemi odak noktasıdır. Bireyler etiketledikleri madde

bağımlılarına yönelik belirli tutumlar oluşturmaktadır. Yardım sürecinde bu tutumların ve yargıların önemi büyüktür. Etiketleme ve yardım davranışı arasında birtakım paralellikler bulunmaktadır. Etiketleme, yardım etme davranışını etkilemektedir. Yani katılımcıların etiketleme sonrası yardım etme davranışı arasındaki tutumları değerlendirilmiştir. Verilerin analizi sonucunda elde edilen temalarda yardım konusunda maddi ve manevi olarak iki farklı yardım tipi ortaya çıkmaktadır.

3.5.1. Manevi Yardım

Araştırma problem cümlelerinden biri olan Etiketleme ve yardım etme davranışı arasında nasıl bir ilişki vardır sorusu bu temayla değerlendirilmiştir. Toplumun fertleri, sosyal, ekonomik, psikolojik, biyolojik olarak birbirinden farklıdırlar. Bireyler toplum içerisinde ahenkli olarak yaşamaya çalışsa da bu düzen içerisinde güçlü, zayıf, zengin, fakir sağlıklı, hasta gibi farklılıklar mevcuttur. Bu noktada bazı bireylerin diğerleri tarafından maddi veya manevi yardıma ihtiyaçları olabilmektedir. Toplumda bir arada yaşamanın sonucunda karşılıklı bağımlılıklar ortaya çıkmaktadır. Yardımlaşma unsuru karşılıklı bağımlılıklardan birisidir. Manevi yardım destek, telkin, yönlendirme gibi eylemlerden oluşmaktadır. Bu yardım tipinde maddiyata dayalı herhangi bir konu bulunmamaktadır. Görünür bir çıkar düşüncesi olmadan, manevi açıdan telkinlerle bireylere destek olmak manevi yardımı kapsamaktadır.

Katılımcılar, bağımlılara manevi olarak yardımda bulunabileceklerini belirtmektedirler. Örneğin,

‘Elimden geldiğince manevi yönden destekçisi olurum,’ (Kadın, 46, Butik, Ulus),

‘manevi yardım, telkinlerde belki bulunabiliriz kişiye, seçtiği yolun yanlış olduğunu, kötü olduğunu söyleyebiliriz, bırakmasını söyleyebiliriz’(Erkek, 47, Tekel, Etlik),

gibi düşüncelerini belirtmişlerdir. Burada katılımcının telkin etmeye çalışarak manevi yardım edebileceğini görmekteyiz.

Katılımcıların manevi yardım olarak işaret ettikleri yardım biçimi, maddi içeriği olmayan yardımdır. Bunlar madde kullanımının azaltılması veya tekrar edilmesi için telkin, öğüt, destek olma şeklindedir. Örneğin bir katılımcı,

‘oluyor zaten ama yol gösteriyoruz, şuraya git buraya git diye yol gösteriyoruz’(Erkek, 65, Eczacı, Ulus),

ifadeleriyle manevi destekte bulunduğunu bu tip durumlarla karşı karşıya kaldığını belirtmektedir. Bu noktada katılımcıların temaslar sonucu fark ettikleri madde bağımlılarının yardıma ihtiyaçları olduğunda, onları manevi açıdan yönlendirmektedir. Katılımcılar bağımlıların madde kullanmalarını yanlış bulmaları sonucunda doğru yolu gösterme eğilimi sergilemektedirler. Katılımcılara göre normlara uygun olan husus, bireyin maddeyi bırakması ve buna yönelik destek almasıdır. Yani katılımcılar madde kullanımını doğru bulmamakta ve bırakmaları için temas ettikleri bağımlıların manevi olarak yönlendirmektedir. Yine bu noktada yönlendirme, telkin, destek gibi olgular zorunlu değildir ve bağımlılara yönelik yapılan manevi yardımlar içerisinde yer almaktadır.

3.5.2. Maddi Yardım

Araştırma bulgularına göre katılımcılar bağımlılara maddi olarak yardım etmeme taraftarıdır. Bu durumun en önemli sebebi bağımlıların maddeyi para yoluyla temin etmeleridir. Bundan dolayı katılımcılar maddi yardım yaparlarsa bağımlıların madde alacaklarını düşünmektedirler. Yardım niyetli verilen parayı madde kullanmak için harcayacağını düşünen katılımcılar, onlara para vererek onları maddeye yönelmesine katkı sağlayacaklarını düşünmektedirler. Böylece para vererek suça ortak olmuş, madde alınmasına vesile olmuş olacaklarını, bağımlılarında madde kullanımını bırakmayacağını düşünmektedirler. Bu durumun onları daha fazla madde kullanımına iteceğini düşünmektedirler. Katılımcılar,

‘Tekrar madde alacak diye maddi desteğim olamayabilir,’(Kadın, 46, Butik, Ulus),

‘sağlamam para verdiğimde tekrar uyuşturucuya gideceğini bilirim,’(Erkek, 54, Elektrikçi, Ulus)

‘çünkü benim paramla belki tekrar madde almayacağı ne malum yani o yüzden de olmam, sağlamam’ (Kadın, 30, Kuaför, Etlik),

yardım etmeyeceklerini ortaya koymuşlardır. Burada katılımcıların maddi yardım yapmamasındaki temel sebep, bağımlıların maddi yardımları uyuşturucu kullanımı ve temini için değerlendirecekleri düşüncesidir. Bu noktada katılımcıların madde bağımlılığını ve madde kullanımını desteklemediğini ve bu duruma karşı olduklarını görmekteyiz. Diğer katılımcılar,

‘Maddi yardım yapmam, ya şimdi para versen ilk yapacağı şey krize girince gidip uyuşturucu almak olur diye düşünüyorum,’ (Erkek, 42, Kırtasiye, Etlik),

‘Çünkü parayı görünce, sonuçta tedavi olmamış bir kişi doğal olarak madde almaya kendini itecektir,’(Kadın, 41, Tatlıcı, Etlik),

‘eğer para istiyorlarsa uyuşturucu veya başka bir madde alacaktır.’ (Erkek, 47, Tekel, Etlik)

‘Çünkü verdiğim zaman gider, tinerini alır veya maddesini alır yani,’(Erkek, 65, Eczacı, Ulus),

‘şimdi para verdim diyelim mesela bununla gidip yine uyuşturucu madde almayacağı ne malum? Bunun için yardım etmem,’ (Erkek, 30, Telefoncu, Ulus),

‘uyuşturucu parası vermem, Kesinlikle uyuşturucu içmesi için para vermem’(Erkek, 22, Haç- Umre Malzemeleri, Ulus),

gibi ifadeler ile madde bağımlılarına kesinlikle maddi yardımda bulunmayacaklarını belirtmektedirler. Katılımcılar genel olarak para yardımlarının bağımlıyı madde almaya teşvik edeceğini düşünmektedirler. Örneğin manevi yardımda bulunacağını anlatan bir katılımcı maddi yardımda bulunmayacağını şu sözlerle belirtmiştir:

‘Bana şu kapıdan değil madde bağımlısı, kim olursa olsun şu kapıdan girsin bana desin ki 5 tl ver vermem, 50 kr vermem bak inan 50 kr vermem’(Erkek, 48, Avize, Ulus),

şeklinde düşüncelerini belirtmiştir. Bu katılımcı bağımlılara manevi destekler sağlayacağını yiyecek, giyecek yardımı yapabileceğini lakin direkt olarak para yardımını cüzi miktarda da olsa yapmayacağını belirtmektedir. Katılımcılardan bir diğeri,

‘yani şimdi doğruyu söylemek gerekirse ben dilencilere bile para vermem çünkü sağlıklı gayet eli, kolu tutan, çalışabilecek bireylere ben kesinlikle para vermem yani. Vermiyorum da zaten kesinlikle gönderiyorum. Dilenciye bile vermem’(Kadın, 41, Tatlıcı, Etlik),

şeklinde bir düşüncesini belirtmiştir. Burada katılımcı öncelikle madde bağımlılığı ile dilencililiği kıyaslamakta ve madde bağımlılığını dilencilikten daha kötü bir konumda olarak etiketlemektedir. Dilencilere bile para vermiyorken bağımlılara hiç vermem tarzında kullandığı ifadelerde parasının kötü amaçla kullanılacağını düşündüğünü bundan dolayı maddi bir yardımda bulunmayacağını belirtmektedir.

Yukarıda belirtilen ifadelerden hareketle, etiketleme davranışı madde bağımlısı bireylere maddi yardımda bulunma davranışının seyrini değiştirmektedir. Bir katılımcının ifadelerine göre (Kadın, 30, Kuaför, Etlik), bağımlılara maddi yardım yaparlarsa kendilerini topluma ve vicdanlarına yönelik suçlu hissedeceklerini vurgulamaktadırlar. Maddi yardım yapmamalarının sebepleri arasında suçluluk duyma korkusu yer almaktadır.

‘Onun annesi babası varsa ailesine karşı suçlu hissederim’ (Kadın, 30, Kuaför, Etlik),

ifadesiyle maddi yardım yaparsa kendisini ailesine yönelik suçlu hissedeceğini belirtmektedir. Katılımcı yapacağı maddi yardım ile bağımlının yeniden uyuşturucu alacağını düşünmektedir. Yine aynı katılımcı,

‘Maddi anlamda uyarır mıyım, uyarırmaz mıyım bilmiyorum ama ben asla para yardımı yapmam,’ (Kadın, 30, Kuaför, Etlik),

Başka bir katılımcı,

‘duruma göre değişir ama ben para yardımı yapmaktan yana değilim, kesinlikle para vermem’(Erkek, 22, Haç- Umre Malzemeleri, Ulus)

gibi yanıtlar veren katılımcılar bağımlılara maddi yardım yapmayacaklarını belirtmişlerdir.

3.5.3. Yiyecek Yardımı

Katılımcılar bağımlılara manevi yardım edeceklerini lakin maddi herhangi bir yardımda bulunmayacaklarını belirtmişlerdir. Genel olarak katılımcılar madde bağımlılarına yardım etmeyeceklerini belirtmişlerdir. Buna sebep olarak birtakım nedenler ortaya koymaktadırlar. Yiyecek yardımı konusunda da kısıtlamalı yardımlar karşımıza çıkmaktadır. Katılımcılar madde bağımlılarına yiyecek konusunda,

‘varsa veririm’ (Kadın, 46, Butik, Ulus),

gibi ifadelerle yardımcı olabileceklerini belirtmişlerdir. Yardım edeceğini söyleyen bir katılımcı yine de bir şart koymaktadır.

‘gözümün önünde yiyecekse yemeğini çayını veririm’ (Erkek, 54, Elektrikçi, Ulus),

ifadesini kullanmaktadır, burada katılımcının madde bağımlılarına güvenmediğini, yardım edeceğini ifade ederken bile gözünün önünde olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Bir katılımcı kendisinin yiyecek yardımında bulunmayacağını belirtirken,

‘insanların da olmak isteyeceklerini zannetmiyorum çünkü madde içene kadar, kendi yeme-içme ihtiyaçlarını beslenme ihtiyaçlarını karşılayabilir bence’(Kadın, 35, Tuhafiye, Ulus) ifadelerini kullanmıştır. Aynı şekilde başka bir katılımcı,

‘uyuşturucu kullanmak için parası varsa, illa ki yemek yiyecek parası da vardır’(Erkek, 28, Telefoncu, Ulus),

şeklinde düşüncesini belirtmiştir.

‘Ya versem, gıda yardımında bulunsam, şöyle düşünüyorum: cebinde parası varsa karnını doyurmaz, gider belki karnını doyurduktan sonra ben doyurursam, cebindeki parayla tekrar uyuşturucu alabilir,’ (Erkek, 42, Kırtasiye, Etlik),

'ya ailesi varsa, atıyorum işte şuan adam madde bağımlısıdır ama eşi vardır, çocuğu vardır. Madde bağımlısı olduğu için parayı ona yatırıyor. Evde çoluk çocuk açtır,'(Erkek, 48, Kozmetik, Etlik),

'Çünkü cebindeki olan parasını yemek, yemek yerine bu sefer yine esrar eroine yatıracaktır,'(Erkek, 47, Tekel, Etlik),

belirtilen düşüncelerde madde bağımlısı bireylere yönelik bir güvensizlik duygusu yine hâkimdir. Yiyecek yardımının yapılmamasının sebebi kişinin bu ihtiyacı karşılanırsa var olan bütçesini madde temini için ayırmasıdır. Yapılan yiyecek yardımı sonucunda kişinin kendi bütçesini madde kullanımına harcayacağı ve madde teminine sebep olabilecekleri düşüncesi katılımcıların yardım istencini azaltmaktadır.

Yardım etmemelerinin diğer sebebi tedirgin olmalarıdır. Bazı katılımcılar direkt olarak (Erkek, 65, Eczacı, Ulus), (Kadın, 41, Tatlıcı, Etlik), (Kadın, 30, Kuaför, Etlik) yardım etmeyeceklerini çünkü tedirgin olacaklarını belirtmiştir. Bir katılımcı,

'Zaten benim dükkânımda yiyecek yok, kırtasiye burası ama yani para yardımında bulunmam, gıda yardımında da bulunmam'(Erkek, 42, Kırtasiye, Etlik),

ifadesini kullanmıştır.

'Ya olmak istemem açıkçası,' (Kadın, 35, Tuhafiye, Ulus),

'ona yardım etmem,'(Erkek, 28, Telefoncu, Ulus),

'bu iyiliğimi göreceğ bu sefer de para istemeye gelecek, yok olmam. Hiçbir şekilde yemek bile vermem buna, Ben şüphede kalmam hiçbir şekilde yardımcı olmam'(Erkek, 30, Telefoncu, Ulus),

şeklinde madde bağımlılarına yardım etmeyeceklerini belirtmişlerdir. Çünkü madde bağımlılarının yiyecek yardımıyla beraber farklı yardımlar talep edeceğini düşünmektedirler. Bir katılımcı konuyla ilgili başından geçenleri aktarmaktadır.

'direk dükkândan çıkartma taraftarıyım, yine gece vaktinde geldiği için tek de çalıştığım için hatta dükkândan çok zor çıkarmıştım onu kesinlikle unutamam yani, mesela her seferinde bana tatlı verir misin? Börek verir misin? Diye

talepte bulunuyor. Korktuğum için vermek pek istemiyorum, birkaç kez daha geldiğinde korkmaya başladım, ben zaten gerçekten kesinlikle çok korkak bir insanım, Yani normalde kavga eden bireylerin yanına bile gidemeyen bir insanım yani, birde alışıyor, çünkü birkaç kez vermişim ben kendilerin, verdiğim için alıştı sanırım. Her zaman da aklıma gelir o kişi, buradan dükkânımın önünden geçse dahi aklıma gelir'(Kadın, 41, Tatlıcı, Etlik),

şeklinde yaşadığı olayı belirten kişi, madde bağımlısı bireye yaptığı iyilik sonucu bağımlının buna alıştığını ifade etmektedir. Bağımlının kendisini tedirgin etmeye başladığını bu durumdan korkmaya başladığını ifade eden kişi yaptığı yardımdan pişmanlık duymaktadır. Bundan dolayı yeniden herhangi bir bağımlıya yardım etmeyeceğini belirtmektedir. Başka bir katılımcı (Erkek, 47, Tekstil, Ulus) bu durumu alışkanlık haline getireceklerini söylemektedir. Katılımcılar genellikle yiyecek yardımı konusunda yardım etmeyeceklerini vurgulamışlardır. Burada yardım etmemelerinin en önemli sebebi kişilerin madde bağımlısı olarak etiketlenmesidir. Madde kullanımından dolayı bağımlı olarak etiketlenen bireylere yönelik yardım davranışında yukarıda gördüğümüz gibi nedensel olumsuzluklar fark edilmektedir. Yani bireyler madde bağımlısı olarak etiketlenmesi yardım etme sürecinde çok yönlü düşündürmektedir.

3.5.4. Yardım Etmemek

Bazı katılımcılar madde bağımlılarına maddi veya manevi olarak ayırmadan direkt yardım etmeyeceklerini belirtmişlerdir. Katılımcılar,

'Yardımcı olmam yani yalana gerek yok',(Kadın, 30, Kuaför, Etlik),

'yok', (Kadın, 38, Çamaşırıcı, Etlik),

'yok sağlamam'(Erkek, 48, Teşbihçi, Etlik)

İfadeleriyle yardımcı olmayacaklarını belirtmişlerdir. Bir diğer katılımcı,

'Kullanırken bana mı sordu da' (Erkek, 30, Telefoncu, Ulus)

ifadesi ile bir katılımcı yardım etmeyeceğini tepkili olarak belirtmektedir. Madde kullanmasının kötü bir durum olduğunu ve bundan dolayı onlara yardım

etmeyeceğini, kullanırken bilinçli olduğunu ve bunu seçmeme şansının olduğunu belirtmektedir.

Katılımcılar madde bağımlılarını tanımlarken güvenilmez olduklarını belirtmişlerdir. Yardım etmeme nedenlerinden birisi katılımcıların bağımlıları güvenilmez olarak etiketlemeleridir. Katılımcılar,

'Ben ona güvenemem,' (Kadın, 41, Tatlıcı, Etlik)

'güvenmediğim için hiçbir maddi yardım da bulunmam hiç kimseye yani ona da bulunmam,' (Kadın, 30, Kuaför, Etlik),

'güvenmem tabi ki,' (Erkek, 42, Kırtasiye, Etlik),

'yani madde bağımlısı bir insana ben güvenemem,' (Kadın, 35, Tuhafiye, Ulus),

'güvenmediğim için vermem' (Erkek, 48, Teşbihçi, Etlik),

ifadeleriyle maddi yardım yapmayacaklarını çünkü onlara maddi yardım yaptıklarında gerçekten ihtiyaçları adına kullanacaklarını bilemediklerini bu noktada bağımlılara güvenemeyeceklerini belirtmektedirler. Katılımcılara, acil bir durumda bağımlıların katılımcılar aracılığı ile iletişim kurma taleplerine yönelik yardımda bulunup bulunmayacağı sorusu yöneltmiştir. Buradan alınan cevaplara göre katılımcılar bağımlılara çeşitli açılardan güvenmemelerinden kaynaklı olarak yardım etmeyeceklerini belirtmektedirler. Öncelikle katılımcılar bağımlıları hırsız olarak etiketlediğinden dolayı, hırsızlık yapabilecekleri düşüncesi ile yardım etmemektedir. Örneğin,

'çünkü telefonumu alıp kaçma ihtimali var,' (Kadın, 46, Butik, Ulus),

'telefonumu çalabilir, hırsızlık yapabilir,' (Kadın, 30, Kuaför, Etlik),

'çok geldi başıma çünkü. Ayakta duramıyor gelmiş ağabey bir evi arayabilir miyim telefonunu verebilir misin, buralar tekin yerler değil alır telefonunu gider', (Erkek, 48, Teşbihçi, Etlik),

'çünkü bizim burada birisi vardı. Telefonu alıp kaçıp gidiyordu. Satır oğlu iş hanında bir çocuk vardı. Telefonumun çalınmasından korktuğum için vermem,'(Erkek, 44, Toptancı, Ulus),

şeklinde düşüncelerini belirten katılımcıların bir kısmı hırsızlık konusunda güvenmedikleri bağımlılara bu noktada yardım etmeyeceklerini belirtmişlerdir. Bu konun farklı bir boyutu daha vardır. Katılımcılar bağımlıların madde bağlantılı suçlardan dolayı emniyet mensupları tarafından takip altında olabileceklerini, bundan dolayı yasal olarak kendilerini herhangi bir tehlikeden korumak adına ve temkinli olmak açısından yardım etmek istememektedirler. Bunları bazı ifadelerle açıklamışlardır.

'Niye vermem? Allah korusun benim başım yanar yani sonuçta böyle olaylar polise intikal edildiği zaman kimlerle irtibata geçilmiş, doğal olarak onların hepsinin kaydı çıkartılacak yani neden başımı yakmam istemem.' (Kadın, 41, Tatlıcı, Etlik),

'Onun polisle başı derde girse benim telefon numaram gözükür,'(Erkek, 65, Nargileci, Ulus),

'ya da maddeyi satın aldığı birilerini arayabilir benim başıma da bela açabilir,' (Kadın, 30, Kuaför, Etlik),

'Ya çünkü farklı şeyler yapabilir onlar, farklı şeyler çıkabilir. Kendimi tehlike altına pek atmak istemem. Sıkıntı doğurabilir daha sonra kimi aradığı ne yaptığı belli olmayan insanlara telefon numaramı vermek istemem yani başımı belaya koyarlar.'(Erkek, 47, Tekel, Etlik),

'Çünkü hadi bu şifreli konuşuyor, polisin eline düştü polisle benim başım belaya girer diye düşünürüm vermem yani, Sıkıntılı işlere gelemem ben. Benim kafam ağrımayacak'.(Erkek, 30, Telefoncu, Ulus),

'O maddeyi satın aldığı kişileri yani torbacı diye tabir edilen kişileri aramalarını benim telefonumdan istemem tabi ki,'(Kadın, 35, Tuhafiye, Ulus),

'sonuçta arkadaşını arayacak belki arkadaşının aranması vardır. Takiptedir. Benim telefonumda takibe düşebilir düşüncesi ile vermem' (Erkek, 28, Telefoncu, Ulus),

şeklinde katılımcılar tedirginlik ve korku duydukları için yardım etmeyeceklerini belirtmişlerdir. Bu noktada yardım etmemelerinin arkasında güvensizlik, korkunun yer aldığı söylenebilir.

Bazı katılımcılar yardım edemeyeceklerini belirtirken kendi kişisel sebepleri üzerinden açıklama yapmışlardır. Kendi maddi durumlarının yetersiz olduğunu bundan dolayı bağımlı bireylere maddi açıdan yardım yapamayacaklarını belirtmektedirler. Örneğin bir katılımcı,

'yardım sağlayamam, neden sağlayamayız? Çünkü bizde de yok, yardım etmek isterim ama öyle bir bütçem yok yani' (Erkek, 44, Toptancı, Ulus),

şeklinde belirtmektedir. Burada aslında yardım edebileceğini ama maddi imkânlarından dolayı yardım etmemeyi tercih ettiğini belirtmiştir.

3.5. 5. Kriz Esnasında Yardım

Çalışmada maddi ve manevi yardımdan farklı olarak hem görünür hem sağlıkla ilgili acil bir durum olduğu için anlık bir yardımın söz konusu olduğu kriz esnasında yardım etme davranışı değerlendirilmiştir. Katılımcılar madde bağımlıları saldırgan, ne yaptığının bilincinde olmayan, zararlı olarak etiketlemişti. Bu etiketlerden yola çıkarak kriz esnasında bağımlıların tehlikeli olabileceklerini belirten katılımcıların yardım etme istenci düşüktür. Bağımlıların toplumsal alanda krize girmeleri acil ve gözle görünür bir yardımdır, burada yardım etme sürecinde acil karar gerekmektedir. Bağımlıların krize girmesi maddenin yoksunluğu veya dozunun fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Birey maddenin vücudunda ki yoksunluğunu hissettiğinde veya maddeyi vücuduna aşırı derece de aldığı anda vücutta birtakım tepkimeler meydana gelir. Örneğin sinirlerin gerilmesi, acı çekme, sancı hissetme, kıvrınma, kusma, ishal, soğuk ter dökme, aşırı derece de titreme gibi durumlar ortaya çıkar. Bu durumun aniden yaşanması kriz olarak adlandırılmaktadır (Akbulut, 1997, s.120).

Katılımcılardan bazıları madde bağımlılarına sağlık açısından yardım edebileceklerini belirtmişlerdir. Yine bu noktada maddi yardım yapmayacaklarını, para verme durumları olursa kendilerine vermeyeceklerini,

'direkt tedavi noktasına belki verebilirim ama kendisine vereme'(Erkek, 54, Elektrikçi, Ulus),

ifadeleriyle belirtmişlerdir. Bu fikre benzer fikirleri olan diğer katılımcılar,

'maddi yardım değil ben sadece sağlık açısından yardım yaparım, sadece sağlık açısından yardımcı olurum'(Erkek, 42, Kırtasiye, Etlik),

şeklinde düşüncelerini belirtmişlerdir.

'En yakın sağlık kuruluşuna haber veririm,'(Kadın, 65, Terzi, Ulus),

'yapabileceğim tek şey sağlık merkezlerine gitmesini sağlamak olabilir,'(Erkek, 47, Tekel, Etlik),

'yönlendiririm kuruluşlara, yol gösteririm,'(Erkek, 25, Telefoncu, Etlik),

'yol gösteririm, şuraya git buraya git derim,'(Erkek, 65, Eczacı, Ulus),

'çağırırım 112'yi tabi, yapacak başka bir şey yok' (Erkek, 65, Ulus),

şeklinde sağlık açısından yardım edebileceklerini belirtmişlerdir. Burada sağlık kuruluşlarına yönlendirme, ambulans, hastane gibi yerlerden, devletin kuruluşlarından müdahale bekleme durumu söz konusudur.

Kriz anında da sağlık açısından yardım edebileceklerini belirtmektedirler. Örneğin bir katılımcı,

'sokakta yine öyle bir durumda karşılaşırsam ilk başta yapacağım şey ambulansı aramak olur zaten'(Kadın, 35, Tuhafiye, Ulus),

şeklinde düşüncelerini belirtmektedir.

Katılımcılar genel itibariyle madde bağımlılarına farklı alanlarda yardım etmeyeceğini belirtmiştir. Kriz esnasında katılımcıların bazıları yardım edeceğini, bazıları o an duruma göre karar verebileceklerini bazıları ise yardım etmeyeceğini

vurgulamaktadır. Öncelikle katılımcılar temas kısmında belirtildiği gibi bağımlılarla çok defa karşı karşıya kalmışlardır. Burada katılımcılar madde bağımlılarının krizlerine şahit olduklarını belirtmişlerdir. Şahit olmaları bu konuda yaptıkları yorumları daha iyi ortaya koyabilmelerine sebebiyet vermektedir. Somut bir olay üzerinden düşüncelerini belirtmektedirler.

'Daha önce burada çok kez başıma geldi yani, madde bağımlıları krize girenler gözümün önünde' (Kadın, 30, Kuaför, Etlik),

'birkaç defa ben denk geldim,' (Kadın, 35, Tuhafiyeye, Ulus),

'oluyor burada canım kaç kere ambulans çağırdım yani,' (Erkek, 65, Eczacı, Ulus),

'parkta çok gördüm' (Kadın, 47, Ayakkabı-Çantacı, Etlik),

şeklinde ifadeler ile bağımlıların krizlerine tanık olduklarını belirtmişlerdir.

Katılımcıların bazıları madde bağımlısı bireylere kriz esnasında yardım edeceklerini belirtmişlerdir. Yardım söz konusu olduğunda onları kriz sırasında ölüme terk etmeyeceklerini, su verip, sağlık ekiplerini arayacaklarını, insanlık görevi olarak ilk müdahalede bulunacaklarını bildirmişlerdir. Burada kişilerin bağımlı veya normal ayrımı yapmadan o insanlık görevi olduğu için yardım edeceklerini belirtmektedirler.

Bir katılımcı,

'Elinden, kolundan tutar, bir su veririz,' (Erkek, 44, Toptancı, Ulus),

diğer bir katılımcı,

'o anlık müdahalem sadece yüzüne su dökmek ile olur,' (Kadın, 35, Tuhafiyeye, Ulus),

ve bir diğer katılımcı,

'su filan veririm' (Erkek, 47, Tekstil, Ulus)

şeklinde bu durumda su vererek yardımda bulunacaklarını belirtmişlerdir.

Mesela başka bir katılımcı,

'yani o anda savunmasız olduğu için o anda yardım ederim, ben vicdanlı insanım çünkü'(Kadın, 46, Butik, Ulus),

ifadesiyle aslında kendi vicdanından dolayı, o esnada bağımlının savunmasız olması etkisiyle yardım edeceğini vurgulamıştır. Bir önceli meslek hayatında sağlık görevlisi olarak çalışan bir katılımcı,

'Bulunurum, İlk müdahaleyi yaparım'(Erkek, 25, Telefoncu, Etlik),

ifadelerini kullanmıştır. Bu katılımcı eski bir sağlık görevlisi olmasından dolayı öyle bir şeye göz yumamayacağını, yardımcı olacağını belirtmektedir. Başka bir katılımcı,

'İster istemez müdahalede bulunuruz, madde bağımlısı da olsa yine yardımcı olurum, yardım etmeye çalışırız,' Erkek, 44, Toptancı, Ulus),

ifadelerini kullanmakta ve madde bağımlısı da olsa şeklinde ifadesiyle, bağımlılığın kötü bir durum olduğunu vurgulamakta, normal insanlar ile bağımlıları farklılıklarını belirtmektedir. Fakat kriz esnasında yardımda bulunurken madde bağımlısı olmasının bir ayırım teşkil etmeyeceğini bildirmektedir. Yardımcı olacağını belirten katılımcılardan birisi,

'kendisine zarar vermemesi için asgari yardımda bulunurum'(Erkek, 54, Elektrikçi, Ulus),

şeklinde yardım etme sebebini bağımlının kendisine zarar vermemesi olduğunu belirtmiştir.

Duruma göre karar vereceğini belirten katılımcılardan birisi,

'O anda kendine zarar mı veriyor, başkasına mı zarar veriyor yoksa can mı çekişiyor. O an ki duruma bakarım'(Erkek, 48, Avize, Etlik),

şeklinde ifadeler kullanmıştır.

'Şimdi atıyorum burada öyle bir yolda sallana sallana gelirken atıyorum sana bir şey yapacak olsa müdahale ederim farklı bir müdahale olur, bıçağı alıp kendi kendini kesmeye başladı farklı bir müdahale olur ya ama şurada yerde yattı zavallı titriyor o zaman ne yapabilirim diye düşünürüm', (Erkek, 44, Toptancı, Ulus),

burada kişinin zarar potansiyeline göre yardıma karar vereceğini belirtmektedir.

Katılımcıların çoğunluğu kriz esnasında bağımlılara yardım etmeyeceğini vurgulamışlardır. Örneğin,

'yok, bulunmam, görmezden gelirim,'(Erkek, 48, Teşbihçi, Etlik),

'hayır,' (Erkek, 48, Kırtasiye, Etlik),

'müdahalede bulunmam, hiçbir şekilde yardım etmedim, yardım etmem, 112'yi aramam,'(Kadın, 30, Kuaför, Etlik),

'yok, kesinlikle bulunamam gerçekten bunu samimiyetle söylüyorum geçip, giderim kesinlikle yardım edemem', (Kadın, 41, Tatlıcı, Etlik),

'yok, bulunmam, Bu şekilde onun haricinde pek yardım etmem, yani edemem, O yüzden yardım etmemeyi tercih ediyorum'(Erkek, 25, Telefoncu, Etlik),

'Müdahale de bulunmam, uzaktan seyrederim yani, iyi seyrederim ha haha,' (eaç) *'müdahale etmem',*(Erkek, 30, Telefoncu, Ulus),

(daha önce yaşadığı olayı anlatıyor) *'Uzaktan gördükte uyuşturucudan dolayı geldi, ambulans aldı götürdü. Gidip ilgilenmedim, hiç bir şey yapmadım',* (Kadın, 47, Ayakkabı-Çantacı, Etlik),

'bulunmam',(Erkek, 65, Eczacı, Ulus),

'tabi birde krize girmiş her an ne yapacağı da belli olmaz o yüzden yaklaşmamın da bir anlamı yok' (Erkek, 42, Kırtasiye, Etlik),

şeklinde ifadeler ile yardım etmeyeceklerini belirtmektedirler. Katılımcılardan bir tanesi bu tarz bir olaya denk geldiğini ve gözlemlerini paylaşmıştır,

'Yine böyle bir olaya denk geldim ben genelde ama çok fazla tepki veriliyor madde bağımlılarına, yani böyle nöbet geçiren özellikle kişilere çok fazla yardımcı olmak istemeyen kişiler oluyor yani, görmezden gelen çok fazla kişi oldu'(Kadın, 35, Tuhafiye, Ulus),

şeklinde ifadeler ile uyuşturucu bağımlılarına kriz esnasında çevresindeki bireylerin yardım etmediklerini vurgulamıştır. Aynı katılımcı bağımlı oldukları için, aslında etiketlendikleri için toplum tarafından tepki aldıklarını belirtmiştir.

Katılımcılar yardım etmeyeceklerini belirtirken çeşitli sebepler sunmaktadır. Bazı katılımcılar kriz esnasında uyuşturucu bağımlılarına yönelik müdahaleler konusunda yetersiz bilgisi olmasından kaynaklı yardım etmeyeceklerini, yapacakları yanlış yardımla bir insanın hayatını tehlikeye sokabileceklerini vurgulamışlardır. Nasıl müdahale de bulunacağını bilemeyen bağımlılar yardım etmeyeceklerini bunun sağlıkçıların işi olduğunu vurgulamaktadırlar. Katılımcılardan bazıları,

'yani yapabileceğim bir şey yok sağlık yönünden, yani ben ne şekilde müdahale edeceğimi bilmiyorum, yani yanlış bir müdahalede yapabiliriz'(Erkek, 48, Kırtasiye, Etlik),

'ben sağlık açısından ne yapabilirim ki kendim müdahale edemem, nasıl müdahale edilir bilmiyorum' (Erkek, 30, Telefoncu, Ulus),

'Örneğin ön müdahale yaparım, orada adam ölür ben mesul olurum, yani dokunmamak gerekir onlara'(Erkek, 65, Eczacı, Ulus),

şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir. Yardım etmemelerinin bir diğer sebebi madde bağımlılarının kendilerine zarar verebilecek olması durumudur. Katılımcılar madde bağımlılarının kriz esnasında bilinçli olmadıklarından topluma karşı zararlı olabileceklerini bundan dolayı yaklaşmayacaklarını ve bu durumdan korktuklarını belirtmektedirler.

'İlk olarak o haldeyken bana saldıracak mı diye düşünürüm'(Erkek, 30, Telefoncu, Ulus)

şeklinde kendilerini korumak adına yaklaşmayacaklarını belirtmişlerdir. Kendisini zaten normal hayatında da çekingen olarak tanımlayan bir katılımcı,

'içki içen, uyuşturucu kullanan vs. insanlardan zaten çok uzak durmaya çalışırım'(Kadın, 41, Tatlıcı, Etlik),

şeklinde ifadelerle korkusunu dile getirmiştir.

'Bana zarar verebilir'. 'Yani kötü haldeyken bile zarar verebiliyorlar, çevrelerine, Onu gördük, burada yaşadık zamanında, yardım etmeye çalışırken insanlar, bilinçsizce çevresine vurmaya çalışan insanları gördük burada'(Erkek, 47, Tekel, Etlik),

şeklinde ifadelerle yaşadığı olaydaki gözlemlerinden hareketle yardım etmeyeceğini belirtmiştir.

Katılımcılar genel olarak etiketledikleri bağımlılara yönelik kriz esnasında yardım etmeyeceklerini belirtmişlerdir. Yardım etmeyeceklerini, görmezden geleceklerini, madde kullanımının onların kendi tercihi olduğunu bu durumu hata olarak değerlendirdiklerini, uzak duracaklarını belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar yardım etmeme sebebi olarak saldırgan olabileceklerini, yardım esnasında kendilerine yönelik bağımlının saldırganlık yapabileceğini, gasp yapabileceğini ve zararlı olabileceğini dile getirmişlerdir. Bunun dışında katılımcılardan bazıları, kriz esnasında nasıl müdahalede bulunulması gerektiğini bilmediklerinden, bağımlıya zarar verme konusunda tedirgin olacakları hususunda yardım etmeyeceklerini belirtmişlerdir. Çalışmaya katılan esnaflar yardım konusunda sorumluluk almak istemediklerini bundan dolayı devletin ve sağlık kuruluşlarının müdahale etmesi gerektiğini düşünmektedirler. Yardımcı olmaya çalışırım fikrini belirten katılımcılar, su vermek, sağlık kuruluşlarına veya polise haber vermek gibi devlet kurumları vasıtasıyla yardım edeceklerini belirtmişlerdir. Burada doğrudan yardım söz konusu değildir.

3.6. Empati

Empati önemli bir sosyal olgudur. Yardım etme davranışı gerçekleşirken empati kurmak önemlidir. Bireyler yardım etme kararına varırken, empati etkili bir unsurdur. Birey bağımlılığın nedenlerini ortaya koyarken, empati yapmaktadır. Bu durumda kriz esnasında veya yardıma ihtiyacı olduğunda kendisine nasıl davranılmasını istediğini sorguladığı zaman yardım etme üzerine fikirleri değişkenlik gösterebilmektedir. Araştırmanın bulgularına göre bazı katılımcılar empati yaptığından dolayı yardım etmekte, bazı katılımcılar ise empati yaparak ben öyle olmazdım fikrini savunmakta ve yardım etmeyeceğini belirtmiştir. Kısacası katılımcıların yardım etme davranışı esnasında empati konusunda tutumları değerlendirilmiştir. Katılımcılardan bazıları empati kuracaklarını belirtmişlerdir.

Burada dikkat çeken nokta şudur: bir katılımcı madde bağımlılarına yardım etmeyeceğini belirtmiştir lakin empati konusunda,

'elbette, empati yapmadan düşünemezsin zaten', (Erkek, 65, Eczacı, Ulus),

ifadelerine yer vermiştir, yani empati kurarak yardım etmemeye karar vermiştir.

Başka bir katılımcı,

'yardım etmeyeceğini belirtirken empati konusunda, koyarım tabi, onlar o şekilde düştüğü için bizim başımıza da gelebilir' (Erkek, 48, Kırtasiye, Etlik),

düşüncesiyle hareket etmekte fayda var daha sağlıklı düşünmek için yanıtını vermiştir. Yine burada katılımcının empati kurarak yardım etmeyeceğine karar vermektedir. Başka bir katılımcı,

'ona yardım etmem' (Erkek, 28, Telefoncu, Ulus),

şeklinde ifadelerini belirtirken empati konusunda 'sonuçta bende yüksek dozda içmiş olsam bende bunun gibi olurum' düşüncesiyle yardımcı olurum, koyarım düşüncelerini ortaya koymuştur. Diğer bir katılımcı, kriz esnasında bağımlı bireylere müdahale etmeyeceğini belirtmiştir. Empati konusunda kendisini bağımlının yerine koyacağını,

'illaki koyarsın', (Kadın, 47, Ayakkabı-Çantacı, Etlik

ifadesi ile belirtmiştir.

Farklı bir katılımcı,

'aman rabbim karşılaştırmayın' (Kadın, 38, Çamaşırçı, Etlik),

yanıtıyla bağımlılığın sakınılması gereken bir durum olduğunu vurgulamıştır, fakat empati konusunda,

'koyarım, neden koymayım. Olabilirdi neden olmasın olabilir', (Kadın, 38, Çamaşırçı, Etlik),

yanıtını vermiştir. Başka bir katılımcı (Erkek, 22, Haç- Umre Malzemeleri, Ulus), empati kurulması gerektiğini ve bundan ders çıkarılması gerektiğini savunmaktadır.

'kullanan insanlar çevremde çok olduğu için gördüğüm için yazık yani, cezaevine girince hayatları bitiyor, o yüzden bizler onlardan görüp örnek alıp yapmıyoruz, hiç merak bile etmemek lazım'.(Erkek, 22, Haç- Umre Malzemeleri, Ulus),

cümleleri ile düşüncesini ifade etmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu bağımlı bireylerle empati kurmayacaklarını belirtmektedirler. Örneğin,

'Neden koyayım ki ya, herkese Allah akıl vermiş'(Erkek, 65, Nargileci, Ulus),

yanıtını vermiştir. Burada katılımcı herkesin kendi akli iradesi olduğunu ve bağımlıların yeterince iradeli davranmadığını belirtmektedir.

'Yani ben koymam. Öyle bir alışkanlık edinmedim çünkü. Bende öyle bir potansiyel olmadığı için, o işlere o yüzden koymam'. (Kadın, 30, Kuaför, Etlik),

Katılımcı kendisinde o potansiyeli görmemekte ve böyle bir şey yapmayacağı için kendisini onların yerine koymayacağını belirtmiştir. Madde bağımlısı bireylere herhangi bir yardımda bulunmayacağını ifade eden katılımcı kendisinde o potansiyeli görmemektedir. Empati kurmamakta ve yardım etmemektedir.

'Yok koymam. Hayır. Yok, yok, yok, koymam. Yalnız ben kendimi bildiğim için onun yerine asla kendimi koyarak yardım yapmam' (Erkek, 50, Mağazacı, Etlik),

yanıtını vermiştir. Burada katılımcı kendi iradesini kullandığını ve onların yerine kendisini koyarak yardım etmeyeceğini belirtmiştir. Yine yardım etmeyeceğini belirtmiş olan bir başka katılımcı,

'ben kendimi onların yerine asla koymak istemem çünkü bunu insanlar bile bile, bunun kötü bir şey olduğunu herkes bilerek başlıyor sonuçta yani ben kesinlikle ve kesinlikle kendimi onların yerine koymam, ki sigarayı bile asla ve asla içmem diyen bir insanım ve 40 yaşına gelmeme rağmen kesinlikle ağzıma dahi sürmedim ki uyuşturucunun çok daha kötü bir şey olduğunu bile bile kendimi asla yakmam'(Kadın, 41, Tatlıcı, Etlik),

şeklinde empati kurmayacağını ifade etmektedir. Yardım etmeyeceğini, görmezden geleceğini sadece uzaktan seyredip güleceğini söyleyen bir katılımcı,

‘vallahi koymam çünkü ben öyle bir ortam da büyümedim bana böyle şeyler uzak gelir, onun için kendimi onun yerine koymam ben, düşünmem bile yani. Tabii benim çevrem falan filan düzgündü yani çok şükür, onun için kendimi onun yerine koymam yani bana çok uç geliröyle şeyler’(Erkek, 30, Telefoncu, Ulus),

yanıtını vererek empati kurmayacağını belirtmiştir. Bir diğer katılımcı,

‘Hayır, de ben kendimi de onların yerine pek koymak istemem, koymam da. Gereksiz, Ben bu yolu seçmediğim için, kendimi onların yerine koymuyorum’(Erkek, 25, Telefoncu, Etlik),

yanıtı ile kendisi tercih etmediği için bağımlıların da tercih etmemesi gerektiğini söylemektedir. Başka bir katılımcı,

‘Bilmiyorum ya bu tarz genellikle insanı bir tedirgin ettiği için çok fazla konuşup, dinleyip, yardımcı olabileceğimi düşünmüyorum’(Kadın, 35, Tuhafiye, Ulus),

yanıtını vermiştir. Burada katılımcıların empati konusunda fikirleri değerlendirilmiştir. Empati konusunda önemli olan bir başka unsur bağımlılığı nedenleriyle beraber değerlendirmektir.

Katılımcılar empati konusunda bağımlı bireylerin bağımlılıklarının nedenlerini ortaya koymuşlardır. Bu noktada empati yapan katılımcılar bireylerin madde bağımlısı olma sebeplerini ortaya koymuştur fakat sebeplerini ortaya koymak yardım etme davranışına etki etmemektedir. Empati yapan katılımcılar da yardım etmeyeceğini belirtmiştir.

Kamusal alanlarda madde bağımlıları ile karşılaşp bağımlıları ve bağımlılığı belirli kıstaslar üzerinden tanımlayan katılımcılar bağımlı olmanın nedenlerini ortaya koymuşlardır. Burada bağımlılığın nedenleri dile getirilirken aslında bağımlılığa yönelik bakış açıları daha fazla ön plana çıkmaktadır. Bir olgunun nedenini ortaya koymaya çalışmak, olgular üzerindeki yorumları temellendirmektedir. Öncelikle

sosyal çevrenin bağımlılık üzerinde etkisine değinmişlerdir. Özellikle arkadaş çevresinin bireyleri madde bağımlılığına yönelttiğini vurgulamışlardır. ‘Bana arkadaşını söyle sana kim olduğunu söyleyeyim’ gibi deyimlerle madde bağımlılığının kişilerin, sosyal çevrelerinden kaynaklı olarak nüksettiğini vurgulamaktadırlar. Ailenin de madde bağımlılığı üzerindeki etkilerini katılımcılar yüksek oranda belirtmişlerdir. Ailelerin ilgisizliği, çocuklarını başıboş bırakmalarından kaynaklı olarak bağımlılıktan onları koruyamadıklarını, bağımlıların kimsesiz, öksüz, yetim düşündüklerini vurgulamışlardır. Katılımcılar,

‘oldukları ortamlardan kaynaklı bu hale gelmişlerdir, o insanların neler çektiğini oturup, dinlemeniz lazım asında,’ (Erkek, 42, Kırtasiye, Etlik),

‘yanlış yönlendirmelerden dolayı, onun için onlarda bizim gibi zamanında düzenli bireylerdi belki de ama yanlış tercihler,’ (Erkek, 48, Kırtasiye, Etlik),

‘sokakta kalmıştır, çaresiz kalmıştır, ilgisizlik vardır, sevgiden yoksundur’ (etekl) *‘şimdi ailelerin şeylerini onlar çekiyor’* (Kadın, 65, Terzi, Ulus),

‘Kötü insanlar alıştırtıyorlar,’ (Erkek, 65, Nargileci, Ulus),

‘kötü arkadaş edinmiştir,’ (Erkek, 25, Telefoncu, Etlik),

‘belki de arkadaş çevrelerinin sıkıntılarını onlar çekiyor,’ (Erkek, 47, Tekel, Etlik),

‘belki de ailesinden fazla eğitim almadıklarından dolayı,’ (Erkek, 42, Kırtasiye, Etlik),

‘dedim ya aileden gelen bir şey vardır’ (Kadın, 41, Tatlıcı, Etlik),

şeklinde ifadeler ile bağımlı olmalarının sebeplerini ortaya koymaktadırlar. Yukarıda verilen ifadelerde, bağımlılığın nedenlerini ortaya koyan katılımcılar için nedenlerini bilmek veya empati yapmak yardım etme davranışı üzerinde belirleyici değildir. Bağımlı olmanın nedenlerini farklı faktörlere bağlayan ve onların yerine kendilerini koyan katılımcılar tehlikeli, saldırgan, suçlu, güvenilmez, zararlı gibi etiketledikleri bireylere yardım etmeyeceklerini belirtmektedir. Yardım etme istencine karar verirken, zihinsel aşamasında bağımlılara yönelik etiketlerin önemli bir yeri vardır.

3.7. Sosyal Kontrol ve Toplumsal Baskı

Sosyolojinin ortaya çıktığı ilk dönemlerde, Marx, Weber, Durkheim gibi düşünürler toplumsal düzenin sağlanmasına yönelik ortaya çıkacak denetim mekanizmalarını toplumsal olarak ele almaktadır. Sosyolojinin ilk dönemlerinde kuramlar daha makro boyutta geliştirilmektedir. Sosyal kontrol konusu ise aynı şekilde toplumsal bir düzlemde kurumsal yapılar perspektifinden ele alınmıştır. Fakat 20. yüzyıla gelindiğinde sosyolojik bakış açısı yönünü daha mikro boyutlara çevirmiş ve bireyin toplumdaki belirleyiciliği göz önüne alınarak kuramlar öne sürülmüştür. Bu noktada bireyin inşacılığı da önemli bir faktördür. Sosyal kontrol olgusu her iki bakış açısından da değerlendirilmektedir (Bektaş, Bakacak, 2009, s.36).

Toplumsal süreklilik ancak sosyal kontrol ile sağlanmaktadır. Toplum içerisinde düzen ve uyum ile yaşamın şartlarından birisi normlara uygun davranışlar sergilemektir. Normlara uygun davranış sergileyemeyen bireyler sapma davranışını gerçekleştirmiş olur. Sosyal kontrol ise bireyleri toplum içerisinde normlara uygunluk durumuna göre cezalandırır veya ödüllendirir. Aslında toplumsal kontrolü sapmayı önlemek ve düzeni sağlamak adına gerekli bir kontrol mekanizması olarak tanımlamak olağandır. Sosyal kontrol ile toplumsal beklenti karşılanmakta, toplumsal sistem içerisinde istikrar sağlanmaktadır. Toplum içerisinde bireyler davranışlarını inşa ederken sosyal kontrol mekanizmaları ile davranışlarını şekillendirmektedirler.

Toplumdaki normlar, kurumlar aslında sosyal kontrol içinde değerlendirilmektedir. Sosyal kontrol soyut fakat nesnel olarak tanımlanan bir olgudur. Sosyal kontrol kişilerin toplum içerisinde davranışlarını düzenler ve istikrarını sağlar. Sosyalizasyon sürecinde öğrenilen norm ve değerlere uyum sosyal kontrol mekanizması ile sağlanmaktadır. Sosyal kontrol norm ve değerlere uyumu denetler ayrıca baskı oluşturur. Sosyal kontrol içerisinde sayılabilecek temel kontrol tipleri, din, siyaset, aile, eğitim, hukuk, töreler gibi toplumsal kurumlardır (Tekin, 2006, 219-220). Birey sosyalizasyon süreci itibarıyla toplumsal kurumlar içerisinde normları öğrenmekte ve töre, yasa gibi denetleyiciler ile sosyal kontrol mekanizmasına dâhildir. Böylece bireyin davranışları sosyal kontrol mekanizması içerisinde denetlenmekte ve topluma uygun olarak şekillenmektedir. Toplumsal normların dışında kalan bireyler, yani norm ihlali yapan bireyler toplumda sapkın olarak nitelendirilmektedir. Kısacası

sosyal kontrol sapmaya verilen bir tepkidir (Bektaş, Bakacak, 2009, s.35). Sapmaya verilen tepkiler bireylerin davranışlarını şekillendirmesi konusunda etkilidir.

Yardım etme davranışını etkileyen faktörler dikkate alındığında toplumsal baskı bunlardan bir diğeridir. Katılımcıların yardım sürecinde var olan karar mekanizmalarına toplumsal baskının etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sosyal kontrol ile toplumdaki uyum ve düzen sağlanmaya çalışılmaktadır. Sosyal kontrol tanımlanırken, toplumsal baskıdan ayrı tutulmalıdır. Parsons, insanların sosyalizasyon süreci sırasında öğrendiği normlar ve değerler aracılığı ile topluma uyumlu davrandığını belirtmektedir. Yani sosyal kontrolün yalnızca baskı aracılığı ile olmadığını vurgulamaktadır. Sosyalleşme ile bireyler iyi bir insan olma yolunda yani normal olma yolunda ilerleyerek bu kuralları benimser, böylece toplumun sunduğu iyi bir insan olma yolları ile kontrol altına girer (Giddens, 2016, s.354-355). Sosyal kontrol bireyleri bir arada uyumlu halde yaşamalarını sağlamak adına konulan kuralların tamamını içermektedir. Bu kontrol mekanizması bazen baskı yoluyla olabilirken bazen farklı yöntemler ile de karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal baskı veya sosyal kontrol yardım etme davranışının etkilendiği unsurlardan bir tanesidir.

Katılımcılara yardım etme sürecinde karar verirken, çevredekilerin görüşlerinin ne derece önemli olduğu sorulmuştur. Bu noktada katılımcılar genel olarak çevredeki fikirleri önemsemediklerini, uygun buldukları davranışları gerçekleştireceklerini söylemektedirler. Örneğin bir katılımcı,

‘Önemsemem canım. Ne yapıyorsam kendime ne yapmıyorsam da kendime. Bu adam gelip beni bıçakladıktan sonra mı esnaf gelip beni kurtaracak. Doğru mu? Allah, Allah ben öldükten sonra ne yapacağım ben esnafı. Yok, yok vallahi insanların ne düşündüğü hiç önemli olmaz yani. Sevabımda günahımda bana, ne olacaksa olsun’, (Erkek, 30, Telefoncu,Ulus),

gibi bir ifade kullanmıştır. Burada katılımcının kendi iradesiyle karar vereceğini vurgulaması ve yardım etme sürecinde öncelikle kendi hayatını gözetmesi söz konusudur. Başka bir katılımcı,

‘Onlarda yardım eder onun için çok şey olmaz yani, birlikte yapılır yani burada öyle bir şey olduğunda burada yardım ederler’, (Erkek, 65, Nargileci, Ulus),

ifadesiyle yardım edeceklerini ve böyle bir durum olduğunda hep beraber yardım edeceklerini belirtmiştir. Burada esnaflık kültürünün varlığını ve beraber hareket etme olgusunu görmekteyiz.

Katılımcıların bazıları bu konuda çevresinin kendileri hakkında düşüncelerini önemseyeceklerini bundan dolayı onlara göre hareket edeceğini söylemektedir. Katılımcılardan biri,

‘Ben yardımcı olursam o kişilere, onu kullanan kişilere benim hakkımda da belki acaba bu da mı kullanıyor ya da bu da mı kullanıcı ya da satıcı diye düşünmelerini istemem, maalesef yani işte bu sadece bu konular hakkında da değil. Biz falanca ne der filanca ne der. Hep baskı altında yaşıyoruz. Sadece bu konularda değil, birçok konu da da hep çevre ne der diye yaşıyoruz ne yazık ki’(Kadın, 41, Tatlıcı, Etlik),

ifadesiyle toplumsal baskıdan etkilendiğini belirtmektedir. Mesleki anlamda tedirgin olan bir katılımcı,

‘Bu çevrede onlara yardım edersem, tekel bayi olmamdan kaynaklı olarak, benimde bağımlı olabileceğimi düşünürler. Eğer ki yaparsak, kesinlikle ben şimdi yardım edersem benim yaptığım meslek itibariyle hani tekel bayisiyiz zaten çok öyle güzel gözle bakılmıyoruz, yaptığımız işten dolayı, haliyle buradaki insanlarda aaa bak buda yardım ediyor, biliyor demek ki bu da onun gibiymiş deme olasılıkları çok yüksek’ (Erkek, 47, Tekel, Etlik),

şeklinde yanlış anlaşılacaklarını bundan dolayı çevresinin fikirlerinin önemli olacağını belirtmiştir. Farklı bir katılımcı,

‘herkesin bir düşünce tarzı var illa ki iyi de düşünen olacak, kötü de düşünen olacak ama arkamdan da kötü konuşulmasını da istemem’(Kadın, 38, Çamaşırıcı, Etlik),

şeklinde diğer bireylerin düşüncelerini önemseyeceğini belirtmiştir.

Katılımcıların madde bağımlılarına yardım eden diğer bireylere yönelik tutumları değerlendirildiğinde birtakım görüşler ortaya çıkmıştır. Katılımcılar madde bağımlılarına maddi destek sağlamayacaklarını belirtmişlerdi. Bu konuda hassas olan

katılımcılar bağımlılara maddi destek sağlayan yabancı gördüklerinde uyaracaklarını ve bu duruma müdahale edeceklerini belirtmektedirler. Katılımcılar,

'Maddi anlamda yardım ediyorsa tepki verir, uyarırım: verme senden alıp gidecek madde alacak', (Kadın, 46, Butik, Ulus),

'direk para veriyorsa ve yardım eden kişi tanıdığım biriye uyarırım. Bu para mutlaka yine maddeye gidecek. Yardım yapma derim',(Erkek, 54, Elektrikçi, Ulus),

'maddi olarak para vermemesi lazım çünkü ya baly alacak ya da tiner alıp içecek', (Kadın, 65, Terzi, Ulus),

'uyarırım tabi ki de bak madde bağımlısı, belki de senin paranla madde alacak o yüzden yani vermemesini isterim yani, sakın verme diye uyarırım',(Kadın, 30, Kuaför, Etlik),

'O parayı alan kişi uzaklaştıktan sonra hemen parayı veren kişinin yanına yaklaşıyorum, bana salça olmasın diye o gittikten sonra yanaşırım derim ki yani bu parayı aldı götürdü mal almayacağını nereden biliyorsun da verdin diye karşı taraftaki kişiyi uyarırım', (Erkek, 30, Telefoncu, Ulus),

'Maddi anlamda yardım ediyorsa ona karşı çıkarım çünkü ona da gidip madde alacak', (Kadın, 34, Perdecı, Ulus),

'Eğer maddi destek sağlıyorsan para filan veriyorsan fikrim değişir. Çünkü parayı kurtulma yolunda değil de aksine madde alabilir. Bu şekilde zararlı olabilir', (Erkek, 47, Tekstil, Ulus),

'Maddi anlamda para veren birisine verme der, engellemeye çalışırım',(Erkek, 65, Eczacı, Ulus),

'Vermemesini söylerim, çünkü gidiyor madde alıyor sonuçta' (Kadın, 47, Ayakkabı-Çantacı, Etlik),

gibi verilen yanıtlarda katılımcıların madde bağımlılarına maddi yardım konusunda çok fazla tepkilidirler. Katılımcılar maddi yardımın, bağımlıların madde kullanımını arttıracığını, yardım adına verilen parayı madde temini için kullanacağı

düşüncesinden dolayı maddi yardımın yapılmamasını onaylamamaktadırlar. Burada katılımcılar, sosyal denetim araçları olarak bağımlılara maddi yardım yapılmasına karşı durmaktadırlar. Toplum normlar ile kontrol edilmektedir. Çalışmaya katılan örneklem grubunun bahsettikleri normlar arasında bağımlı olarak etiketledikleri bireylere herhangi bir maddi destek yapmamak ve yapılmasına engel olmak söz konusudur.

Çalışmada Becker'in (2017) etiketleme ve Goffman'ın (2014) Damgalama kuramlarından faydalanılmıştır. Becker, toplumsal normların dışında kalan bireylerin, sapkın olarak etiketlendiğinden bahsetmektedir. Çalışmanın bulgularında madde bağımlılarının sapkın olarak etiketlendiği ve bu etiketlerin yardım etme sürecini olumsuz olarak etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Goffman'ın ise damgalama teorisinde bahsettiği sapkın olarak nitelendirilen bireylerin damgalanması madde bağımlıları örneğinde ele alınmıştır. Bireylere atfedilen damgalar veya etiketler onların sosyal konumu açısından belirleyicidir. Katılımcılar temas ettikleri madde bağımlılarını tanımlama ve yargılama sürecinde onlara yönelik bir takım etiketler atfetmeye başlamaktadır. Daha sonrasında bireyler yargıladıkları ve etiketledikleri bağımlılara sosyal birtakım tepkiler vermişlerdir. Örneğin saldırgan olarak tanımladıkları bağımlılarla iletişim kurmaktan kaçındıklarını, bıçak, kesici alet taşıyabilmeklerini düşündükleri için tehlikeli bulduklarını bundan dolayı uzak durmayı tercih ettiklerini, diğer yandan bağımlıların bilinç dışı, otokontrolsüz davrandığını, her an her şeyi yapabileceğini belirtirken yardım etmeyeceklerini çünkü bağımlıların ne yapacaklarının belli olmadığını ifade etmişlerdir. Ayrıca bağımlıları hırsız, saldırgan gibi etiketlerle tanımlayan katılımcılar kolayca suç işleyebileceklerini bundan dolayı sosyal hayatlarında iletişim kurmayacaklarını, istihdam etmeyeceklerini, uzak duracaklarını belirtmişlerdir. Araştırma bulgularından hareketle, etiketleme olgusu çerçevesinde katılımcılarınbağımlı bireylere yönelik yardım etme istenci azalmıştır.

SONUÇ

Bireylerin temas ve fark etme süreci sonrası tanımlamalarıyla, etiketledikleri madde bağımlısı bireylere yönelik yargıları ve bu yargılar sonucunda onlara yönelik davranış inşaları, bu inşaların yardım etme çerçevesinde değerlendirilmesi araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Konu dahilinde bağımlıların toplum içerisinde etiketlenmesi durumunda, diğer bireylerin onlara karşı ön yargı dereceleri, empati yapabilme durumları ve tüm bunların yardım etme davranışına olan etkilerini ortaya koymak hedeflenmiştir.

Toplum bireylerin etkileşimlerinden oluşan bir yapıdır. Bireyler toplum içerisinde kamusal alanlarda etkileşim halindedir. Beraber yaşamının getirdiği birtakım normlar söz konusudur. Bu normların oluşmasında bireylerin zihinsel inşaları önemlidir. Normlar bireylerin sosyal hayatlarını düzenleyen kurallardır. Aynı zamanda toplumun temeli hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlayan araçlardır. Bireylerin normlara uyumunu denetleyen sosyal kontrol mekanizmaları mevcuttur. Toplum içerisinde normlara uygun davranışlar toplumsal onay ile kabul alırken, normların dışında gerçekleşen eylemler sapma olarak tanımlanmaktadır. Normların ihlaliyle beraber sapma eylemi gerçekleştiğinde, sosyal kontrol mekanizmaları; cezai yaptırımlar veya toplumsal kınama, ayıplama, yaftalama, etiketleme ve damgalama şeklinde devreye girmektedir. Sapma davranışını gerçekleştiren kişi sapkın olarak tanımlanmakta ve sosyal kontrol mekanizmalarına maruz kalmaktadır.

Madde bağımlılığı toplum içerisinde marjinalleştirilen bir durumdur. Bireylerin madde bağımlılarını etiketleme süreci temas ile başlamaktadır. Normal olarak nitelendirilen, bağımlı olmayan bireyler öncelikle bağımlıların kamusal alanlarda temas içindedir. Bireyler sosyal alanlarda temas ettikleri bağımlıları, sonrasında fark etme sürecini yaşarlar. Fark ettikleri madde bağımlılarını tanımlarken burada bir takım kalıp yargılar, ön yargılar devreye girmektedir. Tanımlama aşamasında zihinlerindeki madde bağımlılarını anlatırken asında etiketleme süreci başlamış olur. Bu etiketleme süreci madde bağımlılarına yönelik yardım etme istencini azaltmaktadır. Çalışmada etiketleme olgusunun yardım etme davranışına yönelik etkileri değerlendirilirken ön yargı, sosyal kontrol ve empati olgularından yararlanılmıştır.

Çalışma yapılırken nitel araştırma yönteminden yararlanılmış ve derinlemesine yüz yüze görüşme tekniği kullanılmıştır. Ankara'nın Ulus ve Etlik semtindeki esnaflar örneklem olarak seçilmiştir. Ulus ve Etlik semtlerinin seçilmesinin sebebi, Ulus

semtinin Ankara’da merkezi ve kozmopolitik bir konuma sahip olmasıdır. Buradaki esnaflar uzun yıllardır bu semtte birçok kişi ile karşılaşmaktadırlar ve madde bağımlılarına yönelik fikirlere sahiptirler. Etlik semtinin seçilmesinin sebebi ise farklı görüşlere yer vermek ve yine Etlik semtinin kozmopolitik bir yapıda olmasıdır. Ulus ve Etlik semtlerinde esnaf olarak çalışan bireyler gün içerisinde gerek dükkânlarında gerek kamusal alanlarda bağımlılarla temas halindedir. Semtlerde görüşmeler gerçekleşmeden önce saha çalışması yapılmış ve görüşmelerin Ulus ve Etlik semtlerinde yapılmasının uygunluğuna karar verilmiştir. Ulus ve Etlik semtindeki esnaflara araştırmanın problem cümleleri dâhilinde hazırlanan görüşme soruları yöneltilmiştir. Ulus semtinde 14 esnafla, Etlik semtinde 10 esnafla görüşme sağlanmıştır.

Görüşme soruları, bağımlılara yönelik etiketlenmenin yardım etme davranışı üzerindeki belirleyiciliğini ele alan araştırma problem cümlelerine göre belirlenmiş ve elde edilen veriler yine araştırma problem cümleleri doğrultusunda analiz edilmiştir. Görüşmeler esnasında normların ihlali ve toplumsal etiketleme arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Katılımcıların bağımlıları etiketleyip, etiketlemediği ve bu sürecin yardım etme davranışına yönelik etkileri değerlendirilmiştir. Bağımlılara yönelik yardım etme istenci sürecinde etiketlenmenin rolü, sosyal kontrol, toplumsal onay ve empatinin yeri değerlendirilmiştir.

Katılımcılar kamusal alanlarda madde bağımlıları ile bazen dolaylı olarak bazen ise doğrudan temas etmektedir. Örneğin otobüs durağında, kamuya açık alışveriş alanlarında, iş sahasında, cadde üzerinde, markette, sosyal alanlarda bağımlılarla karşılaşabilmektedirler. Çalışmanın örneklemini oluşturan Ankara’nın Ulus ve Etlik Semtindeki esnaflar, sosyal alanlarda ticaret ile uğraşmaktadırlar. Esnaflar hem işyerleri içerisinde hem de sosyal hayatlarında madde bağımlıları ile temas halindedir. Bağımlılarla gün içerisinde sosyal alanlarda temas eden esnafların bazıları otobüs durağında, bazıları dükkânları içerisinde, bazıları cadde üzerinde bağımlılarla karşılaşmaktadırlar.

Esnaflar temas ettikleri bağımlıları aynı zamanda fark etmektedirler. Bağımlıları diğer bireylerden farklı olarak nitelendiren katılımcıların fark etme sürecinde bağımlılara yönelik bahsettiği birtakım özellikler vardır. Araştırma bulgularına göre esnafların zihninde stereotip mevcuttur. Katılımcılar belirli stereotip ve zihinlerinde bulunan kalıp yargılardan yararlanarak madde bağımlılarını fark etmektedirler. Esnafların, bazı

faktörlerin etkisiyle beraber bağımlıları diğer bireylerden ayırt etmektedirler. Bu noktada esnafların hem mesleki tecrübelerinden dolayı, hem de cadde üzerinde ticaretle uğraşırken birçok insanla muhatap olmaları onların bireyler hakkında fikir sahibi olmasına sebep olmaktadır. Bunun dışında katılımcıların yaşadıkları bölgede temas edebilecekleri çok fazla madde bağımlısının olması onların bağımlıları daha kolay fark edebilmesinin nedenlerindedir. Katılımcılar, bağımlıların eski kıyafetler giydiğini, bakımsız olduğunu, saç ve sakallarının düzensiz olduğunu, bazılarının ellerinde naylon torba ile gezdiğini düşünmektedirler. Bağımlıların gözümlerinin madde kullanımı dolayısıyla mor olduğunu, bakışlarının normal insanlara göre daha durgun olduğunu, ellerinde titremeler olduğunu, vücutlarının daha dayanıksız, zayıf, çelimsiz olduğunu, madde kullanımıyla beraber yürüme bozukluğu yaşadıklarını ve davranışlarının normal insanlardan farklı bilinçsiz olduğunu düşünen katılımcılar bağımlıları normalin dışında değerlendirmektedirler. Katılımcılar, dükkânlarına müşteri olarak gelen kişileri veya kamusal alanlarda karşılaştıkları bağımlıları fark etme sürecinde normal ve sapkın ayrımı yapmaktadır. Bağımlıları normal bireylerden ayıran temel özellikler öncelikle dış görünüşleridir. Örneğin naylon torba ile gezen birisi balyci olarak nitelendirilmektedir. Katılımcılar bu gibi kişileri madde kullanan, bağımlı, normal insanlardan farklı olarak tanımlamaktadır. Gözümleri mor, bakışları baygın, elleri titreyen, dengeden yürüyemeyen, yüz rengi daha solgun, bilinçsizce konuşan ve bilinçsizce tutum var tavırlar gerçekleştiren bağımlıları katılımcılar toplum içerisinde fark etmektedir. Bu süreçte normallerin dünyasında farklı sapkın birey tanımı doğmaktadır.

Katılımcılar temasları sonucu fark ettikleri bağımlıları tanımlamışlardır. Görüşme sorularından alınan yanıtlara göre etiketleme süreci tanımlama aşamasında başlamıştır. Esnafların bağımlıları tanımlaması aşamasında dört kategori oluşmaktadır. Bu Kategoriler bağımlıların kendilerine ve topluma yönelik zararının değerlendirilmesi sonucu zararlı olarak tanımlama, bağımlıları dış görünüşüne yönelik tanımlama, bağımlıları davranışları çerçevesinde tanımlama süreçlerini içermektedir. Katılımcılar bağımlıları tanımlarken normal ve sapkın ayrımı yapmaktadır. Bağımlıları toplumsal normlara aykırı davranış gösteren, sapkın bireyler olarak değerlendirmektedir. Bu değerlendirmeler ve tanımlamalar bağımlılara yönelik etiketlemeye sebebiyet vermektedir.

Katılımcılar bağımlıların öncelikle vücut sağlıklarına zarar verdiklerini düşünmektedirler. Madde bağımlılığının kişinin ölümüne sebep olabileceğini savunmaktadırlar. Çalışmada bağımlılık sürecinin bireyi sosyal yaşamdan kopardığı ve bireyin toplumdan kendisini soyutlamasına sebep olduğu fikri ortaya çıkmıştır. Esnaflar bağımlıları ‘yaşayan bir ölü’ olarak betimlemektedirler. Bunun sebebini madde kullanımı sonucu kişinin buhrana kapılması, bunalıma girmesi ve yaşamı önemsizleştirilmesi olarak açıklamaktadırlar. Bağımlıların hayata tutunmadıklarını ve yaşamdan zevk almadıklarını böylece psikolojik olarak da kendilerine zarar verdiklerini düşünmektedirler. Kendisine madde kullanarak zarar verebilen bireylerin, başkasına daha kolay zarar verebileceğini, toplumun huzurunu bozabileceği kanısına varılmaktadır. Burada esnaflar, bağımlıların normal bireylerin canına kast edebileceğini anlatırken sebep olarak bağımlıların bilinçsizce hareket ettiğini göstermektedirler. Bağımlıların bilinçsiz hareket etmesi sonucu her şeyi yapabileceklerini ve bağımlılara güvenilmemesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Bu noktada katılımcılar bağımlıları, güvenilir olmayan, zararlı, dikkat edilmesi gereken ve tehlikeli olarak etiketlemektedirler. Bağımlıların tehlikeli, zararlı ve güvenilir olmayan şeklinde etiketlenmesi sonucunda onlara yönelik tavır ve tutumlar, iletişimsizliğe yol açmaktadır. Bağımlılarla iletişim kurmamak, uzak durmak gibi davranışların gerçekleşmesinin nedeni tehlikeli, zararlı ve güvenilir olmayan şekilde etiketlenmesidir.

Katılımcılar ikinci kategoride bağımlıları dış görünüşlerine göre tanımlamaktadırlar. Yapılan görüşmelerde esnaflar, bağımlıların gözlerinin, yüz şekillerinin normal insanlardan farklı olduğunu ve ten renklerinin madde kullanımıyla beraber değiştiğini söylemiştir. Hasta gibi, halsiz olarak nitelendirmişlerdir. Burada bağımlılar tanımlanırken normal insanlardan farklılıklarını ortaya koymaktadırlar. Ayrıca katılımcılar bağımlıların vücutlarında kesik izi, faça izi, dövme gibi unsurların kalıcı olarak varlığından bahsetmektedirler. Katılımcılar bağımlıların naylon torba ile gezdiğini ve üzerlerinde kesici, delici aletler taşıdıklarını söylemişlerdir. Ulus ve Etlik çevresinde daha çok balyıcı olarak tabir edilen bağımlılar vardır. Baly kullanan bağımlılar bu maddeyi poşet yardımıyla içmektedirler. Bundan dolayı katılımcılar bağımlıların naylon poşet ile gezdiğini, bağımlıların baly 1 tl olduğu için dükkanlarına girip genellikle 1 tl istediklerini, gözlemlerini anlatmışlardır. Bu noktada katılımcılar bağımlıları dövme, faça, kesik izi, naylon poşet ve kesici aletler ile özdeşleştirmişlerdir.

Katılımcılar bu tanımlamalarıyla beraber bağımlıların normalin dışında görüldüğünü düşünmektedirler. Toplumsal normların dışına çıkan bağımlı bireyleri üzerlerinde taşıdıkları kesici, delici aletlerden dolayı tehlikeli olarak etiketlemişlerdir.

Dış görünüş bağımlıların tanımlanmasında etkilidir. Esnaflar bağımlıların eski, bakımsız kıyafetler seçtiğini, saçlarının ve sakallarının dağınık olduğunu, dış görünüşlerinin normal insanlardan daha farklı olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların bazıları direkt olarak bağımlıların paspal, bezgin, bakımsız olarak etiketlemektedirler. Bazı katılımcılar dış görünüşün bağımlılık ile alakalı olmadığını, iyi giyinen bireylerinde madde bağımlısı olabileceğini düşünseler dahi çoğunlukla katılımcılar, bağımlıların bakımsız ve kötü kıyafetli olduğunu vurgulamaktadır. Bu noktada etiketleme olgusu katılımcıların zihinlerinde inşa edilirken bağımlılar bakımsız, kötü giyimli, normalden daha farklı görünen olarak tanımlanmaktadır.

Tanımlamanın ve etiketleme sürecinin bir başka aracı da bağımlıların davranışları, tavır ve tutumlarıdır. Bağımlıların hareketlerinin normal insanlardan farklı olduğunu davranışlarıyla beraber bağımlı olduklarını belli ettiklerini vurgulamışlardır. Davranışlarını, kendinde olmadan, bilinçdışı ve otokontrolsüz gerçekleştirdiklerini, zihinlerini kullanamadıklarını, umursamaz ve zararlı olduklarını vurgulamışlardır. Normal insanlar gibi olmadıklarını anlatırken katılımcılar bağımlıların anormal olarak etiketlemektedirler. Aynı zamanda bağımlıların yürüyüş bozukluğu yaşadıklarını, dengede duramadıklarını, ellerinin titrer vaziyette olduğunu, konuşmalarının kesik kesik anlaşılmaz olduğunu anlatırken madde kullanan bireylerin biyolojilerine zarar verdiğini belirtmişlerdir. Böylece toplumdaki diğer bireylerden her anlamda daha farklı olduklarını anlatmakta bağımlıların tanımlarken normalin dışında olarak etiketlemektedirler. Katılımcılar görüşlerinde bağımlılara yönelik fikir belirtirken direkt olarak 'normalin dışındadırlar, normal insan gibi değillerdir, normal bir insan gibi davranması beklenemez, adı üstünde bağımlı sonuçta' gibi ifadelerle direkt olarak bağımlıların normalin dışında, sapkın olarak etiketlemektedirler.

Tanımlama süreciyle beraber katılımcılar zihinlerinde bağımlılar hakkında birtakım yargılar oluşturmaktadır. Tanımlama kısmında bağımlıların dış görünüşlerini çeşitli perspektiflerden değerlendiren katılımcılar onları dış görünüşüne göre yargıladıklarını ifade etmişlerdir. Yargılarla beraber etiketlenen bağımlılara yönelik katılımcıların birtakım sosyal tepkileri söz konusudur. Sosyal dışlama etiketlemeye yönelik

tepkilerden bir tanesidir. Burada daha çok dükkânlarına gelen kişilerin öncelikle dış görünüşüne baktıklarını, normlara uygun birisi ile normların dışında kılık-kıyafet veya davranışa sahip olan kişinin uyandırdığı izlenimin farklı olduğunu vurgulamışlardır. Bu süreçte katılımcılar dükkânlarına anormal olarak değerlendikleri veya bağımlı olduğunu fark ettikleri müşteriler geldiğinde daha fazla tedirgin olmaktadır. Bu noktada gözünü dükkândan gidene kadar anormal müşterilerinin üzerinden ayırmadıklarını, bazıları direkt dükkândan çıkarıp kovduklarını, bazıları ise biran önce gitmesi için ellerinden geleni yaptıklarını anlatırken bu süreçte bağımlılara yönelik tedirginlik söz konusudur. Bireyler madde bağımlılarına yönelik davranışlarını inşa ederken etiketleme olgusu bu sürece yön vermektedir.

Katılımcıların bağımlıları sosyal alanlarda dışlamasındaki temel sebeplerden birisi, bağımlıların zararlı olduklarını düşünmeleridir. Saldırgan, hırsız, güvenilir olmayan, şeklinde etiketlenen bağımlılara yönelik algılarda para için gasp yapabileceklerini ve bu süreçte saldırgan olabilecekleri sonucuna varılmıştı. Bağımlılardan uzak durulması, iletişim kurulmamasının sebeplerinden birisi onların saldırgan olarak etiketlenmesidir. Bu durum yardım etme sürecinde de ortaya çıkmaktadır. Saldırgan ve tehlikeli olduğu düşünülen bağımlılara yönelik duyulan korku hissi yardım etme istencini olumsuz yönde etkilemektedir.

Katılımcılar madde bağımlıları tanımlarken birtakım etiketler oluşturmuşlardı. Esnafın bağımlılara yönelik etiketleme olgusunu gerçekleştirirken, davranışlarında bir takım şekillenmeler olmuştur. Örneğin madde bağımlılarını hırsız olarak etiketledikleri için iş yerlerinde çalıştırmayacaklarını ve ya müşteri olarak kabul etmeyeceklerini veya denetimli olarak kabul edeceklerini vurgulamışlardır. Bundan dolayı etiketleme sosyal dışlanmaya sebep olmaktadır. Bunun dışında katılımcılar etiketledikleri bağımlılarınla iletişim kurmayacaklarını veya sınırlı olarak iletişim kuracaklarını ifade ederken onlara yönelik davranış inşalarında etiketleme olgusunun rolü söz konusudur. Katılımcılar bağımlıları tehlikeli ve zararlı olarak etiketlemişti. Bu insanları yolda gördüklerinde yollarını değiştireceklerini, arkadaşlık etmeyeceklerini belirtirken bunun sebebi olarak korktuklarını ve başlarını belaya sokmak istemediklerini dile getiren katılımcıların davranışlarının temelinde bağımlıları zararlı, saldırgan, tehlikeli olarak etiketlemeleri vardır. Bağımlıların üzerlerindeki etiketin, onlara yönelik sergilenen davranışların zihinsel inşasında yönlendiricidir. Bu durum ise bağımlılardan uzak durmayı, sosyal

alanlarda dışlamayı karşımıza çıkarmaktadır. Etiketleme sonucunda sosyal dışlanma söz konusudur.

Etiketleme olgusu yardım etme sürecinde etkilidir. Katılımcıların etiketledikleri bireylere maddi olarak yardım etmediği sonucuna ulaşılmıştır. Bunun sebebi katılımcıların maddi yardım yaptıklarında bireyleri daha fazla madde kullanımına iteceklerini düşünmeleridir. Bağımlılara para verdiklerinde bu parayı temel ihtiyaçları için değil madde temini için değerlendireceklerini belirtirken, katılımcıların madde kullanımını olumsuz olarak değerlendirdiği sonucuna varılmaktadır. Katılımcılar bireysel anlamda toplumsal normlara aykırı bir davranışı desteklemek istemediklerinden dolayı bağımlılara maddi yardım yapmayı tercih etmemektedirler. Bu durum katılımcıların kendisini topluma ve bağımlı bireyin yakınlarına karşı suçlu hissettirmektedir. Bunun dışında maddi yardım yapılmasının bir diğer sebebi, yapılan maddi yardımın bağımlıların madde temin ettiği, halk arasında 'torbacı' olarak tabir edilen bireylere gitmesini ve torbacıların gençleri uyuşturucu madde ile zehirlemeye devam etmesini onaylamadıklarından dolayı maddi yardımı tercih etmemektedirler. Katılımcılar bağımlı olarak etiketledikleri madde bağımlılarına maddi yardım konusunda sıcak bakmadıklarını ve yardım etmeyeceklerini dile getirirken, bunun nedeni toplumsal normlara aykırı davranma durumunu sapkınlık olarak etiketlemeleri ve sapma eylemini desteklememeleridir. Normlara uygunluğu denetleyen sosyal kontrol bu noktada devreye girmektedir. Bireyler davranışlarını normlara uygun olarak inşa ederken, normların dışında kalarak toplumsal onaydan uzaklaşmak istememektedirler. Bundan dolayı bağımlı olarak normların dışında kalan ve etiketlenen bireye yönelik yardım etme istençlerini zihinlerinde tercih etmeyerek inşa etmişlerdir.

Diğer yandan yardım etme konusunda manevi yardım ayrı bir kategoriye oluşturmaktadır. Katılımcıların bazıları normlara aykırı davranan ve bağımlı olarak etiketlenen bireylere manevi yardım da bulunmamaktadır. Katılımcılar bağımlıların normlara aykırı olarak etiketlediklerinden dolayı manevi anlamda onları görmezden gelmektedirler. Bu noktada bağımlılara yönelik toplumdaki soyutlama ve dışlama sürecinden kaynaklı olarak manevi yardım konusunda onları görmezden gelmektedirler. Bazı bireyler ise maddi yardım yapmadıkları halde, öğüt, telkin gibi manevi araçlarla bağımlıların normlara uygun hale getirmeyi bu anlamda manevi yardım da bulunmayı

tercih etmektedirler. Burada ki temel konu sosyal kontrolün etkisiyle bireye doğrudan yardım etmekten ziyade bireyi topluma uygun hale getirmeyi hedeflemeleridir.

Katılımcılar, bağımlıların yiyecek yardımı sonrasında mevcut paralarını madde kullanımı için harcamaları sebebiyle yiyecek-içecek yardımında bulunmamaktadırlar. Bunun dışında görüşme yapılan dükkânlardan bazıları işyerlerinin yiyecek yardımı için uygun olmamalarını sebep olarak göstermişlerdir. Fakat kişilerin burada jest ve mimiklerinden yola çıkarak aslında gerçekten herhangi bir yardım yapmayı istemedikleri sonucuna varmaktayız. Yiyecek yardımı konusunda olumlu bakış açısına sahip olan buna rağmen bağımlıları güvenilir olmayan olarak etiketleyen katılımcıların, yiyecek yardımı yaptıklarında kendi yanlarında ve gözlerinin önünde yemelerini isteyeceklerini belirtmelerinin sebebi bağımlılara duydukları güvensizliktir.

Örnekleme seçilirken katılımcıların madde bağımlılarıyla temas edebileceği bölgeler tercih edilmişti. Örnekleme Ankara'nın Ulus ve Etilik semtlerindeki esnaflardan oluşturulmuştu. Esnafların gün içerisinde sosyal bir konumda olması, buldukları bölgelerde yaptıkları ticaretten dolayı çok fazla insanla karşılaşmaları bağımlılarla temas oranını arttırmaktaydı. Ulus ve Etilik semtlerindeki esnaflar, parkta, dükkânlarının önünde, sokakta çok fazla uyuşturucu krizi geçiren bağımlılarla temas etmektedirler.

Bir tercihe dayanan yardım, bağımlılar söz konusu olduğunda katılımcılar için çeşitli gerekçelerle gerçekleştirilmediği söylenebilir. Bu gerekçeler arasında, katılımcılar tarafından en sık dile getirileni bağımlıların özellikle maddi yardım sonucunda bağımlının bu parayı yeniden madde almak için kullanacakları yargısıdır. Bu düşünce, bağımlıların güvenilirmez olduğu algısıyla yakından ilgili olduğu gibi, aynı zamanda katılımcıların, güvenilirmez olarak tanımladıkları bağımlılara yardım etmekten alıkoymaktadır. Katılımcılar tarafından maddi yardımdan kaçınmanın bir diğer nedeni ise madde bağımlılarının madde alma sürecine destek verecek olmalarıdır. Katılımcılar madde kullanımını suç olarak değerlendirmekte ve bağımlılara yönelik yapılan maddi yardım sonucunda bağımlıyı yeniden madde almaya teşvik edeceklerini bu durumda ise suç işlenmesine sebep olacaklarını düşünmektedirler.

Çalışmaya katılan esnafların görüşleri değerlendirildiğinde etiketleme olgusunun yardım etme istencine yönelik çeşitli faktörler doğurduğu ve katılımcıların yardım etme

kararına varırken zihinlerinde etiketleme olgusuna yönelik davranış kalıpları geliştirdiği sonucuna varılmıştır.

Yardım etme istenci değerlendirilirken empati olgusu önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcılar madde bağımlılarını tanımlarken, neden bağımlı oldukları sorusunun yanıtına sık sık değinmişlerdir. Bağımlıları düşkün olarak nitelendiren katılımcılar bu düşkünlüğü ailesel, arkadaş ortamı, çaresizlik, ilgisizlik gibi faktörler ile açıklamışlardır. Katılımcılar bağımlılığın nedenlerini ortaya koymuşlar ve bağımlıların başına gelen süreçte empati yapmışlardır. Katılımcıların bir kısmı empati yapmayacağını çünkü bunun bir tercih süreci olduğunu, kendilerini bağımlıların yerine koymayacaklarını, bağımlı olma sürecinin anlamlandırılmayacak kötü bir süreç olduğunu belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar çevrelerinde bağımlı insanlar bulundurmadıklarını bundan dolayı madde ile hiçbir zaman tanışmayacaklarını belirtirken, bağımlıların sosyal çevresinde bağımlı diğer kişilerin olmasının onları madde ile tanıştırdıklarını düşünmektedirler.

Toplumsal normlara yönelik uyumu denetleyen sosyal kontrol, yardım etme sürecinde etkilidir. Normların dışında hareket eden bireyler sosyal kontrol mekanizmalarıyla karşılaşmaktadır. Katılımcıların bazıları yardım etme davranışı gerçekleştirirken, çevresindeki kişilerin görüşlerini önemsemeyeceklerini belirtmişlerdir. Madde bağımlılığı toplum içerisinde onaylanmayan ve marjinalleştirilmiş bir durum olarak nitelendirilmektedir. Bağımlılık, katılımcılar tarafından sapkınlık ve norm dışı davranma olarak değerlendirilmektedir. Sapkınlığa yönelik çeşitli toplumsal tepkiler mevcuttur. Katılımcılar genel olarak madde bağımlılarına yardım etme sürecinde sosyal çevrelerinin görüşlerini dikkate almaktadır. 'El ne der?' düşüncesini önemseyeceklerini belirten katılımcılar, sapkın olarak etiketlenmiş madde bağımlılarına yardım ettiklerinde çevrelerindeki esnafın onları da etiketleyebileceği korkusunu yaşamaktadırlar. Bundan dolayı sosyal tepkiler madde bağımlılığına yardım etme istenci konusunda önemlidir.

Bireyler gün içerisinde kamusal alanlarda, sosyal hayatlarında bağımlılar ile temas etmektedirler. Temasları sonucu bağımlıları fark etmektedirler. Fark ettikleri bağımlılara yönelik bir takım tanımlamalar yapan katılımcılar tanımlamaları esnasında bağımlıları saldırgan, hırsız, güvenilir olmayan, normalin dışında, marjinal, tehlikeli, zararlı, suçlu olarak etiketlemektedirler. Bu etiketlerin sonucunda bağımlılara yönelik

bir takım yargılar geliştirmektedirler. Bu yargılar katılımcıların bağımlılara yönelik davranışlarını biçimlendirmektedir. Burada etiketlenen bireye yönelik sosyal dışlama, uzak durma, iletişim kurmama, gibi davranışlar şekillenmektedir. Bu tepkilerden bir diğeri etiketlenen bireylere yönelik yardım etme istencinin azalmasıdır. Katılımcılar bağımlı olarak etiketlenen bağımlılara yardım etmek istememektedirler.

KAYNAKÇA

- Akıncı, H. (2017). Madde bağımlılığı ve manevi destek. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.*
- Akbulut, İ. (1997). Ülkemizde Uyuşturucu Maddeler Sorunu. *Journal of Istanbul University Law Faculty, 55(3), 111-142.*
- Alparslan, A. M., Can, A., & Oktar, Ö. F. (2014). Algılanan Örgütsel Desteğin Yardım Etme Davranışına Etkisinde Örgütsel Özdeşleşmenin Aracılık Rolü: Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Is, Guc: The Journal of Industrial Relations & Human Resources, 16(2), 116-128.*
- Alpay H.A. & Çapcıoğlu İ. (2019). Anthony Giddens: Yapılaşma Kuramı Ve Din Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme. *BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19(3), s. 807-823.*
- Ancion, M. P. M., Haring, I. L., Pattipeilohij, R. B., & Suijkerbuijk, A. M. (2015). *Public and Non-Public Prosocial Behaviors: Differential Associations with Empathy and Aggression* (Bachelor's thesis), 1-19.
- Bakıroğlu, C. T. (2013). *Sosyalleşme ve Kimlik İnşası Ekseninde Sosyal Paylaşım Ağları*. Akademik Bilişim, 1047-1054.
- Bahar, H. İ. (2009). *Sosyoloji* (Vol. 31). Usak Books.
- Bal H. (2013). *Suç Sosyolojisi*, Fakülte Kitapevi Yayınları, Isparta
- Baudrillard J. (2019). *Sessiz Yiğınların Gölgesinde Toplumsalın Sonu*, Doğu Batı yayıncılık, Ankara.
- Bayraktar, N. (2013). Tarihe eş zamanlı tanıklık: Ulus ve Kızılay meydanlarının değişim süreci. *Ankara Araştırmaları Dergisi, 1(1), 20-35.*
- Bayyurt Y. Nevra F. (2015) *Nitel Araştırma Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımları*, Anı Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara.

- Becker S.H. (2017). *Hariciler(Outsiders) Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması*, Heretik Yayıncılık, Ankara.
- Bektaş, R. B.,& Bakacak, A. G. (2009). Modernitenin sosyal kontrol söyleminin değişen görünümüleri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 26(1).
- Bozkurt, O. (2015). Madde bağımlısı bireylerin bağımlılık süreçlerinde ailenin etkisi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek lisans Tezi, 1-165.
- Cialdini, R. B.,&Trost, M. R. (1998). Socialinfluence: Socialnorms, conformityand compliance, 151-193.
- ÇELİK, B. B.,& AVCI, F. G. Aile İçi İlişkilerin Yardımseverlik Üzerine Etkisi.
(Son erişim tarihi: 29.05.2021): (https://www.researchgate.net/profile/Bekir-Celik-3/publication/332947538_Aile_Ici_Iliskilerin_Yardimseverlik_Uzerine_Etkisi/links/5cd2ece8458515712e9b480c/Aile-Ici-Iliskilerin-Yardimseverlik-Uezerine-Etkisi.pdf)
- Çetin E. (2017). *Gündelik Hayata Sosyolojik Bakmak*, Siyasal kitapevi, Ankara.
- Çoluk Ö. (2011) Araştırma Yöntemleri, *Edga Akademi*, 3, Baskı, Ankara.
- Derdıman, R. C. (2006). Uyuşturucu Maddeler Hakkında Genel Bilgi ve Uyuşturucu Maddelerle Mücadele Esasları. *Journal of AcademicStudies*, 7(28), 103-122.
- Doğan, B., & Seher, O. R. A. L. (2020). TOPLUMSAL GERÇEKLİĞİN İNŞASINDA ETNOMETODOLOJİ VE SEMBOLİK ETKİLEŞİMCİLİK KURAMLARININ ETKİSİNİ KAVRAMAK. *HAFIZA*, 2(1), 39-50.
- Durak M., Durak E. (2016). *Aklımın Akli Psikoloji*, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık, 2. Basım, Ankara
- Dursun, H. (1997). Damgalama Teorisi ve Suç. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, s.309-322.
- Duyan, V.,&Gövebakan, R. (2021). *Madde bağımlılığı ve aile*. Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.
- Erbaş, H. (1992). Sosyolojide Fenomenoloji.

(Son erişim tarihi:11.03.2022)

(<https://kitaplar.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/60373/11953.pdf?sequence=1&isAllowed=y>)

Giddens A. (2016). *Sosyolojide Temel Kavramlar*, Phoenix Yayıncılık, 2 .baskı, Ankara, Çev. Ali Esgin.

Goode. (1975). On Behalf Of LabelingTheory, *Oxford UniversityPress On Behalf Of The SocietyForTheStudy Of SocialProblems*, 22(5), 570-58
<https://www.jytor.org/stable/7999691> (Son Erişim Tarihi: 12.07.2019).

Goffman E. (2014). *Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar: Damga*, Heretik Yayıncılık, Ankara.

Gökler, R.,& Koçak, R. (2008). Uyuşturucu ve madde bağımlılığı. *Sosyal bilimler araştırmaları dergisi*, 3(1), 89-104.

GÜLOĞLU, M. F. (2019). Toplumsal Gerçekliği İnşa Eden İllüzyon: Meşruiyet. *MediterraneanJournal of Humanities*, IX/2, 319-333.

Gündüz Sonkan N. (2017). *Mahallenin Delisi*, İletişim yayınları, İstanbul

Hewstone, M. E., Stroebe, W. E., &Jonas, K. E. (2008). *Introduction to social psychology*. Blackwell Publishing.

Link, B. G., Cullen, F. T., Struening, E., Shrout, P. E., &Dohrenwend, B. P. (1989). A modifiedlabelingtheoryapproachtomentaldisorders: An empirical assessment. *Americansociologicalreview*, 400-423.

MACİT, R. (2003), Uyuşturucu Madde Bağımlılığı ile Mücadelede Suç Teorilerinin Rolü. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(1), 1-10.

Metin, A., Subaşı, Ş., Ögel, K., & Güzeloğlu, M. (2001). Uçucu ve Uyuşturucu Madde Bağımlılarında Deri Bulguları. *Türkiye Klinikleri Journal of Dermatology*, 11(2), 61- 67.

- Neuman W. Lawrence, (2008), *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*, İstanbul yayın odası, çev. Sedef Özge, cilt 2, 2. Baskı, İstanbul
- Ögel K. (2002). *Madde Bağımlılarına Yaklaşım ve Tedavi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Örken, C., & Tavşanlı, M. E. (2014). Madde bağımlılığının nörolojik etkileri. *Okmeydanı Tıp Dergisi*, 30(2), 110-114.
- Örki, H. (2018). Suça İtilmiş Çocukların Yazılı Basında Temsili. *Journal of International Social Research*, 11(56), s.411-426.
- Özaslan Çalışkan, B. Ö., & Akca, M. (2017). Damgalanma Algısı Ve Sapma Davranışı İlişkisinde Kişilik Özelliklerinin Düzenleyici Rolü. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(13), s.357-369.
- Oktik, N. (2013). *Sosyal Kontrol, Çocuk ve İnternet*. Bildiriler Kitabı, 297.
- Onat, O. (2011). *Genç yetişkinlerin ahlaki kimliklerinin incelenmesine yönelik nitel bir araştırma* (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- Özbek, M. F. (2004). Toplumsal yaşamda empati. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 1, 1-16.
- Patton M. (2014). Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri, *Pegem Yayınları*, Ankara.
- Raofy, F. (2021). *Afganistan toplumunda modern giyimli kadınlara yönelik önyargının kalıpyargı içeriği modeli, sistemi meşrulaştırma ve sosyal temas kuramları temelinde incelenmesi* (Master's thesis, Bursa Uludağ Üniversitesi).
- Rousseau, J. J., & Günyol, V. (2007). *Toplum sözleşmesi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sartre, J.P. (1996). Varoluşçuluk (existentialisme). Say Yayınları, İstanbul.
- Serpen, A., & Hasgöl, E. (2015). Sosyal Hizmet Uygulamalarında Empatinin Önemi Ve Yardım İlişkisi Üzerindeki Etkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (35), 37-52.

- Sunar, D.,& Fidancı, P. E. (2016). Farklı türdeki özgecil davranışların erken gelişimi: Paylaşma, yardım etme ve bağış yapma. *Türk Psikoloji Dergisi*, 31(78), 26-41.
- Şahin, N. (2019). 19. YÜZYIL ÜTOPYALARINDA SOSYAL KONTROL MEKANİZMALARI. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 1-98.
- Ulusoy, K. (2017). Tarih öğretmenlerinin madde bağımlılığı ve medya bağımlılığı ile ilgili düşünceleri. *Kastamonu EducationJournal*, 25(1). 385-400.
- İçli, T. G. (1984). Uyuşturucu madde bağımlıları ile sosyolojik bir çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 77-86.
- Tekin, H. H.,& TEKİN, H. (2006). Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(13), 101- 116.
- Tekin, M. (2006). Bir Sosyal Kontrol Aracı Olarak Ahilik Ve Toplumsal Dinamikleri. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21(21), 219- 235.
- Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılacak nitel biraraştırma tekniği: Görüşme. *Kuram ve uygulamada eğitim yönetimi*, 24(24), 543-559.
- Twenge, J. M., Baumeister, R. F., Dwall, C. N., Ciarocco, N. J., & Bartels, J. M. (2007). Social exclusion decreases prosocial behavior. *Journal of personality and social psychology*, 92(1), 56-66.
- Yaman, F. (2013). Tüketici davranışı olarak özgeciliğin incelenmesi. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 79-92.
- Yener, Ö. Z. E. N., & GÜLAÇTI, F. (2010). Benlik-Kavramı ve Benliğin Gelişimi Bilen Benliğe Gereksinim Var mı?. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 20-38.
- Yıldırım A. Şimşek H. (1999). *Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınevi, Ankara.

Yılmaz, M. (2020). Sapkınlık Sosyolojisi'ne Sinemasal Bir Yaklaşım: A Clockwork Orange. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10(4), 884-900.

EKLER

EK-1

GÖRÜŞME FORMU SORULARI

1. Cinsiyetiniz nedir?
2. Kaç yaşındasınız?
3. Hangi semtte yaşıyorsunuz?
4. Ne iş yapmaktasınız?
5. Ne kadar süredir burada çalışmaktasınız?
6. Madde bağımlısı bireylerle karşılaşır musunuz?
7. Bir insanın dış görünüşü sizin için önemli midir?
8. Sizce bağımlı bir birey nasıldır? Nasıl görünür ve nasıl davranır?
9. Bir insanın uyuşturucu madde bağımlısı olup olmadığını anlamakta zorlanır mısınız?
10. Madde bağımlılığı sizce nasıl bir durumdur?
11. Madde bağımlısı olduğunu tahmin ettiğiniz bir bireye bakış açınız nasıl olur?
12. Uyuşturucu bağlantılı sebeplerden dolayı yasaları ihlal etmiş bir birey ile iletişiminiz nasıl olur?
13. Yasaları ihlal etmiş bir madde bağımlısının size zarar vereceğini düşünür müsünüz? Neden?
14. Madde bağımlısı olduğunu tahmin ettiğiniz bir bireyin iş yerinizden alışveriş yapmasına tepkiniz ne olurdu?
15. Madde bağımlısı olduğunu tahmin ettiğiniz bir bireyi, yanınızda eleman olarak çalıştırır mısınız? (Neden?)
16. Uyuşturucu madde kullanımını bırakmak için yardıma ihtiyacı olduğunu söyleyen madde bağımlısı bir bireye maddi destek sağlar mısınız?
17. Madde bağımlısı olduğunu tahmin ettiğiniz bir birey ailesi için sizden maddi veya manevi yardım istese, yardımcı olur musunuz?
18. Madde bağımlısı bir bireyin beslenme ihtiyacına yardımcı olur musunuz?
19. Madde bağımlısı olduğunu tahmin ettiğiniz bir birey, ailesini veya arkadaşını aramak için telefonunuzu kullanmak istese, yardımcı olur musunuz?
20. Madde bağımlısı bir bireyin uyuşturucu krizine girdiğini ve sizin de bunun uyuşturucu krizi olduğunu bildiğinizi varsayalım, müdahale bulunur musunuz?

21. Madde bağımlısı bir bireyin yaşadığı problemde yardım edip etmeme kararını verirken, kendinizi onun yerine koyar mısınız?
22. Madde bağımlısı bir bireye yardım edip etmemeye karar verirken çevredeki esnafların sizin hakkınızdaki düşüncelerini önemser misiniz?
23. Madde bağımlısı bir bireye yardım ederseniz suç işliyor gibi hissedersiniz mi?
24. Sokakta madde bağımlısı bir birey gördüğünüzde yolunuzu değiştirir misiniz?
25. Madde bağımlısına yardım eden bir yabancı görürseniz tepkiniz ne olurdu?

EK-2.1

Bilimsel Etiğe Uygunluk

BİLİMSEL ETİŐE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Zeynep BOZDAĞ

EK-2.2

Tez Yazım Kılavuzuna Uygunluk

“Etiketleme Olgusunun Yardım Etme Davranışına Etkileri: Madde Bağımlıları Ankara Örneği” adlı Yüksek Lisans / Doktora tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Sosyoloji Ana Bilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Ensar Çetin